André Barjonet

Kapitalist Sömürme

Toplum Yayınevi

KAPİTALİST SÖMÜRME

Toplum Yayınları : 29

Kapak düzeni : Şahin Tekgündüz

★ TOPLUM YAYINEVİ. Yöneten : **Remzi İnanç**
Yönetim Yeri : **Sanayi Cad. Demir işhanı, 44**
Telefon : **11 22 76.** Kısa adres : **P. K. 176 - ANKARA**

★ Bu kitap 1968 yılı Ocak ayında, Ankara'da
Güzel İstanbul Matbaası'nda dizilip basılmıştır.

ANDRE BARJONET

KAPİTALİST SÖMÜRME

(ARTI - DEĞER VE ÜCRET)

Çeviren :

ERDOĞAN BAŞAR

TOPLUM YAYINLARI

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİST FAALİYETİN AYIRDEDİCİ NİTELİKTEKİ UNSURLARI

Değer,(1) en yüksek gelişme derecesini kapitalist sistemde bulduğu halde, tarihî bakımdan kendisinden sonra gelen (daha merkantil ekonomide, değer, kendini göstermiştir.) ve yok olmasından sonra da kendisinin yaşamakta devam edeceği (değer, sosyalist düzende ortadan kalkmaz, yeni bir önem kazanır.) bu düzeni nitelendirmeye yeterli olamayacaktır.

Şu halde kapitalizmi, bir yandan üretimin sosyal karakteri ve öbür yandan sosyal üretim araçları mülkiyetinin özel karakteri arasında var olan ayrılmanın nitelendirdiği düzen diye, durup dinlenmeden daha fazla kâr peşinde koşmanın harekete getirdiği düzen diye tanımlayacağız.

Henüz tam olmamakla beraber - bunu daha sonra belirteceğiz - bu tarif daha şimdiden bize «kapitalistin yeri» ni somut bir tarzda kavramak olanağını vermektedir.

(1) Henri Denis : **Kapitalizm ve Değer** : Sol Yayınları, 1965 - Ankara.

Doğru olarak «kapitalist» in diyoruz, «kapitalizmin» değil.

Gerçekten ekonomi politik, bizatihi üretimin bilimi değil, sosyal üretim ilişkilerinin bilimidir.

Marx'ın dediği gibi :

> *«Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun ekonomik yapısını, üzerinde hukukî ve siyasî bir üst yapının yükseldiği ve belli sosyal bilinç biçimlerinin kendisine uygun düştüğü (tekabül ettiği), somut temeli teşkil eder.»*(2)

Peki, 'kapitalistin yeri' nedir?

Tarifimizden çıktığına ve gündelik ve tarihî tecrübemizin gösterdiğine göre kapitalist, herşeyden önce, üretim araçlarının, sosyal üretim araçlarının sahibidir. Bu belirleme esastır, temele değgindir. Bunu gözlerden gizlemek için, basit «özel mülkiyet» ile «Kapitalizm» i yüzeysel olarak birbirine karıştırmak için, başlangıçtan beri, çok sayıda iktisatçı, incelemeye niyetlendikleri olay ve olguları bilimsel bir biçimde tahlil etmeyi kökten imkânsız saymışlardır.

Kapitalizm ile özel mülkiyet aynı gerçeğin iki ayrı ifadesinden ibaret olsaydı, besbelli, Cro - Magnon veya Néanderthal insanı bir sopaya ya da bir çakmak taşı parçasına sahip olduğu andan itibaren *«Kapitalist»* sayılmak gerekirdi.(3)

Âletlerinin, demek ki üretim araçlarının, sahibi bulunan Orta - Çağ zanaatçısı da hiç «Kapitalist» değil-

---

(2) Karl Marx, **Contribution à la critique de l'économie politique**, önsöz.

(3) Mübalâğa etmiyoruz; özellikle, Amerikan iktisatçısı J. B. Clark'ın görüşü böyledir.

dir. Kapitalist, basit bir mülk sahibi de basit bir üretici de değildir. Üretim araçlarına malik olan, o'dur; ama bu üretim araçlarını işleten, harekete geçiren - esas ayırdedici nitelikleri bunlara malik olmamak olan - başka insanlardır.

Bu başkaları, yani proleterler, aslında kendilerine ait sadece bir tek şeye maliktirler; bu da kendi çalışma kuvveleri (yeti'leri), daha doğrusu, *iş güçleri*'dir.

Ama başka hiçbir şeye malik olmadıkları için, özellikle kendilerine ait hiçbir âletleri olmadığı için bu iş gücünün, üretim araçlarına uygulanmadıkça sırf gizil (mekni, potansiyel) olduğu, apaçık bellidir. Oysa bu üretim araçları, sadece ve tamamen, kapitaliste aittir. Öyleyse proleterin, kendi başına hiçbir işe yaramayan, iş gücünden yararlanmak için onu, daha sonra ayrıntılarıyla inceleyeceğimiz belli kanunlara göre, ister istemez kapitaliste satması gereklidir. İş gücünü satın almak için kapitalistin ödediği fiatın özel bir ismi vardır : buna, *ücret* denir.

Sosyal üretim araçlarının (klâsik iktisatçıların «sabit sermaye» dediklerine uyan binalar ve makinaların ve «mütedavil sermaye» ye uygun düşen ilkel maddeler, enerji ve çeşitli giderler için ayrılan paraların) sahibi olan kapitalist, şu halde, iş gücünün de satın alıcısı oluyor; bu satın alınan şey de mütedavil sermayenin bir kısmını teşkil eder.

Şunu şimdiden dikkate alalım ki kapitalist, ancak karşısında, hizmetinde proleterler, yani iş gücünden başka hiçbir şeye malik olmayanlar varsa anlaşılabilir, kavranabilir; kapitalist, üretim araçlarına malik olmasıyla, proleter ise üretim araçlarına malik olmamakla ayırdedilir; başka bir deyişle, bir ve aynı gerçeğin birbirinden ayrılamaz terimleri olan kapitalist ve proleter arasında,

bir karşıtlık ve diyalektik bir birlik (vahdet) vardır ki, incelenen olayların ve olguların derin önemini anlamak için bu karşıtlığın ve bu diyalektik birliğin hiç gözden kaçırılmaması gereklidir.

Ama, karşıtlık burada kalmaz : kapitalist, satın almış bulunduğu iş gücü sayesinde işlettiği, harekete geçirdiği bu üretim araçlarını basit şeyler, kendisi ve ailesi için kullanım değerleri üretmek için değil de metalar, değişim değerleri üretmek için kullanılır. Başkalarının emeği (çalışması) sayesinde imâl edilmiş metaların sahibi bulunan kapitalist, şu halde, tüketici değil satıcı olacaktır. Proleter ise, tersine, kendi imâl ettiği ama kendisine ait olmayan metaların satın alıcısı olacaktır. Kapitalistin hangi sebeple meta üreticisi olduğu sorununa gelince, bunu çözümlemek için sorunu koymak yeterlidir. Kapitalizmin amacı, özü, üretim için üretim aşkı değil de, kâr peşinde koşmak olduğu için, besbellidir ki kapitalist, sermayesini (sabit sermayesini ve mütedavil sermayesini) meta üretimine, sadece bir fazla, bir artık çekmek için, üretimde bir kâr bulmak için, bağlar.

Şu halde kapitalistin para biriktiren ve üretime hiçbir şey bağlamayanla ortak bir yanı yoktur; bir metaın basit maliki ile, ihtiyacı olmadığı bu metaı karşılığında kendisi için gerekli başka bir meta elde etmek için değişen meta maliki ile de, ortak bir yanı yoktur :

> *«İşe yeni başlayan kapitalist, kendi ihtiyacı olmayan (birçok şeyi) birden satın alır; satmak için, daha pahalıya satmak için, satın almaya ilk olarak atmış olduğu paranın değerini - Marx'ın artı - değer adını verdiği - bir büyüme kadar nakden (para cinsinden) artmış olarak toplamak için, satın alır.»(4)*

(4) Friedrich Engels : **Anti - Dühring,** Sol Yayınları 1966 - 1967 Ankara.

Metaları (M) ile, parayı da (P) ile gösterelim; elinde bulunan ve muhtaç olmadığı metaını, kendisinde noksan olan bir başka metaı satın almak için satan basit meta maliki olayında, bu işlemi şu formülle gösterebiliriz :

$$M \rightarrow P \rightarrow M$$

Bu formülün ayırdedici niteliği şudur :

«Başlangıç noktasında bir meta, bitiş noktasında da, artık dolaşıma çıkmayan ve tüketime düşen başka bir meta vardır».(5)

«M - P - M dairesi, bir metaın satışı başka bir metaın alımının geri alacağı parayı getirdiği (ve bu para ile o başka meta satın alındığı) zaman tamamlanmıştır.»(6)

Kapitalist faaliyet durumunda ise formül tamamen değişiktir : M→P→M yerine, gerçekte, P→M→P olur.

Nihaî amacı, kullanım değerini elde etmek olan M→P→M formülünün aksine,

«...P→M→P formülünün varoluş sebebi, iki uçtaki [metalar - ç] arasında bir nitelik farkı [sağlamak - ç] değildir, çünkü bunların her ikisi de paradır, [bu iki uç arasındaki - ç] nicel farktır.»(7)

Şunun için ki, ikinci (P), birinci (P) den, tabiî, daha büyük bir para miktarını gösterir. Karışıklıktan kaçınmak için, öyleyse şöyle yazacağız :

$$P \rightarrow M \rightarrow p'$$

(P'), (P) den daha büyüktür.

Yaşlı iktisatçı Mercier de la Riviére «para, paraya karşı değişilmez.» diyordu.

---

(5) Karl Marx, **Kapital**, Cilt : I, Kitap : 2, Sol Yayınları, 1966, Ankara.
(6) Aynı eser.
(7) Aynı eser.

Bir miktar para, elbette, eşit miktarda bir paraya karşı değişilmez; bu, saçma olurdu. Ama,

«Paraya karşı paranın değişilmesi sadece ticarî sermayenin değil, her sermayenin karakteristik dolaşım biçimidir.»(8)

Peki bu, sermayenin paradan doğduğunu söylemek midir? Böyle bir açıklama - ki, Dühring'in yapmış olduğu budur - kapitalizmin mahiyetinin hiç anlaşılmadığını ispat edecektir.

Sermaye dolaşımının ayırdeci niteliği olan P→M→p' formülü, sermayenin paradan doğduğunu göstermekten uzaktır ve sadece şu tarih gerçeğini anlatır :

«Her yeni sermaye sahneye - yani piyasaya, ürünler piyasasına, emek piyasasına, para piyasasına - para biçiminde girer, ki bu para özel yollarla sermayeye dönüşür.»(9)

Bu eserin amacı kapitalizmin doğuşunu ayrıntılarıyla göstermek değildir. Şimdilik şunu hatırlamak yeterlidir : «Meta üretimi ve [meta - ç.] dolaşımlarının gelişmesi, yani ticaret, sermayeyi doğurmuş olan tarihî etmenleri (faktörleri) teşkil eder.»(10) (XVI. yüzyıl)

P→M→P' formülünün, kendisinden önce gelen M→P→M formülünün yerini alması, yani şeylerin genel eş değeri olarak tedavül eden paranın yerine, sermaye olarak tedavül eden paranın geçmesi, çok büyük önemde bir tarih olayıdır : başlangıçtaki değere, kapitalistin kendine mal ettiği, bir artı - değer'in eklenmesi, katılmasıdır.

Peki ama, öyleyse, kapitalist kârının aslı olan, bu artı - değer'in kaynağı nedir?

(8) Aynı eser.
(9) Aynı eser.
(10) Henri Denis : La Monnaie.

Bunu anlamak için, marksist olmayan başlıca kâr teorilerini hızla bir gözden geçireceğiz. Bu olaya gerçekten bilimsel ve küçük bir açıklama getirerek, bunların hiçbirinin yeterli olmadığını tesbit edeceğiz. Ancak bundan sonra artı - değerin marksist tahliline yanaşacak ve göreceğiz ki, Marx'ın zamanında olduğu gibi, bugün de bu teori kapitalist faaliyeti harekete getiren kâr unsurunun doğru izahına imkân verebilecek biricik teoridir.

Meselenin önemini bu anlatır.

İKİNCİ BÖLÜM

ARTI - DEĞER'in KAYNAĞI

I. Burjuva Kâr Teorileri.

Utopik ve Bilimsel Sosyalizm'inde Engels,

«Kapitalist üretimin sırlarının artı - değer aracılığıyla meydana çıkarılması» nı Marx'ın tarihî materyalizmle birlikte ve aynı derecede, en büyük buluşu saymakta tereddüt etmez. Gerçekten kâr meselesi, marksist iktisat literatüründe en birinci sırada bir yer tutar.

Şu halde ekonomi politiğin bu temel meselesine marksist olmayan teorilerin neler getirdiğini irdelemek özellikle ilgi çekici olur.

Oysa en son eserlerden birini, örneğin A. Murat'nın *İktisat Teorisine Başlangıç*'ını[11] ele alalım; bu eserin önsözünü F. Perroux yazmıştır ve eser, çağdaş doktrinlerin en iyi kısaltmalarından biri sayılır; göreceğiz ki kâr sorunu bu kitabı meydana getiren 298 sahifeden ancak ikisini, 261 ve 262 nci sahifeleri doldurmaktadır.

---

(11) A. Murat : **Initiation à la théorie économique.**

A. Murat «Özellikle yaşlı kıt'a Avrupasında, belli bir sayıda sanayi kaptanını gerçekten canlandıran millî veya topluluğa ait dürtüler'i (aynen alınmıştır) hizmet gizeminde, (mistiği) tamamlanmış ve başarılmış bir işin verdiği sevinç» te bulmayı denedikten sonra, gene de «girişimin büyük dürtüsü, esas itibarile, kâr'dır» sonucuna varır. Kâr'a gelince bunu da «esas itibarile raslantıya bağlı, muhasebenin bir bakiye diye, yani bir fark diye tanımladığı, kalıntı» olarak tarif eder.

Marksist tanımlamalardan farklı olarak daha fazla geliştirilmelere hiç te müsait olmayan, böyle bir tarifin yinelemeden (tötolojiden) ibaret ayırdedici niteliğini geçelim ve kendimizi işin özü ile sınırlandıralım : bu «bakiye», bu «kalıntı» nereden gelir? Bu, nasıl olur da bir «kalıntı» unsur olarak belirir?

A. Murat bu mesele için bizi Stuart Mill'e havale ediyor; Stuart Mill'e göre ise kâr :

1. Sermaye faizi
2. İş (emek) ücreti
3. Risk sigortası'na ayrışabilen bileşik bir gelirdir.

Bununla beraber A. Murat bu teorinin «açıklayabildiğinden fazlasını ortaya attığını» kabul eder; bu yüzden o, şahsen, Schumpeter'in daha modern buluşlarını tercih eder. Bunlara göre kârın kaynağı müteşebbisin getirdiği yeniliklerdedir ve Schumpeter, az önce sözü edilen yinelemenin (tötolojinin) başka bir yönünden gayri birşey olmayan, şu sonuca varır : «Şu halde kâr, ekonomik dinamiğin bir ürünüdür.»

Günümüzün Marksist olmıyan nazariyecilerinin en iyilerinden birinden aldığımız bu birkaç satırdan şu iki başlıca bilgiyi akılda tutabiliriz :

a. Kârın kaynakları meselesi bugünkü iktisatçıların üzerine eğildiği bir mesele değildir (unutmayalım ki A. Murat'nın kabulüne göre kâr gene de «teşebbüsün hareket ettirici büyük kuvvetidir»).

b. Her şeye rağmen bu meseleyi derinliğine incelemek isteyenleri o, esas itibariyle, Stuart Mill'e havale eder.

Şimdi, F. Perroux'nun Le Probléme du Profit (Kâr Meselesi) tezi gibi, uzmanlar için yazılmış bir esere yanaşırsak hissedilir ölçüde yakın sonuçlara yöneltildiğimizi görürüz : Kâr basit bir olgu değildir; elverişli bir alış verişin sonucu, kapitalistin çalışmasının ödülü ve katlandığı risklerin karşılığı, sermayenin faizi, müteşebbisin getiridiği yeniliklerin karşılığı gibi birçok etkenin toplamından doğar.

a) Elverişli bir alışverişin sonucu olarak kâr.

Bu, akla hemen şu açıklamayı getirir : Marx'ın artı - değer diye adlandırdığı ve ona göre kârın kaynağında olan bu fazlalık, satıcının metalarını kendi gerçek değerlerinin üstünde satmasından, daha doğrusu müşterinin metaları gerçek değerlerinden daha aşağıya satın almasından gelir.

Ama biz biliyoruz ki, ne kendi başına müşteri, ne de kendi başına satıcı vardır. Aslında.

«Her bireyin kazançları ve kayıpları birbirini ödünler, çünkü her birey sırasıyla müşteri ve satıcı olur.»(12)

Fakat böyle bir teorinin

«Daima satın alan ve hiç satmıyan veya hiçbir şey üretmeden hep tüketen.»(13)

(12) F. Engels : **Anti - Dühring.**
(13) K. Marx, **Kapital.**

bir sınıfın varlığını varsayması, ki bu saçma bir şeydir, olayından bağımsız olarak bile, elverişli değişim teorileri, başka bir deyişle artı - değerin kaynağını metaların dolaşımında gören teoriler

«Yazarlarını hemen her zaman kullanım değeri ile değişim değeri arasında bir karışıklığa düşürerek onlara ihanet eder.»(14)

Condillac'a göre aslında iki sözleşmeci, satıcı ve alıcı, bir kazanç sağlarlarsa bu kazanç «satışa koyduğumuz, tüketimimiz için gerekli olan şeyler değildir; elimizdeki fazlalıktır».

Marx, bu teori «çocukçadır» der :

«Condillac, meta üretimi üzerine kurulu bir toplumda üreticinin kendi öz yaşama araçlarını üretmesi gerektiğini ve dolaşıma ancak kendi şahsi ihtiyaçlarını aşan fazlayı attığını var sayıyor.»(15)

Öyleyse ticaretin ürünlere değer kattığını söylemek tamamen yanlıştır. Çünkü

«Metaın kullanım değeri satıcıdan çok alıcıya yararlıysa, onun para biçimi de alıcıdan çok satıcıya yararlıdır. Bu olmasa o, metaını satar mıydı? Şu halde alıcı, örneğin yün çoraplarını paraya çevirdiği zaman, bir üretim işini kesinlikle başardığı da söylenebilir.»(16)

Bu teoriye çok belirgin bir tarzda, şu görüş de benzer :

«Söz konusu fazlalığın meta fiyatlarındaki bir artıştan ileri gelebileceği görüşü pek sağlam değildir. Gerçek-

(14) Aynı eser.
(15) Aynı eser.
(16) Aynı eser.

ten biliyoruz ki, fiyatlar «değer düzeyine doğru» durmadan meylederler. Yani üretim için kullanılan sosyal bakımdan gerekli zamana yönelirler. Bir metaın fiyatı değerinin üstüne yükselince, daha yüksek bir fiyatın çektiği meta üreticileri o metaı, üretim artışının meta fiyatını değerinin altına düşüreceği ana kadar, artan ölçüde üretmeye koyulurlar. O zaman ters yönde bir hareket meydana gelir, meta üreticileri bu sanayi kolundan başka birine geçerler. Sermayenin bir alandan ötekine ve tersine akmasıyla birlikte yürüyen bu fiyat değişiklikleri, değere uygun düşen bir fiyat kurulmadıkça, sürüp gidecektir. Bir meta sahibinin, bu değişiklikler boyunca, bir rakibin zararına para kazanacağı anlaşılır. Ama bu kazanç geçici nitelikte olacak ve fiyat değişmeleri bittiği zaman sona erecektir.»(17)

Şu halde bu gibi değişiklikler kapitalistlerin çıkarlarındaki sırf tesadüfi değişiklikleri açıklar, ama tüm olarak meseleyi hiçbir surette çözümlemez.

Condillac'ı izleyerek kârda elverişli bir alışverişin sonucunu gören ve kullanım değeri ile değişim değeri arasında büyük bir anlam karışıklığına dayanan bu teorilere karşı, özet olarak, Lenin ile birlikte, şunu söyliyebiliriz :

«Artı - değer, metaların dolaşımından gelemez; çünkü bu dolaşım sadece eşdeğerlerin değişimini tanır; fiyatların yükselmesinden de gelemez, çünkü alıcılarla satıcıların karşılıklı kayıpları ve kârları birbirini dengeler; bireysel bir olgu değil, genelleştirilmiş bir ortalama sosyal olay söz konusudur.»(18)

b) Kapitalistin «çalışmasının ödülü» olarak kâr ve «katlandığı risklerin karşılığı» olarak kâr.

(17) Lapidus et Ostrovitianov : **Précis d'économie politique**, 1929.
(18) Lénin : **Karl Marx et sa doctrine**

Aslında bir bütün teşkil den bu iki teori, ekonomi politiğin tanıdığı en eski teoriler arasındadır.

Platon, ideal sitesinde, kanun koruyucularının, fiyatları, ancak makûl bir kâr içerecek tarzda, yani çalışmanın ödülüne uygun olarak tespit etmeleri gerektiğini daha o zaman söylememiş miydi? Kilise babalarının, özellikle Commentaires au Psaume'da Saint Augustin'in doktrini de olan bu görüş «justum pretium» veya «justum lucrum» (âdil kâr) teorisi adı altında bütün ortaçağ iktisatçılarının da doktrini oldu. Bu teorinin, kendi aletlerine malik olan zanaatçının kendi başına çalıştığı, ve topraktaki çalışma müstesna, insanın insan tarafından sömürülmesinin büyük kapitalist sanayi çağında ulaşacağı dereceye henüz varmaktan uzak bulunduğu bir çağa, esas itibariyle, uygun düştüğünü söylemek yerinde olur.

R. Contillon, bu çalışmanın veya arz edilen hizmetin ödülü anlayışına, daha sonra 18. yüzyılda müteşebbisin riskinin ödülü kavramını katacaktır. Bu terim değişikliği de ilgi çekicidir : Gerçekten bu terim değişikliği kapalı bir ekonomiden, zanaatçılara ait bir ev ekonomisinden, veya artık «kalfaları» sömürüyorlarsa «ustalar» ın kendi köşelerinde çalıştıkları bir ev ekonomisinden daha açık bir ekonomiye, ilk kapitalist manifaktürlerin gelişmeye başladıkları bir geçiş ekonomisine, artık, kelimenin dar anlamıyla, kendileri çalışmayan müteşebbislerin, artık kendi çalışma aletlerine malik olmayan işçileri kendi çıkarlarına sömürdükleri, daha açık bir ekonomiye geçişi bize açıklar.

R. Cantillon, artık, müteşebbisin var olmayan çalışmasını savunamadığı için, risk'i yardıma çağırıyor.

Fizyokratların da yapacağı bu olacaktır; şu farkla ki, bütün zenginliklerin kaynağını tarımda gördüklerinden,

onların gözünde sanayi ve ticaret tamamen kısır bir nitelik arzedecektir.

Gene böylece N. Baudeau «Kendi toprağını işleyen tarımcıların ve kiraladıkları toprakları işleyen çiftçi başlarının ve yöneticilerinin, verimli işletmelerin yani tarım işletmelerinin müteşabbis ve yöneticilerinin» kârını, risklere karşı adil bir karşılık ve «aralıksız korunması ve yenilenmesi» gereken yatırılmış sermayenin ödülü olarak görecektir. Bu ayırım Turgot'da daha da belirli olacaktır; o, müteşebbisin kârında veya gelirinde iki bölüm görecektir : paranın faizi ile çalışmanın ve riskin ödülü.

Turgot'nun tezlerini ilk reddedenler A. Smith ve İngiliz «Sermayenin Kârı» nazariyecileri oldu. A. Smith şöyle yazıyordu :

«Belki de denecektir ki, kârlar özel bir emek türünün, denetleme ve yönetim emeğinin ücretlerine verilen değişik bir isimden başka bir şey değildir. Oysa kârlar ücretlerden tamamen farklı bir mahiyettedir; tamamen farklı ilkelere göre düzenlenir ve sözde denetleme ve yönetim emeği ile hiçbir ilişiği yoktur.»

Demek ki A. Smith, son derece önemli ve müteşebbisin çalışmasının ödülü tezlerini yıkmaya yeterli bir açıklama yapmış oluyor; aynı bir sanayi kolunda bir girişimle başka bir girişim arasında elde edilen kârlar arasında çok büyük fark olduğu halde her ikisinde müteşebbisin çalışması hemen hemen aynı kalmaktadır.

Marx, bu teorilerin kapitalisti girişimin yöneticisiyle aynı tuttuğunu ilk gösteren, A. Smith'e hakkını verdi. Ama «kapitalist sömürmenin kabul ettirdiği, fakat bir ücretliye emanet edilebilecek olan bu çalışmanın» girişimin girişim olarak yürümesinde hiç de gerekli olmadığını, fakat kapitalist sömürmenin aleti olarak girişimin

yürümesi için zorunlu bulunduğunu eklemekten de geri kalmadı :

> *«İnsan, kendisini, kendi öz tabiatını, dış tabiata ve başka insanlara bağlıyan ilişkilere, bu düşüncelerin kendisine egemen olacağı noktaya kadar, bir dinî biçim verirse papazlar ve bunların çalışması gerekli olur. Fakat dinî düşünce kaybolmuşsa papazın çalışması artık sosyal üretim uzantısına girmez. Papazın çalışması, papazdan ayrılır; bunun gibi kapitalist de, kapitalist sıfatı ile yaptığı veya yaptırdığı çalışmadan ayrılır.»(19)*

Gerçekten okuyucu, kârı çalışmanın ödülü veya risk karşılığı olarak açıklayan bu teorilerin öz bakımından son derece yoksulluğunu, elverişli bir alışverişin sonucu olarak kârı açıklayan teoriden de daha yetersiz olduğunu hemen farkedecektir.

Kârı, elverişli bir alışverişin sonucu olarak açıklayan bu teorinin, aslında, hiç değilse kârın kaynağına inen bir izah araştırma erdemi vardı. Ödül teorileri ise tersine hiçbir şeyi açıklamazlar, sadece savunma niteliğindedirler. Bununla birlikte kapitalist düzeni beğensek bile, hattâ kârın varlığını kayıtsız şartsız yerinde bulsak bile, besbelli ki, bu beğenmemiz, kârın kaynağı konusunda bize bir tek kelime bile öğretmiyecektir. Ekonomi politiğin amacı şu veya bu ekonomik kategori üzerine dayandırılmış kıymet hükümleri getirmek değil, açıklamaktır. Anlaşılan şey haklı bulunulur, savunulur ya da kınanabilir, ama haklı bulunmak ya da kınanmakla kalınan şey, anlaşılamaz.

Bununla birlikte Marksist olmıyan ekonomi politik, bu kısmın altını çizmek gerekir, kârın mahiyetini açık-

(19) Karl Marx : **Histoire des doctrines économiques.**

layıcı olarak, tamamen değilse kısmen, bu tecrileri öğretmeye devam ediyor. Bizzat Perroux, kendi tezinin sonunda buna başvurmayı küçümsemedi.

c) «Sermaye faizi» olarak kâr ve mahsup (imputation) teorisi.

Bütün kapitalist ülkelerde, az çok değişik biçimler altında, ekonomi politik öğretiminin temelinde yatan bu teori, bizzat kendisi de, kaynağı fizyokratlara kadar giden ve en iyi A. Smith tarafından işlenmiş olan ünlü «üç faktör» teorisine dayanır. Üç faktör - tabii faktörler - emek, toprak ve sermayedir, ki bunlar sırasıyla, ücreti, rantı ve kârı meydana getirirler. Hemen söyliyelim ki sözde «tabii» olan bu sınıflandırma tamamen suni niteliktedir ve emek gibi, kendi başına bir varlığı olmıyan bir soyut kavramı; toprak gibi, kendi başına bir değeri olmıyan ve çiftçinin somut emeği tarafından verimli kılınmadıkça hiçbir şey üretmiyen cansız tabiatı, nihayet sermaye, başka bir deyişle «toplumun özel ve belirli bir biçimine ait belirli bir üretim ilişkisi» gibi birbirine hiç benzemiyen elemanları içermektedir.

Gerçekte üç faktör teorisinin gelirin kime ve nereye gideceği ile üretimini karıştırması bakımından, daha kaynağında, bozuk olduğu kolaylıkla görülebilir.

Gerçekten üleşilecek olan, ele alınan ülkenin millî gelirinden başka birşey değildir. Millî gelirin değeri, yıl boyunca ürünlere katılmış bulunan, yaşayan emekten gelir.(20) Öyleyse üretimin bir tek gerçek emek faktörü vardır : bütün değerlerin kaynağı olan, sosyal bakımdan gerekli insan emeği.

İnsan emeğinin böylece ürettiği gelirin üleşilmesine gelince, bunun üç ve hattâ daha fazla alıcı unsur ara-

(20) Henri Denis : **Kapitalizm ve Değer.**

sında bölünebileceği doğrudur; fakat bu başka bir iştir. Ama emek bakımından üç faktör teorisi, gelecek bölümde göreceğimiz gibi, emeğin değil, iş gücünün fiyatı olan ücretin mahiyetini asla açıklamaz. Değerin mahiyetinden tamamen habersiz olan ve sözde tabii üç faktör teorisi, hiçbir bilimsel temele dayanmaz. Bunun üzerinde daha fazla gecikmemiz yararsızdır.

Kârı sermayenin bir ürünü olarak gösteren teori de, üç faktör teorisinin doğrudan doğruya bir sonucu olduğundan, hiçbir şeya dayanmaz.

Sermayenin kârından değil de, sermayenin faizi teorisinden söz etmemiz daha doğru olur. Sermayenin faizi teorisinin taraftarlarının çoğunluğuna göre, kâr, ileri sürülmüş bulunan sermayeden bağımsız olarak, müteşebbisin ücretidir; sermayenin kendi kârına gelince, bu, faizdir.

Kâr meselesini, onun yerine faizi koyarak, gözlerden gizlemek, bazıları için ihmâl edilemez yararlarının dışında bizlere yeni hiç bir şey öğretmez ve faizin kaynağına ve mahiyetine dair hiçbir şey söylemez.

Marx'ın çok doğru olarak söylediği gibi : «En değişmeyen ve kesin fetiş, faiz üreten sermayedir. Burada elimizde sermayenin ilk çıkış noktası, para, ve P - M - P (para - meta - para) formülünün son haddi olan P - P formülü vardır. Bu, anlaşılmaz bir özet haline indirgenmiş olan, sermayenin ilk ve genel formülüdür.»(21)

Ya da gene : «Her türlü aracılığın ortadan kaybolması ve sermayenin en genel formülüne indirgenmesi, ama anlamsız ve kendi kendisini açıklayamıyan bir formüle indirgenmesi tamamiyle sermaye - faiz biçiminde olur.»(22)

(21) Karl Marx : **Histoire des doctrines économiques.**
(22) Karl Marx : **Kapital.**

Burada genel faiz teorisi yapmak, bize düşmez. Genel kural olarak, tacir veya sanayici, borç para alanın, kârından, borç para verene bir faiz ödediğini söylemekle yetinelim. Bunun kanıtı şu olayla sağlanır : İstisnaî şartlar dışında faiz oranı (haddi), yani borç para verenin elde ettiği gelirle borç verilen sermaye miktarı arasındaki oran, kâr oranından, yani artı - değer ile değişmeyen ve değişken sermaye toplamı arasındaki orandan daima daha küçüktür.(23) Borç verilmiş paranın faizinden doğan banka kârlarının, ortalama kâra sık sık eşit ve bazan ondan üstün olması olayı bu kanunu yalanlamaz; çünkü gerçekte bankacılar kendi öz sermayelerini bağlamakla yetinmezler, başkalarının sermayelerini de kullanırlar.

Fakat borç para verenin kendisine ait olmıyan sermayeleri kullandığı ve böylece ortalama kâra eşit veya ondan üstün bir faiz elde edebildiği bu özel durumu kenara bırakırsak görürüz ki faiz, kârı izah etmekten kalır ve ancak kendi varlığını açıklayabilir.

Kendi öz sermayesinin faizi, borç veren kapitaliste, aklımızın ermediği bir sırla, ortalama kârdan üstün bir gelir sağlıyabilecek olsaydı, besbellidir ki, sanayici kapitalistler fabrikacılığı hemen bırakırlar ve, böylece kendi başına meyve verecek olan paralarını başkalarına borç olarak vermekle yetinirlerdi!. Sanayiin hiç olmadığı, ama gene de borç para vermenin (kime?), bütün bir borç para veren kapitalist sınıfa durmadan zenginleşmek imkânını sağladığı bir ulusu var saymak ve böyle bir varsayım karşısında bir an durup düşünmek, böyle bir varsayımın temelinden saçma olduğunu hemen görmek için yeter.

(23) Bu eserin III. Bölümüne, s... ve takip eden sahifelere bakınız.

Tersine, daha önceden bir kâr var değilse faizin var olamıyacağının kabul edildiği andan itibaren, faiz oranının, genel olarak, kâr oranından aşağı olmasını gerektiren ekonomik kanun derhal anlaşılır. Shylock'un tefecisi ([24]) ile ortak hiçbir yanı bulunmayan, borç para veren kapitalist, aslında, faiz oranını öyle tespit eder ki, onun avans verdiği sanayici kapitalist, kârından bir kısmını kendisine alıkoyarak ona bu faizi ödeyebilsin; modern bankalar, artık, kapitalizm öncesi borç para verenler gibi, borçluyu boğmaktan hiçbir çıkar beklemiyorlar; tersine, onun, örneğin aletlerini modernleştirmek ve benzeri amaçlarla, yeni borçlanmalara girmesini sağlamak için, işinin daha fazla gelişmesine yardımcı oluyorlar.

Üçlü üretim faktörleri teorisine doğrudan doğruya dayanan mahsup (imputation) teorisini ([25]), şu sıralar, Marksist olmıyan iktisatçılar çağdaş ekonominin temel görünüşlerinden birini teşkil ediyor, diye düşünürler. Bu teoriyi susarak geçiştirmemek uygun olur.

Mahsup (İmputation) nazariyecileri, üç üretim faktöründen her birinin aktif bir rolü olduğu ilkesini koya-

(24) Tefecilik, tarihî bakımdan, kapitalizmden önce ortaya çıktı. O zamanlar faiz, yoksulluğa indirgeyebileceği borçlunun mutlak hâkimi olan, alacaklının keyfine göre belirlenirdi. Tefeci, borçlunun sadece artı-emeğini istif etmekle kalmaz, onun üretim araçlarını, örneğin zanaatçının âletlerini de, ondan koparıp alır. İlk çağ toplumunun temellerini çözüp dağıtan ve özerk (muhtar) bir para serveti yaratan tefecilik, sanayi kapitalizminin doğması için zorunlu şartların gerçekleşmesine katkıda bulunur. Fakat bu sanayi kapitalizmi bir defa kurulduktan sonra, emek ile üretim âletleri mülkiyetini birbirinden ayırmakla, tefeciliğin emekten serbestçe yararlanma yetkisini kaldırır ve tefeciyi kendine tabi kılar: «Bu andan itibaren tefeci, yani faizle borç para veren, sanayi kapitalizminden, iş bölümü ile, farklılaşmış fakat sanayi sermayesine kul olmuş bir kişiden ibaret olacaktır.» (Karl Marx: «Luther ve Tefecilik»; Histoire des doctrines économiques'e ek.)

(25) Bu deyimin tanımı, takip eden açıklamadan çıkıyor.

rak, bundan, bu faktörlerden her birinin tabiî, kendine özgü bir ödüle hakkı olduğu sonucunu çıkarıyorlar.

Toprak sahibi, sanayici kapitalist ve ücretli proleter böylece bir ve aynı düzeyin üzerine yerleştirilmiş oluyorlar, çünkü bunlardan her biri üç faktörden birinin sahibidir.

Şu halde, şu ünlü «mahsup meselesi» sorunu (ki, Menger, Böhm - Bower, Wieser, Clark ve Perroux ile daha başkaları tarafından geliştirilmiştir.) Bu faktörlerden her birinin belli bir ürünün imaline özel katkısını hesaplamaktan, hesaba geçirmekten ibarettir.

Süpjektif değer teorisinden yana olan mahsup nazariyecileri, meseleyi, marjinal (nihaî) üretkenlik genel teorilerine göre «çözümlemiş» oluyorlar. ([26])

Biz işe beşbelli ki bu soruna verilen çözüm yolları'nı (burada söz konusu marjinalist teorinin bütünüdür) reddetmekle girişeceğiz çünkü üçlü üretim faktörleri gibi tamamen sun'î ve bilime karşı nitelikteki bir formül sebebiyledir ki, bizzat meselenin verilerini reddetmekteyiz.

Mahsup teorisinin en önemli sonuçlarından birinin de, tersine, daha şimdiden altını çizmek taraflısıyız : Çeşitli ürünlerin fiyatları, burada, maliyet giderleri toplam tutarına yönelmiş olduğundan ücretlerdeki her yükselişin otomatik olarak satış fiyatlarında yansıması gereklidir.

Öyleyse burada ücretlilerin hiçbir çıkarı yoktur ve diğer taraftan bunların ücretleri, emek faktörünün ödülüne uygun düştüğü için, kaçınılmaz bir şekilde «âdil» olur.

---

(26) Süpjektif değer ve marjinalist teoriler konusunda bakınız : H. Denis : **Kapitalizm ve Değer.**

Özet olarak, üç faktör teorisi hakkında - ve bunun uygulamasından başka bir şey olmıyan mahsup (imputation) teorisi hakkında - diyebiliriz ki, bu teori, esas itibariyle yanlış bir değer anlayışından gelmektedir. Sadece sosyal insan emeğinin aktif bir faktör ve değer yaratıcısı olduğunu anlamak yerine, bu teori, emeğin yanına tarihi evrimden bağımsız, atıl bir faktör (toprak) ve tarihin belli bir anına uygun düşen bir üretim ilişkisi olan sermayeyi koymaktadır.

İkinci olarak, üç faktör teorisi, emek ile, göreceğimiz gibi, üretim mahiyetini açıklamaya yeterli biricik şey olan, iş gücünü birbirine kabaca karıştırmaktadır.

Nihayet (bazan yerine faizi koyduğu) kâr bakımından, bu teori tam bir esrara dalmaktadır. Bu, paranın, paraya özgü erdem tarafından çoğaltılması sırrıdır. Toprağın meyve vermesi gibi, emeğin ücreti vermesi gibi, para da parayı verir! Marksist olmıyan iktisatçıların en son ulaştığı yüksek «izah» işte budur.

Böyle bir öz yoksulluğunun karşısında A. Murat'nın, *La Théorie économique* adlı eserinde kâr meselesine niçin sadece birkaç satır ayırmış olduğunu bundan böyle daha iyi anlıyacağız.

Şimdi gerçekten bilimsel biricik kâr teorisini, Marksist teoriyi gözden geçirelim.

II. Artı - değerin kaynağının bilimsel açıklanması : İş-gücü ve bunun satın alınması (ücret).

Marksist olmayan teoriler reddedilince bir çıkmazda bulunuyormuşuz, ya da daha kötüsü, bağışlanmaz bir çelişme içindeymişiz gibi görünüyor : çünkü parayı elinde bulunduran kapitalistin metaları fiyatlarıyla alırken ve satarken, kârını gerçekleştirmek için, nihaî olarak, «piyasaya attığından daha fazla değeri» çekmesi gerekir!

Bu çelişme böylesine irkiltici ise aslında bu, hep durgun (statik) ve biçimsel bir tarzda düşündüğümüz içindir. Aristo'dan ve Orta Çağdan kalma geleneksel mantığın« apaçık, besbelli» ilkelerine alışık olan bizler, herşeyi, kategorik ve mutlak bir biçimde yargılamayı ve böylece kendimizi, tabiî içinden çıkamıyacağımız, sınırlar içine mıhlamayı adet edinmişizdir.

Tam üzerinde olduğumuz olguda, surî mantık (formel mantık), bizi şöyle muhakeme etmeye iter :

«İki şeyden biri : ya kapitalist, metaları değerleriyle satın alır ve satar ve bu takdirde işlemin sonunda hiçbir fazla elde etmez; veya bir fazla elde eder, fakat bu halde satın almış bulunduğu metaları değerlerine satmış olmaz.»

Bununla birlikte, kârın valığı bir olaydır ve bu olay, görünüşteki kesinliği ne olursa olsun, şu önceki muhakemenin bütün değerini ortadan kaldırmaya yeter. Öyleyse «ya, veya» gibi formüllere göre düşünmeyi bırakalım ve «çelişme» yi olduğu gibi, yani gerçek bir olay olarak kabul edelim, yoksa bir zekâ skandalı olarak değil.

Şu halde kapitalistin bir metaı değerine alması ve satmasında ve eğer bu meta değer yaratmak kabiliyetine sahipse, böylece bir artı - değer elde etmesinde hiçbir «çelişme» bulunmıyacağını farketmekte gecikmeyeceğiz. Fakat kullanım değeri, değer kaynağı olmak özel niteliğiyle bezenmiş olan, şu halde gerçek kullanımı, emeğin ve bunu takiben değerin objektif (nesnel) gerçekleşmesi olan bu olağanüstü meta gerçekten var mıdır, yoksa sadece boş bir varsayımdan mı ibarettir, bütün mesele buradadır.

Marx diyor ki : «Elinde parası olan adam, piyasada bu özel erdemde bezenmiş bir meta bulur : buna çalışma kudreti veya iş - gücü denir.»

Oysa bu kabiliyet, bu iş - gücü «bir insanın vücudunda, yaşıyan kişiliğinde varolan fizik ve zihnî melekelerin bütünüdür ki, o insanın, yararlı şeyler üretmek için bunları harekete geçirmesi gerektir» ve bu iş - gücü fiilen piyasada bulunduğuna göre (bir emek piyasasının varlığına itiraz etmeyi kimse aklından geçirmez) bir efsane değildir ve bu iş - gücü kendisinden beklediğimize karşılık verebilir; çünkü bütün metalar arasında çalışabilecek ve şu halde değer yaratabilecek olan biricik meta, o'dur.

O zaman da şu itirazı yapmaktan geri kalmıyacaklardır : İş - gücü bir meta ise (ki biz buna hayır demiyeceğiz). sizin Marksist teoriniz, tutarlı olmak için, bu metaın da değeri ile, değer pahasına satın alınmasını gerektirecektir. Şu halde bir pardesünün, bir kutu kibritin veya bir lokomotifin değerini bu metaların üretimi için sosyal bakımdan gerekli emek zamanının tayin ettiğini itirazsız kabul edersek, böyle bir tarifin iş gücüne nasıl uygulanabileceğini hiç anlamamış olmıyacak mıyız

Bunun cevabı basittir : İş - gücünün değişim değeri, başka her hangi bir metaın değeri gibi, üretilmesi için sosyal bakımdan gerekli emek zamanı tarafından tayin edilir. Tek fark şundan ibarettir : Olağan metalar bir defada üretildiği için, bunların değeri bir defada yaratılır; oysa yaşıyan bir meta olan iş - gücünün durmadan yeniden yaratılması, daha doğrusu yeniden üretilmesi gerekir.

Aslında açıkça bellidir ki, çalışmayla, yani «insanın, kendisiyle tabiat arasındaki madde alışverişinde aracı,

düzenleyici ve denetleyici rolünü bizzat oynadığı olay ile», işçi, belli bir miktar adale kuvveti, asabî ve zihnî enerji harcar. İşçi sağlığını ve çalışma yeteneğini muhafaza etmek için, bu kuvvet ve enerjileri muntazaman yenilemek ve yeniden kurmak zorundadır.

İş - gücünün bu yenilenmesinin birinci şartı, tabiî, işçinin en az bir beslenmeden yararlanmasıdır. Ama her şey bundan ibaret değildir : ona bir de en az giyecek ve barınacak bir çatı çok gereklidir. Bu çatı çoğu zaman «onu yabancı bir güç gibi saran, ona ancak alınteri pahasına teslim olan, - nihayet «işte kendi evimdeyim» deyip kendi ocağı gözüyle bakamadığı-, çoğu zaman başka birinin evi olan ve kirayı ödemezse sahibi kapı dışarı atmak için devamlı olarak kulağı kirişte bekliyen, ona düşman bir meskendir.»(27)

Bundan başka kapitalistlerin devamlı ve belli bir iş - gücü akımına şiddetle ihtiyaç duydukları açıktır. Onun için işçilerin çoğalabilmeleri (üreyebilmeleri) gereklidir. Öyleyse para ile ifadesi ücret olan iş - gücü değerinin, bir ailenin bakımını da hesaba katması gereklidir.

Bundan başka - bu nokta, meselenin özellikle önemli bir yönüdür - uygarlık seviyesi ve bunun sonucu olarak işçilerin teşkilâtlanma ve mücadelecilik seviyeleri ülkeden ülkeye ve çağlara göre değişir. Örneğin Fransa'nın evriminin tarihi şartları yurdumuzun kapitalistlerini, işçilerine, Fas veya Hindistan köylülerinden üstün bir hayat seviyesi sağlamıya mecbur kılar.

Gerçekte ve aynı emeğin uygulanması karşılığında, iş - gücünün değeri iki etkene bağlıdır : biri fizyolojik, öteki moral ve tarihi.

(27) K. Marx : **Economie politique et Philosophie.**

Bu iki faktörden birincisi beslenme, giyecek ve konut asgarisini gösterir; bunlar olmadan işçi yaşayamaz; bu, iş - gücünün fiyatının alt sınırıdır. Bu sınır da çağlara ve ülkelere göre değişebilir. Nazari olarak bu sınırın altına inmek mümkün değildir, çünkü o takdirde işçi sınıfı yok olur.

Fizyolojik unsura ek olarak, iş - gücünün değeri, «her ülkenin alışılan yaşama tarzına» da bağlıdır. Bu unsur çok değişkendir; elbette tabii şartlara, özellikle iklime ama her şeyden önce tarihi ve sosyal şartlara bağlıdır. Örneğin belli bir ülkede kapitalizm kurulunca veya gelişince, daha önce, mutlaka hesaba katılması gereken bir belli uygarlık seviyesine, belli yaşama şartlarına sahip olan insanları, proleterler haline getirir. Bugün bile, tarımdaki bir buhran yüzünden bir fabrikada iş tutmak zorunda kalan bir Fransız köylüsünü, toprağından sürülmüş, aç ve yoksul bir Hint köylüsüne zorla kabul ettirilen şartlara benzer şartları kabul etmeye zorlamak, imkânsızdır.

Bundan başka, gittikçe daha fazla önemli bir çalışma isteyen kapitalizmin, gelişiminde, ele alınan ülkenin uygarlığına uygun düşen asgarî bir eğitime ve asgarî bir genel bilgiye sahip işçilere ihtiyacı vardır; bundan, iş gücünün değerine giren, belli meslekî hazırlık giderleri ve meslekî durumu koruma giderleri doğar.

Bu birkaç düşünce «ücretlerin tunç kanununun (bu bölümün sonundaki «c» ek notuna bakınız) ne kadar saçma birşey olduğunu gösterir; bu sözde kanuna göre işçilerin iddia edebilecekleri ücretlerin toplamı, iş - gücünün bakım ve muhafazası için zorunlu asgariye sıkı sıkıya tekabül eden, sabit bir büyüklüktür.

Bu kitabın beşinci bölümünde göreceğimiz gibi, ücret, gerçekte, bir tarafta fizyolojik seviyenin koyduğu

alt sınır, öbür tarafta kapitalist kârının ciddi bir şekilde tehdit altında kalmaya başlıyacağı değişken seviye arasındaki geniş alanda değişir. Örneğin, kârın yok olacağı bir üst seviye yoktur. Böyle bir şey olaydı, aslında, bizzat kapitalist rejim yok olurdu. Gerçekten, o takdirde, iş - gücüne, değerinin üstünde bir para ödeniyor olurdu ve işçiler için, emeklerinin sağladığı fazla ürünleri kullanmak imkânı olurdu. Ama kapitalist rejimde bu imkânsızdır; çünkü kapitalizm, işçiden zorla koparılıp alınan, artı - değerin varlığını gerektirir.

Bütün bu yaşama araçlarının değeri, şu halde, iş-gücünün para ile ifadesinden, fiyatından başka birşey değildir.

Bununla beraber, bundan, işçi için asgari bir hayat seviyesinin böylece kendiliğinden teminat altında olacağı sonucunu çıkarmak, çok büyük bir yanlışlık olur.

Gerçekten, tarih isbat ediyor ki, kapitalistleri ancak nüfusun genel azalması korkusu, işçilerin iş - gücünü değerinden ([28]) çok aşağı satın almamaya zorlar. «Çektikleri acılara karşı kendilerini savunmak için işçilerin artık bir tek kafa ve bir tek yürek halinde birleşmesi; büyük ve toplu bir çabayla bir sınıf baskısıyla hareket ederek, kendilerini ve evlâtlarını köleliğe ve ölüme götürebilecek «serbest sözleşme» yoluyla kendilerini sermayeye satmalarını önleyen aşılmaz bir engel, bir sosyal engel yükseltmeleri gereklidir.»([29])

Kurtuluştan beri Genel İş Federasyonunun (C.G.T.), emekçilere hiç değilse, «yaşamak için gerekli bir asgari»

(28) Fiyatlar, toptan ve istatistik bir tarzda, para şeklinde görünüşü oldukları 'değer' ile düşümdeştirler (coincident). Fakat fiatlar, teker teker, piyasanın dalgalanmalarına uyarak, değerin üstünde ve altında, durmadan salınırlar (oscillent).

(29) K. Marx : **Kapital :**

sağlamak amacıyla, yürüttüğü sert mücadeleler, kapitalistlerin zihniyetine göre, işçiler derhal açlıktan ölmediklerine göre, onlara bu asgarinin sağlandığını bol bol isbat eder; bu istenen «yaşamak için gerekli bir asgari» ise aslında ancak işçilerin iyi sağlık şartları içinde kendilerini muhafaza etmek olanağını verir.(30)

Şu halde iş - gücünün değerinin bir asgariyi aşamıyacağını ileri süren ünlü «Tunç Kanunu», bir defa, işçilerin mücadeleciliği ve teşkilâtı, birçok hallerde, kapitalistleri bu asgarinin üstüne çıkmaya zorladığı için yanlıştır; bir de, emekçilerin direnmesi daha az etkili de olsa, bizzat bu asgari, garanti edilmiş değildir. Pratikte iş - gücünün değeri, hayli büyük sayıda asgari yaşama araçlarını hesaba katar; ama tekrar edelim, bunu sözde bir tunç kanununun kendiliğinden işlemesiyle yapmaz. Bu, «kapitalist sınıfla işçi sınıfı arasındaki uzun, inatçı, az veya çok örtülü bir mücadelenin sonucudur.»(31)

İş - gücünün değeri sorunu aydınlandıktan sonra, artı - değerin gerçek mekanizmasının ne olduğunu açıklamak kalıyor; bu mekanizma konusunda hep karışık bir düşünceye sahibizdir.

İşçi, kapitaliste kendi iş - gücünü satmakla, tam ne yapar?

Bu soruya cevap vermek için işçinin emeğini asla satmadığını anlamak esastır. Çalışma yeteneği yerine, işçi emeğini satmış olsaydı, kendisini, hem de kesin olarak,

(30) C. G. T. nin tespit ettiği «yaşamak için gerekli asgarî» nin biyolojik kısmı, çalışması 50 kalori - saat'tan fazlasını gerektirmeyen olgun yaşta bir işçiye, nitel bakımından dengeli, 2.700 kalori sağlıyacak tarzda, bilimsel olarak hesaplanmıştı. Ücretler seviyesi bakımından emek piyasasının durumunun etkileri için, ilerde, S... ve sonraki sahifelere bakınız.

(31) K. Marx : **Kapital.**

satmış olurdu. Meta satıcısı olmak yerine, bizzat kendisi bir meta haline gelirdi.

Hepsi bu kadar da değil : Değerin ölçüsü olan emek, bizzat kendisi bir değere sahip olamaz : «Değer yaratıcı bir faaliyet olarak emek, kendine özgü bir değere sahip olamaz; ağırlığın kendine özgü bir ağırlığa, ısının kendine özgü bir sıcaklığa sahip olmaması gibi.»(32)

İşçi için iş - gücünü satmak demek, kapitaliste belli bir zaman için, kendi çalışma yeteneğini kullanma yetkisini satmak demektir; şu halde bu belli zaman içinde, kapitalist, iş - gücü metaının kullanım değerini tam bir özgürlükle kullanabilir; oysa iş - gücünün kullanım değeri, değer yaratan çalışmadır.

Kapitalistin iş - gücünü günde 1600 Frank karşılığı satın aldığını ve 1600 frankın 4 çalışma saatının para ile ifadesi olduğunu varsayalım; 4 saatlık çalışmanın sonunda işçinin iş verene, iş - gücünü satın almak için ayırdığı, 1600 frankı yeniden kazandırdığı açıktır. Oysa iş - gücünün özel bir niteliği vardır : Kendi bakımı için gerekli olandan daha fazla değer meydana getirir.

Bu, günlük deneylerimizle bildiğimiz ve apaçık bir olaydır, ama gene de bazı yönlerinin üzerinde durmak yararlıdır.(33)

Gerçekten, Marx'ın daha *Ücret, Fiyat ve Kâr*'ında göstermiş bulunduğu gibi, iş - gücünün bakımı için gerekli olan emek miktarı tarafından tayin edilen, değeri

(32) F. Engels : Kapital'in II. Cildine önsöz.

(33) Dar anlamda alırsak, bu durum her zaman böyle olmamıştır : örenğin, ilkel toplulukta emeğin üretkenliği, henüz, en küçük bir artı - ürüne imkân vermeyecek kadar, zayıftı. Bu sebeple kölelik, ancak, teknik ilerleme savaş esirlerinin, emekleriyle, bakımlarının zorunlu kıldığından daha büyük bir değer yaratmalarına imkân verdiği andan itibaren gelişmeye başladı.

ile, bu iş - gücünün sadece işçinin fizik gücü tarafından sınırlandırılan, kullanımını birbirinden kesin olarak ayırmak gereklidir. Öyleyse bu iş - gücünün gündelik veya haftalık değerinin, haftalık veya gündelik kullanılmasından tamamen farklı olmasında şaşılacak hiçbir şey yoktur : «İşçinin iş - gücünün değerini sınırlandıran emek miktarı, onun iş - gücünün icra edebileceği emek miktarının sınırını teşkil etmez.» (34)

Tabii ki kapitalist, iş - gücünün kendi değerine eşit bir değer yarattığı, dört saatlik çalıştırma ile yetinmeyecektir. İş - gücünü daha büyük bir süre, örneğin sekiz saat çalıştıracaktır. İş - gücünün bu yeni [ek - ç.] dört saat esnasında kullanımının yarattığı değer, şu halde kapitalist için bu kârı, bu çıkarı, daha doğrusu, kaynağı bize o kadar uzun zaman esrarlı görünmüş olan, bu artı - değeri meydana getirir.(35)

---

(34) Karl Marx : **Ücret, Fiyat ve Kâr,** Sol Yayınları 1965, Ankara.

(35) Yukarda, P - M - P' formülünün, sermayenin genel formülü olduğunu görmüştük. P' ile P arasındaki artıklığı (tefazulu) anlatmak için, buraya kadar kâr veya artı - değer terimlerini ayrım yapmadan kullandık. Şimdi, bunun meydana geliş mekanizmasını anladığımıza göre, P' - P artıklığına artı - değer terimini hasretmemiz ve bütün öteki terimleri kenara bırakmamız vazgeçilmez oluyor.

Gerçekte, işçilerin artı - emeği tarafından yaratılan artı - değer yığını sadece sanayici kapitalistin malı olarak kalmaz ve kalamaz : Bu, bundan bir kısmını başka kapitalistlere, toprak sahiplerine, tacirlere, bankacılara, sigortacılara, her türden aracılara ayırmak zorunluluğundandır.

Aslında herşey, sanayi kapitalistleri, artı - değeri devasa bir hazineye akıtmışlar ve sonra bunun, üretime bağlanmış olan sermaye ile orantılı, ve bireysel kârı teşkil eden bir kısmını alıyorlarmış gibi olur.

Demek ki, kapitalist kâr yığını, zorunlu olarak, artı değer yığını ile karıştığı ve ondan başka kaynağı olmadığı halde, gene de, işçilerinden doğrudan doğruya aldığı artı değerden başka birşeye dayanmayan sanayicinin bireysel kârı için durum böyle değildir.

Artı - değerin dağılımı ve kârın teşekkülü meselesinin ayrıntılı incelenmesi, daha sonraki bir eserin konusu ola-

İşçinin çalışma yeteneğini yeniden meydana getirmek ve iş verene iş - gücünün satın alınmasına yönelmiş parayı, yani ücreti, yeniden kazandırmak için gerekli emek zamanı, işte bu sebeple, Marx tarafından «gerekli çalışma (emek) zamanı» diye adlandırılmıştır. Bu zaman içinde harcanan emeğe de «gerekli emek» denir.

İşçinin iş - gücünü harcamaya devam ettiği, fakat işçi tarafından yaratılan değerin artık kendisine yönelmediği, iş gününün (çalışma gününün) ikinci dönemi, yani artı - değeri yaratan dönem «ek çalışma zamanı» nı ve bu süre içinde harcanan emek «ek emeği» veya «artı - emeği» teşkil eder. 1857 de Marx'ın «emek» ten farklı olarak «iş - gücü» nü, yani değer yaratan bir metaı dahice buluşu ve bu buluştan doğan, gerekli emek ile artı - emek arasındaki ayrım, ekonomi politiğin tarihinde esaslı bir yer tutar.

Büyük bir eşdeğerler değişimi sistemi |Metalar değerleriyle alınır satılır| olan kapitalizmin, aynı zamanda bir eş olmayan değerler değişimi [karşılığı ödenmemiş artı - emek, artı - değeri teşkil eder| sistemi olması, ancak bu buluş sayesinde mümkündür.

Kaynağı, toplumun sınıflara ayrılmasına kadar gerilere giden artı - emek gerçeğine gelince, bunun bilincine varmak, bunu iyice anlamak için şu soruyu koymak yeter :

İşçinin bakımı için gerekli olan emek zamanı, toplam emek zamanından çok aşağı olmasaydı, kapitalist üretim hangi mucize ile yaşamakta devam edebilir ve hele nasıl gelişebilirdi? Açıktır ki, başka türlü olsaydı, proleterlerin emeği üretken olmıyacaktı ve olsa olsa,

caktır. Şimdilik, kapitalist kârının biricik kaynağı artı - değer olmakla beraber, bunun onunla karışmadığını bilmekle yetinelim.

kendi yaşamalarını sağlamış olacaktı : hiçbir üretici çalışma yapmıyan milyonlarca insanın varlığı anlaşılamaz olurdu.

Ayrıntılarıyla ücreti ve teknik ücret formüllerinin önemini bu eserin ancak dördüncü bölümünde inceliyeceğiz. Oraya gelmeden önce çeşitli biçimleriyle artı - değerin irdelenmesini derinleştirmekten, gerçekten vazgeçilemez.

İşçinin iş - gücünü satması konusunda bildiklerimiz, bununla birlikte, bize şimdiden çok önemli teorik bir açıklama yapmak imkânını veriyor.

İşçinin iş - gücünün, işçiler uyanık olmak şartıyla, değeriyle ödendiği varsayılsa bile bu halde de, genel olarak Hristiyan sendikacılığın etkilediği bazı emekçilerin ileri sürdüğü «adil ücret» veya «emeğin adil ödülü» istemleri, anlamdan yoksundur. Gerçekten kapitalist, bir işçinin iş - gücünü satın aldığı andan itibaren, buna ödediği ücretin, ister istemez «adil» olduğu apaçıktır. Oysa bu gibi istemlerde bulunan işçiler bakımından «adalet», elbette bu değildir.

Aslında gerçekten âdil ücretler elde etmenin yolu, bizzat sömürme sistemine son vermek için mücadele etmektir; «âdil bir iş günü için âdil bir ücret» muhafazakâr parolası yerine, işçiler, bayraklarına «sömürme sisteminin kaldırılması» devrimci parolasını yazmalıdırlar. ([36])

Bunu beklerken işçilerin, anarşist ve küçük burjuva moral görüş açısına yerleşmeleri değil, kararlı bir tarzda istemlerde bulunan ve devrimci bir görüş açısına yerleşmesi gereklidir : kendilerinin iş - gücünün değerine

(36) Karl Marx : Ücret, Fiyat ve Kâr.

hiç değilse eşit, mümkünse ondan üstün ücretler elde etmek için mücadele etmelidirler; bunu yaparken de iyice bilmelidirler ki, ücretleri bazan yüksek gibi görünebilirse de, kapitalist rejim devam edeceği sürece, aldıkları ücretler asla âdil olmıyacaktır; çünkü artı - değer yaratan bedava bir ek emek, varolmakta devam edecektir.

III. İkinci bölüme ek notlar :

a) Bazı iktisatçılar, ticaret sermayesi ile taşıt sanayiini birbirine karıştırdıkları için, ticaretin, ürünlerin değerine ilâvede bulunduğu tezini savunmuşlardır. Kapital'in III. cildindeki dikkat çekici bir notta Marx şunu söyler : «Bir metaın kullanım değeri, üretici için olduğundan çok, tüketici için büyüktür; çünkü bu değer, ancak tüketicinin elinde gerçekleşir. Meta, kendi kullanım değerinin göreve girişini ve gerçekleşmesini, ancak, tüketim alanına geçerken görür. Bu değer üreticinin elinde ancak potansiyel (gizil) olarak vardır. Ama bir metaın değeri, piyasada, değişim değeri ve kullanım değeri olarak iki defa ödenmez. Bu metaın kullanım değerini, ben onun değişim değerini ödeyerek kendime mal ederim. Metaın üreticiden veya aracıdan tüketiciye geçmesiyle değişim değeri katiyen artmaz.» (37)

b) Gene, kârın, metaların dolaşımı alanında doğduğuna ait bu teorilerle ilgili olarak W.L. Lexis'in teorisine (Condrads Jahrbücher XI, 1885) özel bir yer ayırmak uygun olur; yazarının niyetine rağmen bu teori, marksist teoriyi haklı çıkarmak sonucuna varmıştır. Lexis'e göre : «Kapitalist satıcılar, ilkel madde üreticisi, fabrikatör, toptancı tacir, perakendeci tacir, işlerinde kâr sağlarlar; çünkü her biri aldığından daha pahalıya satar ve bunun sonucu olarak, metaının maliyet fiyatını

(37) Karl Marx : **Kapital.**

yüzde belli bir miktar yükseltilir. Buraya kadar bir yenilik yok. Fakat Lexis şunu ekliyor : «Sadece işçi, böyle bir değer artışı kabul ettiremez; kapitalist karşısında elverişli olmıyan, tersine, aleyhte durumunun sonucu olarak, o, emeğini kendisine mal olduğu fiyata, yani hayatının vazgeçilmez devamı için gerekli fiyata satmak zorundadır... Bu fiyat yükselmelerinin alıcı durumunda bulunan ücretliler bakımından önemini muhafaza etmesini de gözönünde bulundurmak gerekir; bu fiyat yükselmelerinin sonucu, toplam üretim değerinin bir kısmının kapitalist sınıfa aktarılması olur.» (38)

Engels, Lexis'in, söz konusu fiyat artışlarının ancak işçilerin sağladığı toplam üründen gelebileceği yolundaki bu açıklamasından hareket ederek, şunu kolaylıkla gösterdi : «Bütün metaların ortak özelliğinin, mal olduklarından daha pahalıya satılmak olduğu doğruysa, üretim fiyatına satıldığı için bu kuralın tek istisnası emek olduğu doğruysa, emeğin bu yüzeysel ekonomi dünyasında yürürlükte olan fiyatın altında satıldığı da doğrudur. Şu halde kapitaliste veya kapitalist sınıfa gelen ek kâr da, kaynağını, son tahlilde, sadece işçinin, emeğinin fiyatının eşdeğerini ürettikten sonra, karşılığını almadan üretmek mecburiyetinde olduğu üründen alır ve almak mecburiyetindedir : Yani bu kâr, artı üründen, ödenmemiş emeğin ürününden, artı değerden gelir.» (39)

İşçinin, emeğini değil de iş - gücünü sattığı gerçeğinde, bu esas ayrımda, böylece, bu bölümün ikinci kısmında ayrıntılı açıklaması verilen, marksist teoriyi buluyoruz.

c) 1875 de Gotha'da, Alman Sosyal Demokratlarının işleyip meydana getirdiği programa karşı yönelttiği,

(38) F. Engels tarafından, Kapital'in III. Cildinin önsözüne aktarılmıştır.
(39) F. Engels : Kapital'in III. cildine önsöz.

her zaman için ünlü eleştirisinde Marx, ücretlerin tunç kanunu'na bu konudaki bütün tartışmayı kesin olarak sonuca bağlıyan, şu aşağıdaki parçayı ayırmıştı : «Demek ki bundan böyle Alman İşçi Partisi'nin, Lassale'in tunç kanununa inanması gerekecektir- Bu kanun yıkılmasın diye ücretli sistemi (ücretli emek sistemi demek gerekirdi) «ücretlerin tunç kanunu ile ortadan kaldırmak» tan bahsetmek çılgınlığını işliyorlar. Ücretli emek sistemini ortadan kaldırırsam, tabii ki, aynı zamanda, bu sistemin onların tunç dedikleri, belki de [aslında - ç.] sünger olan kanunlarını da ortadan kaldırmış olurum. Fakat Lassalle'in ücretli emek sistemine karşı mücadelesi, hemen sadece, bu sözde kanunun etrafında salınıyor. Bunun sonucu olarak Lassalle'in hizbinin kazandığını göstermek için «ücretlerin tunç kanunu» ile birlikte «ücretli sistem» in de ortadan kalkmış olması gereklidir.

Bilindiği gibi 'ücretlerin tunç konunu' deyimi, katiyen, Lassalle'e ait değildir; bu 'tunç' kelimesi Goethe'nin «ölümsüz ve sonsuz kanunlardan, büyük tunç kanunlarından» alınmıştır. *Tunç* kelimesi, ortadoks dindarların birbirlerini tanımalarına yarıyan işarettir. Ama kanunu, Lassalle'in vurduğu damga ile kabul edecek olursam, böylece, o kanunun böylece kabul edilmiş olmasının sonucu olarak, o kanunun temelini de kabul etmem gerekir. Ve ne temel! Lassalle'in ölümünden az zaman sonra Lange'nin gösterdiği gibi, bu, Malthus'ce nüfus teorisidir. Ama bu teori doğruysa, ücretli emek sistemini yüz defa ortadan kaldırabilmiş olsam da bu tunç kanununu ortadan kaldıramam; çünkü o takdirde bu kanun, sadece ücretle emek sistemini değil, bütün sosyal sistemi düzenliyor ve yönetiyor demektir. İşte tam bunun üzerine dayandıkları içindir ki, iktisatçılar, elli yıldan fazla bir zamandan beri, sosyalizmin, şeylerin tabiatı, mahiyeti üzerine kurulmuş olan sefaleti ortadan kaldıramıyacağını, bunu ancak genelleştirebilece-

ğini, bütün toplumun yüzeyine yayacağını göstermektedirler!

Fakat asıl mesele bu değildir. Lassalle'in bu kanuna verdiği yanlış anlatımı bir kenara bırakırsak, asıl isyan ettirici gerilme şudur : Lassalle'in ölümünden beri *bizim* Partimiz şu bilimsel görüşe açık tutulmuştur : İşin ücreti, göründüğü gibi, yani işin değeri veya fiyati değildir de, iş-gücünün değerinin veya fiyatının iğreti kılıklı bir biçimidir. Böylece, ücret konusundaki eski burjuva anlayışı ile birlikte, bu anlayışa karşı buraya kadar yönetilmiş olan eleştiri geri çevrilmiş ve ücretli işçinin, kapitalistler hesabına 've onlarla birlikte artı-değerden yaşayanlar hesabına' belli bir zaman parasız çalıştığı takdirde kendi öz varlığını, başka bir deyişle yaşamasını, sağlamak için çalışabileceği açıkça anlaşılmıştır. Bütün kapitalist üretim sisteminin, iş gününü uzatmak veya üretkenliği geliştirmek suretiyle, yani iş-gücünün daha büyük bir gerilimi ile, bu bedava emeği uzatma amacını güttüğü gerçeği yerleşmişti; şu halde ücretli emek sisteminin bir kölelik sistemi olduğu ve gerçekte, emeğin sosyal üretken kuvvetleri ne kadar fazla gelişmişse, işçinin aldığı ücret ne olursa olsun, bu köleliğin o kadar sert ve ağır olacağı anlaşılmıştı. Bu görüşün Partimizin gittikçe daha fazla içine girmesi savunulurken, 'yeniden' Lassalle'in dogmalarıyla karşılaşılıyor; oysa Lassalle'in, ücretin ne olduğunu bilmezlikten geldiğinin ve burjuva iktisatçılarına uyarak, şeylerin kendileri yerine görünüşlerini ele aldığının bilinmesi gerekirdi.

Bu, tıpkı, köleliğin sırrına nihayet girebilmiş kölelerin bir isyanında, günü geçmiş anlayışlara bağımlı bir kölenin, isyan proğramına şunları yazması gibidir : Kölelik kaldırılmalıdır, çünkü, kölelik sisteminde kölelerin bakımı, az yükselmiş, belli bir azamiyi geçemez!

Partimiz temsilcilerinin, parti yığınları içinde yayılmış bulunan anlayışa karşı bu kadar canavarca bir suikastı işleyebilmeleri olayı, bunların, bu orta yolcu programın kaleme alınışında ne kadar kötü bir niyetle, nasıl canice bir hafiflikle çalışmış olduklarını gösterir.

«Her türlü sosyal ve politik eşitsizliği yok etmek» tumturaklı ve müphem formülünün yerine, şunu söylemek gerekirdi: Çeşitli sınıfların ortadan kaldırılması ile, bu çeşitlilikten doğan her türlü sosyal ve politik eşitsizlikler, bizzat yokolurlar.» (40)

(40) Karl Marx - Friedrich Engels: Critiques des programmes de Gotha et d'Erfurt.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARTI DEĞERİN ÖLÇÜSÜ ve ŞUMULÜ (KAPSAMI)

I. Artı değer oranı ve iş - gücünün sömürülme derecesi.

Bütün metalar arasında sadece iş - gücünün değer yaratıcı olduğunu ispat etmiş bulunuyoruz. Fakat, kapitalist üretim sürecine tek katılanın iş - gücü olmadığını bilmek için, iktisatçı olmak zorunlu değildir. Herkes bilir ki kapitalist üretim, taşınmıyan mallar (sanayi ve yönetim yapıları), makineler, ilkel maddeler ve yardımcı maddeler olmadan yapılamaz. (41)

Artı değeri sadece iş - gücü yaratabilir, ama çalışma nesneleri (42) veya araçları olmadan, ki - tekrar ede-

(41) Sık sık yapıldığı gibi, ilkel maddeler ile ham maddeleri birbirine karıştırmamak gereklidir : henüz işletmeye açılmamış bir maden ocağının dibinde yatan maden filizi, ham maddedir. İlkel madde ise, «bir ön çalışmayla süzgeçten geçirilmiş bir nesne» dir. (Örneğin : yıkanmış maden cevheri). Yardımcı maddelere gelince, bunlar, çalışma araçları tarafından tüketilen maddelerdir (maden kömürü, elektrik akımı, gres yağı vs.).

(42) **Çalışma nesneleri :** Toprakla yakın ve doğrudan doğruya bağlantılarını emeğin koparıp ayırdığı herşey;
Çalışma araçları : İşçinin «kendisi ile kendi çalışma nesnesi arasına, eylemini yönetici olarak koyduğu herşey». (Karl Marx : Kapital).

lim - sadece kapitalistin mülküdürler, bu iş - gücünün işleyemeyeceği açıkça bellidir.

Hepsi bir değer taşıyan ve artıdeğer yaratılması için bir araya gelmeleri vazgeçilmez olan bu ayrı ayrı şeylerin bütünü (hepsi birden) sermayeyi meydana getirir (43)

Şimdi artık başlangıçtaki tarifimizi tamamlıyacak durumdayız : *Kapitalist rejim, ayırdedici niteliği, üretimin sosyal karakteri ile sosyal üretim araçları mülkiyetinin özel olması arasındaki ayrılık olan ve dürtüsü (muharriki) proleterlerin işgücü tarafından yaratılmış artı - değer sayesinde meydana gelen kârın gittikçe daha fazla peşinde koşmak olan rejimdir.*

Bunu söyledikten sonra sermayenin, iş - gücünün dışında kalan, çeşitli kısımlarının üretim sürecine nasıl katıldığını görelim.

Örneğin, kapitalist bir girişimin herhangi bir makinesini alalım ve bu makinenin ortalama ömrünün on yıl olduğunu varsayalım. Bu on yılın sonunda bu makinenin tamamen yıpranmış olacağı, bu yüzden bütün kullanım değerini ve bunun sonucu olarak da bütün değişim değerini kaybetmiş olacağı açıktır. Bununla beraber bu değerin buharlaşmıyacağı, bu on yıl boyunca bu makinenin yaratmış olduğu bütün metalara bir bütün olarak aktarılmış bulunacağı da, besbellidir. (44)

Daha tam bir deyişle : Söz konusu makinenin on bin iş - gününü kendisinde billurlaştırdığını ve yılda herhangi bir metadan 2 bin birimi ürettiğini kabul edelim.

---

(43) Sermaye ile serveti birbirine karıştırmamak lâzımdır. Ancak işçilerin iş - gücü aracılığıyla ve kâr elde etmek amacıyla, üretimde kullanılan servet, sermaye olur.

(44) Bir makine, maddî bakımdan kullanım dışında kalmadan çok önce de, teknik ilerlemenin hızı sebebiyle, ekonomik düzeyde kullanılamaz hale gelmiş olabilir. Donatımın «manevi yıpranması» (veya kullanım dışı kalma) dedikleri, budur.

Bu birimlerden her birine makine tarafından aktarılan değer : $\frac{10.000}{2.000x10} = \frac{10.000}{20.000} = \frac{1}{2}$ iş - günü olacaktır.

Sabit sermayeyi meydana getiren öteki unsurlar (yapılar, makineleri harekete getiren motorlar vs....) için de durum elbette aynıdır.

Buna karşı bir metaın üretimi sırasında tamamen yok olan ya da biçim değiştiren ilkel ve yardımcı maddeler, üretim sürecine sadece bir tek defa katılırlar. Öyleyse bunlar bütün değerlerini, yaratılmasına katkıda bulundukları meta'a, birden (bir defada) aktarırlar.

Fakat sermayenin görünüşte birbirine benzemiyen bu kısımlarını derin bir özdeşlik içinde birleştiren bu temel benzerliğin yanında, sağladığı gerçek yarara rağmen, bu fark hiçbir şey değildir : Çalışma araç ve nesnelerinin sahip olduğu bu ortak nitelik, ister şöyle ister böyle olsun, yeni değerin yaratıcısı değildir.

Sermayenin, metaa, sosyal bakımından gerekli yararlı çalışmanın yarattığı değeri aktarmakla yetinmiyen, ayrıca meta'ı, yeni bir ek değeri katmakla zenginleştiren kısmı, biliyoruz, iş - gücüdür, Marx, bu yüzden düşüncesinin temelini iş - gücü ile sermayenin iş - gücünden gayri kısmı arasındaki bu özgül fark üzerinde kurarak, eski sabit sermaye - mütedavil sermaye ayrımı yerine, çok daha derin, değişmiyen sermaye - değişken sermaye ayrımını koydu ([45]) : Sermayenin üretim araçları

(45) Bu, klâsik ayırım ilgi çekici değil, demek değildir. Tersine, klâsik ayırım, sermayenin yeniden üretiminin ve devrinin incelenmesinde önemli bir rol oynar. Bir de kısmen, marksist kriz teorisinin temelinde yatar.

haline, yeni ilkel maddeler, yardımcı maddeler ve çalışma aletleri haline dönüşen kısmı, öyleyse, değerinin büyüklüğünü değiştirmez. Bunun içindir ki biz ona sermayenin değişmiyen kısmı, ya da kısaca değişmiyen sermaye, deriz.

Sermayenin iş - gücü haline dönüşen biçimi ise, tersine, üretimin seyrinde değer değiştirir. Kendi eş değerini yeniden üretir ve bir de bir fazlalık, bizzat kendisi değişebilen ve daha büyük veya daha küçük olabilen, bir artı - değeri üretir. Sermayenin bu kısmı değişmeyen büyüklükten değişen büyüklük haline aralıksız dönüşür. Bunun içindir ki, buna sermayenin değişken kısmı veya kısaca değişken sermaye deriz. (46)

Bu ayrımın pratik yararı, işçinin kapitalist tarafından sömürülme yoğunluğunu ölçmek, başka bir deyişle, artı - değer oranını öğrenmek istediğimiz zaman birdenbire meydana çıkar.

Değişmeyen sermaye, artı - değerin yaratılmasında hiçbir rol oynamadığına, oynasa bile, bir kimyasal reaksiyonun olmasına bizzat katılmadan imkân veren bir katalizör durumunda kaldığına göre, işçinin hangi ölçüde sömürüldüğünü bilmek için, artı değerin büyüklüğünü ve değişken sermayenin değerini bilmek, bize yeter.

---

(46) Karl Marx : **Kapital.** Doğrusu, çalışma araçlarının kendi kendilerine değer yaratmamakla beraber, kapitaliste bir kâr sağladığı bir durum vardır : bu da, kapitalistin çalışma araçlarını, gerçek değerlerinden aşağıya satın aldığı haldir. Böyle bir durum, örneğin, deprasyona dayanamayan küçük teşebbüslerin malzemesini çok ucuz fiyatla ele geçirmek imkânını tröstlere veren, ekonomik krizler esnasında meydana gelebilir. Bir de, tekelci devlet kapitalizmi rejiminde, devlet, tekellere, kendi kurduğu girişimleri yok bahasına verdiği zaman ortaya çıkar. «A.B.D. de 191 milyona malolan Utah'taki büyük Geneva Madenî Eşya Fabrikası, U. S. Steel Corporation'a 47.5 milyon dolara, yani maliyet fiyatının 25 % ine işte böyle satılmıştır.»

Değişken sermayeyi D, artı-değeri A ile gösterirsek artı-değer oranını bize $\frac{A}{D}$ orantısı vermiş olacaktır.

Bir örnek verelim : Değişmeyen sermayesi (yapılar, makinalar, ilkel ve yardımcı maddeler) 200 milyon frankı ([47]) bulan kapitalistler bir girişimin değişken sermayesi (iş-gücünün değeri), 50 milyon frank, üretilen artı-değer de 50 milyon frank olsun.

S (Değişmeyen sermaye) 200.000.000
D (Değişken sermaye) 50.000.000
A (Artı-değer) 50.000.000 olur.

Artı-değer oranı, $\frac{A}{D}$, $\frac{50.000.000}{50.000.000}$ olur ki, yüzdeye vurursak, % 100 ü buluruz.

Bu, bir saatlik gerekli emeğin, artı-değer doğuran bir saatlik ek emeğe tekabül ettiğini gösterir.

S ile gösterdiğimiz değişmeyen sermayenin büyüklüğüne gelince, bunun büyüklüğünün bu hesapta hiçbir rol oynamadığını görüyoruz; S, sıfıra eşit olmuş olsaydı bile, tam aynı sonucu elde ederdik. Bu noktaya varınca, dört gözlem kendini kabul ettirir :

a) Marx Kapital'de, artı-değer oranın yüzde 100 olduğu, yani gerekli emek zamanının ek emek zamanına eşit bulunduğu örnekler üzerinde muhakeme yürütür. Bu oran, tesadüfî bir olay değil, ilerletilmiş incelemelerin sonucudur. Öyleyse günümüzde çeşitli kapitalist ülkelerde artı değer oranının ne olduğunu bilmek, çok fazla ilgi çekici olacaktır.

(47) Bu kitapta geçen rakamlı örneklerde, hep eski frank, yani şimdiki yeni frangın yüzde biri değerindeki frank düşünülmüştür.

Nazari olarak bu hesabı yapmak çok kolaydır, çünkü üretilmiş bulunan artı - değer toplam miktarını bilmek ve bunu ödenmiş bulunan ücretler toplamına nisbet etmek (oranlamak) yeter. Gerçekte ise istatistik cihazının durumu ve yönelimi, Fransa gibi bir ülkede bile, böyle bir çalışmayı çok farazi kılar. İnanılmaz gibi görünürse de, Fransız Millî Ekonomik Muhasebesi, gerçekten işçi ücretleri toplam miktarını bilmeye imkân vermez ve kelimenin en geniş anlamıyla, ücretlilerin aylıklarını bildirir.

Bununla birlikte, Marx'ın zamanından beri emeğin verimliliğindeki olağanüstü artış düşünülürse (sadece 1949 dan 1961 e kadar olan yıllarda Fransız resmî istatistikleri % 5,1 bir yıllık ortalama artış hızı kaydediyorlar) şimdiki artı - değer oranının yüz yıl öncekinden çok yüksek olduğunda şüphe kalmaz. Bu oran, Fransa ve Batı Almanya gibi ülkelerde, gerçeğe çok yaklaşık olarak, % 250 - 300 kadardır. Amerika Birleşik Devletlerinde bu oran en az % 300 dür (Bu rakamı Roger Garaudy, Ocak 1961 de yayınlanan, yoksullaşma üzerine bir incelemesinde bildiriyor.)

b) Artı - değer oranı işçinin sömürülme derecesi konusunda bilgi verirse de, bu sömürmenin büyüklüğü (miktarı) konusunda hiçbir şey söylemez. «Örneğin, gerekli emeğin 5 saat, ek emeğin de 5 saat olduğunu varsayalım. Bu durumda sömürme derecesi % 100 ve sömürmenin mutlak büyüklüğü 5 saatliktir. Tersine gerekli emek 6 saat ve ek emek de 6 saat olsa, sömürme derecesi aynı, yani yüzde yüz kalır, fakat sömürmenin büyüklüğü % 20 artmış, 5 saatten 6 saate çıkmış olur.» (48)

c) Artı - değer oranı ödenmemiş emek ile ödenmiş emek arasındaki orantı olduğundan, «artı - değerin de-

(48) Karl Marx : **Kapital.**

ğişken sermayeye oranı, ek emeğin gerekli emeğe oranı gibidir» demeye hakkımız vardır ki, bu bize şöyle yazmak hakkını verir : $\frac{A}{D} = \frac{\text{ek emek}}{\text{gerekli emek}}$

Başka bir deyişle, birinci orantının değer nispeti olarak anlattığını, ikinci orantı zaman nisbeti olarak anlatmaktadır. Fakat ikisinin de gösterdiği şey birbirinin aynıdır.

Bu münasebetle klasik ekonomi politiğin, $\frac{A}{D}$ oranına $\frac{\text{Ek emek}}{\text{İş günü}}$ orantısını karşılık tutmakla yaptığı kaba yanlışlığı söyliyelim.

Bu sonuncu orantı, gerçekten, «iş gününün kapitalist ile işçi arasında üleşilme nisbeti» ni anlatıyorsa, gerçek sömürme derecesi konusunda bizi yanıltır.

Örneğin bu nisbet şöyle olsun :

$$\frac{A}{D} = \frac{\text{Dört saatlik ek emek}}{\text{Dört saatlik gerekli emek}} = \frac{\text{1.600 fr. artı - değer}}{\text{1.600 fr. değişken sermaye}} = \% 100$$

Buna karşı ek emeği gerekli emeğe değil de iş gününün toplam süresine nisbet edersek :

$$\frac{\text{4 saatlik ek emek}}{\text{8 saatlik iş günü}} = \frac{\text{1.600 fr. artı - değer}}{\text{3.200 fr. değerinde ürün}} = \% 50$$

ki, bu da, artı - değerin (veya ek emeğin) hiçbir zaman % 100 e ulaşamıyacağı anlamına gelir; bu ise deneyin verdiği sonuçlara açıkça aykırıdır. (49)

d) Gördüğümüz gibi S'nin (değişmeyen sermayenin) büyüklüğü artı - değer oranının hesabında hiçbir rol oynamıyacağına göre, bundan, A nın (artı - değerin) ileri sürülmüş bulunan sermayeye, yani S+D toplamına oranının hiçbir önemi bulunmadığı sonucunu çıkarmamak gerekir. $\frac{A}{S+D}$ orantısı kâr haddini teşkil eder ve bu mesele bu kitabın çerçevesini aşar. Bununla birlikte şimdiden şunu göstermek önemlidir : değişik sanayi kollarında yatırılmış bulunan değişik sermayelerin tek düzenli (uniforme) artı - değer oranı ile, yani emekçilerin tek düzenli sömürülmesiyle, birbirinden çok farklı kâr hadleri (oranları) vermesi mümkündür; bu, kapitalistlerin kendi aralarındaki rekabetin, ortalama bir kâr haddinin kurulması sonucunu vermemesi halinde olabilir. Bunu anlamak için her ikisi de 100 milyon franklık birer sermayeye hükmeden iki kapitalistin durumunu örnek olarak alalım. Birincisi bu sermayeyi makinaların egemen rol oynadığı bir sanayi koluna, örneğin otomobil sanayiine,

(49) Marx, bu konuda, ürünün ya da ürüne tekabül eden değerin sadece 1/4 ünü alan ingiliz tarım işçisi ile 3/4 ünü alan kapitalist tarım işletmecisini örnek olarak verir; bu durum da, % 300 bir sömürme derecesine uygun düşer.

Artı - değerin kaynağının, en iyi, tarımda belirdiğini göstermek için, fırsattan yararlanalım : gerçekten, bir tarım işçisinin bir yıl boyunca tükettiği besin maddeleri toplamının, aynı işçinin çalışmasıyla bir yıl boyunca üretilen besin maddeleri toplamından düşük olduğunu kimse inkâr edemez. Şu halde herşeyden önce bir tarım ülkesi olan Fransa'nın, Fizyokratlarla, henüz çok noksan olmakla beraber, ilk artı - değer teorilerinin doğduğunu görmesi bir raslantı değildir. (Bu konuda Roger Garaudy'nin Bilimsel Sosyalizmin Fransız Kaynakları (Les Sources Françaises du Socialisme Scientifique) eserine bakınız.)

ikincisi ise el emeğinin geniş bir yer tuttuğu bir sanayi koluna, örneğin yapı, maden sanayiine veya lüks eşya sanayiine yatırsın.

Birincisi değişmeyen sermaye olarak (yani S) yapılara, makinalara, ilkel ve yardımcı maddelere 75 milyon; değişken sermaye (yani D) olarak ücretlere 25 milyon frank sarfedecektir.

İkincisi ise tersine değişmeyen sermayeye 25 milyon ve değişken sermaye olarak da 75 milyon harcayacaktır.

Varsayalım ki her iki halde emeğin sömürülme oranı aynı, yani $\frac{A}{D} = \%\ 100$ olsun. Gene varsayalım ki, iki kapitalistin de aletleri ve cihazları üretim süreci esnasında tamamen yıpranmış olsun. Bu sürecin sonunda her iki girişimin ürünlerinin değerini, üretim süreci esnasında yıpranmış bulunan değişmeyen sermaye değeri, yani S ile ücretler yani D ve artı - değer yani A nın toplamı teşkil edecektir. (50)

Bu değer kısaca S+D+A toplamından ibaret olacaktır.

Birinci kapitalistin girişiminde durum şöyle olacaktır :

75.000.000 (S) + 25.000.000 (D) + 25.000.000 (A) = 125.000.000

İkinci kapitalistin girişiminde ise durum şöyledir :

(50) Demek ki değişmeyen sermayenin değeri, nihaî ürünün değerinde sadece yeniden meydana çıkmakla kalır. Ürünün **toplam değerini** (S + D + A) yı, artı - emeğin yarattığı yeni ile (D + A) ile karıştırmamak gereklidir.

25.000.000 (S) + 75.000.000 (D) + 75.000.000 (A) = 175.000.000

Böylece, her iki girişimdeki eşit artı - değer oranı ile, ikinci sanayi girişiminde gerçekleştirilmiş olan ürünlerin değeri birincisinde imâl edilmiş olanlarınkinden çok daha büyük olacaktır.

Bundan şu sonuç çıkar : Organik kompozisyonu düşük olan, yani D'nin (değişken sermayenin, yani el emeğinin) egemen olduğu sanayide gerçekleştirilen kâr, organik kompozisyonu yüksek olan sanayilerdeki kâra her zaman üstün olur.

Ama durum böyle olsaydı organik kompozisyonu yüksek olan sanayi kollarına yatırılmış bulunan sermayeler, birincilere, yani organik kompozisyonu düşük olan sanayi kollarına göçmekte hiç gecikmezlerdi : az gelişmiş bir tekniğin yürürlükte bulunduğu sanayi kollarının üretimi, o zaman, tüketimin ihtiyaçlarını aşar ve bu da derhal [bu sanayi kollarının ürünlerinde - ç.] fiyatların ve kârların düşmesi sonucunu verirdi.

Böylece, organik kompozisyonu yüksek olan sanayi kollarının üretimi yetersiz hale geleceğinden, bunun sonucu olarak, [bu sanayi kollarının ürettiği ürünleri - ç.] fiyatları ve kârları yükselir ve bu sanayi kollarına sermayelerini yatırmak, kapitalistler için, yeniden kârlı bir hale gelirdi.

Sermayeler arasındaki bu rekabetten, bütün sanayi içinde, birbirine hemen hemen eşit, bir ortalama kâr haddinin kurulması ve kararlılık kazanması eğilimi doğar; bu eğilime zıt kuvvetler, yani tekeller, aralıksız karşı koyar.

Bundan bir de şu sonuç doğar: metaların fiyatları metaların değerleriyle, kaçınılmaz bir şekilde, birbirine tastamam uygun olmak zorunda değildir. Gerçekten, ön-

ceki örneğimizde ele aldığımız iki kapitalistin, değeri birbirinden farklı olan metaların satışından aynı kârı gerçekleştirebilmeleri için, besbelli ki, bu metaların fiyatları da birbirinden farklı olmalıdır.

Kapitalist rejimde, şu halde, metaların fiyatları, *doğrudan doğruya,* değerleri tarafından değil, maliyet fiyatlarıyla ortalama kârın toplamına eşit olan üretim fiyatı tarafından tayin edilir(51).

II. İş - gücünün sömürülmesinin doğrudan doğruya artırılması : Mutlak artı - değer elde etmek için çabalar.

«Ücretler çok yüksekse, çocukları işe alınız!»

WILLIAM PITT.

Kapitalist faaliyetin tabiatı kâr peşinde, daima daha büyük kâr peşinde koşmak olduğundan, kapitalistlerin esas amaçlarının artı - değer üretimini azamiye yükseltmek olduğu açıkça bellidir.

İş - günü zorunlu olarak ikiye bölündüğünden, yani, birinde işçi kendi iş - gücünün değerini yeniden ürettiğinden ve ötekinde artı - değeri yarattığından, artı - değer oranını yükseltmenin en basit aracı, ek - çalışma zamanını artırmak, başka bir deyişle, ek bir ödül vermeden iş - gününü uzatmaktadır.

Sekiz saatlık bir iş - günü dört saatlık gerekli emek ile dört saatlık ek emeğe ayrışmış olsun : $\frac{A}{D} = \%\ 100$ olur.

Kapitalist bu iş - gününün süresini sekiz saatten on saate çıkarabilirse, gerekli emek zamanı değişmediğin-

(51) Bu konuda Marx'ın Engels'e 2 Ağustos 1862 tarihli mektubuna bakınız.

den, iş - gününun uzatılması, parasız emek zamanının uzatılması demek olur; parasız emek zamanı böylece dört saattan altı saata geçer, yani % 50 artar : $\frac{A}{D} = \%\ 150$ olur.

Marx'ın dediği gibi: «*sermaye, ölü bir emektir ki, vampir gibi, ancak yaşayan emeği emerek canlanır ve bunu ne kadar çok emerse hayatı o kadar canlı ve şakrak olur.*»

Ama burada önemli bir mesele kendini ortaya koyuyor : peki, kapitalistlerin, iş - gücünü böyle uzatmaya hakları var mıdır?

Karşılık, hiçbir kuşkuya yer bırakmıyacak kadar, açıktır : kapitalistin, bir işçinin iş - gücünü satın aldığı andan itibaren, çok meşru sahibi kılındığı bu iş - gücünden en fazla verimi sağlamak hakkına da sahip olduğu muhakkaktır. Bununla birlikte işçinin de, aşırı bir ek emeğin sağlığını yıkma sonucunu vermesinden ve şu halde iş - gücünün gündelik satış fiyatını yeniden üretme imkânından kendisini alıkoymasından, kaçınmak isterse, buna hakkı olduğu da muhakkaktır.

«*Öyleyse burada bir çatışkı (antinomi), her ikisi de metaların değişimini düzenliyen kanunun damgasını taşıyan, karşı karşıya iki hak vardır. Bu eşit iki hak arasında tercihi kim yapar? Kuvvet. İşte bunun içindir ki, kapitalist üretim tarihinde, iş gününün uzunluğunun düzenlenmesi meselesi, iş - gününün sınırlarını tayin etmek için yapılan yüzyıllık bir mücadele, kapitalistle yani kapitalist sınıfla, emekçi yani işçi sınıfı arasında bir mücadele olarak görünür.*»

Öyleyse iş - gününün süresi, bir günün 24 saattan fazla olamayacağı gerçeği dışında, bir 'tabiî' sınırda du-

(52) Karl Marx : **Kapital.**

ramaz; sözde bir ölümsüz hak ile de sınırlandırılamaz. İş - gününün süresini, her şeyden önce, işçi sınıfı ile kapitalist sınıf arasındaki kuvvet oranı sınırlandırır.

Kapitalistlerin aşmaktan korkacakları biricik sınır, ondan sonra artık işçi sınıfının yok olma tehlikesine uğrayacağı sınırdır.

Tarihî bakımdan, Thann'lı bir sanayicinin, el emeğinin yok olması yüzünden sanayiin yakında öleceğini 1840 yılında söylemesi üzerindedir ki, Fransa'da çalışmayı düzenliyen ilk kanunlar kabul edildi.

Marx Kapital'in I. cildinde, doğmakta olan kapitalizmin gittikçe daha büyük bir mutlak artı - değer peşinde koşmasından, işçi sınıfı için doğan zalim sefaleti olağanüstü bollukta örneklerle gösterdi. Marx'ın bu yazdıklarının yerini hiçbir şey, hattâ Friedrich Engels'in 'İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu' adlı ünlü kitabı bile, tutamaz.

Bunların hepsini buraya alamıyacağımız için, özel önemi olan, ama hiç de istisnai olmıyan bir tanesini alalım : *«Kontluğun yüksek görevlisi M. Broughton, 14 Ocak 1860 da Nottingham belediyesinde yapılan bir toplantının başkanı olarak, şehrin dantelâ imâlatı ile uğraşan kesimindeki halk arasında, uygar dünyanın öteki kısımlarında görülmemiş bir sefalet ve yoksulluğun hüküm sürdüğünü açıkladı... Sabahın 2, 3, ve 4'üne doğru 8, 10 yaşlarındaki çocuklar kötü yataklarından koparılıp alınırlar ve gecenin 10, 11 ve 12 sine kadar, sadece yaşamak için çalışmaya zorlanırlar. Zayıflıktan iskelet haline gelmişlerdir, iyice cılız kalmışlardır, yüzlerinin çizgileri silinmiştir, bütün varlıkları öyle bir uyuşukluğa göğüs germektedir ki, bunun görünüşü bile tüyler ürpertici-dir... Gündelik çalışma zamanının büyükler için 18 saata*

indirilmesini *istemek üzere miting yapan bir şehir hakkında, ne düşünülmelidir?*

Virjinya ve Karolinadaki tarım işletmecilerine karşı sesimizi yükseltiyoruz. Onların, kamçılı dehşetli zenci köle pazarları, onların insan eti alış - verişi, kapitalistlerin çıkarı için kumaş ve gömlek yakaları imâl etmek kasdıyla insanların yavaş yavaş kurban edilmelerinden daha mı korkunçtur?»

Ama M. Broughton'un sandığının aksine, Nottingham bu konuda tek olmaktan uzaktı. Rouen şehri ticaret odası delegesi Barbet, bu şehirdeki pamuk sanayiinden bahsederken şöyle diyordu : «İşçilerimiz günde 20 saat çalıştıkları halde, ailelerini besleyebilecek kadar kazanmıyorlar.» (Çeşitli yasaklamalarla ilgili anket, 1835)

Dr. Villermé ünlü «Pamuk yün ve ipek manifaktürlerinde (atelyelerinde) çalıştırılan işçilerin fizik ve moral durumunun tablosu» nda, çocuklardan bahsederken şunları açıklıyor : «Kapalı bir odada yer ve durum değiştirmeden, en az onüçü bir arada, her gün 16 - 17 saat ayakta kalırlar. Bu bir çalışma, bir ödev değil, bir işkencedir ve bu işkence, 6 - 8 yaşlarında, kötü beslenen, kötü giyinmiş, atelyelerine kadar olan uzun yolu almak için sabahın 5 inde yola çıkmak zorunda olan ve her akşam atelyelerinden eve dönmek için aynı yolu, yorgun olarak almak zorunda bulunan çocuklara yapılmaktadır.»

Pamuk sanayiinde bu durumda günde 14 - 17 saat çalışan 5 - 14 yaş arasındaki bu çocukların sayısı, 1840 yılında yüzellibindi.

Çocukları korumak için çıkarılan ilk kanun 22 Mart 1841 tarihlidir. Bu kanuna göre, 8 yaşından küçük çocuklar manifaktürlere kabul edilmiyecekler, 8 - 12 yaş arasındaki çocuklar *günde 12 saattan* fazla çalıştırılmayacaklardır!

Gene de bu kanun ancak, bu kanunun uygulanmasını hiçbir müfettişin kontrol edemiyeceği açık şartı ile kabul edilebilmişti. Bu kanunun katiyen uygulanmadığını söylemek gereksizdir. Çocukların, küçük kızların ve kadınların çalışmasına dair 2 Kasım 1862 kanunu da ancak 12 yaşından büyük çocukların günde 11 saat çalışabileceklerini belirtiyordu. Saat 21 den sabah 5 e kadar olan gece çalışmasına gelince, bu kanun, bu çalışmayı, ancak 13 yaşından büyüklere müsaade ettiği için, çocukları koruyordu...

Fakat işçilerin iş - gününü kısaltmak için yaptıkları daima çok sert ve sık sık kanlı mücadeleler (53) Avrupa ülkelerinde özellikle 1914 - 1918 savaşından sonra oldukça önemli sonuçlar elde edilmesini mümkün kıldıysa da, şu anda bütün devletlerde durumun böyle olduğuna inanmak büyük bir yanlışlık olacaktır.

1963'te, halâ, coğrafî bakımdan birbirinden farklı bir çok ülke vardır ki (Güney ve Kuzey Afrika, Irak, İran, Türkiye, Brezilya, Bolivya vb...) buralarda emekçilerin sömürülmesi, yüz yıl önce Fransa veya İngiltere'de olduğu durumda, kalmıştır. (54)

İran halılarının mutlu sahipleri, İran'daki dokuma atelyelerinde 6 yaşında çocukların, günün doğuşundan

(53) Fransa ile ilgisi bakımından, özellikle Fourmie, Carmaux ve Decazeville katliamlarını hatırlatalım.

(54) İlerlemiş kapitalist ülkelerde bile çocukların tamamen ortadan kalkmış olmadığını unutmayalım. Bizzat Fransa'da 14 ilâ 18 yaş arasındaki yeni yetmelerin ücreti, her zaman önemli yaş kısıntıları'na uğrar; bu ücret, büyük bir erkeğin yaptığı işin aynı olan bir çalışma karşılığı olduğu zaman da durum böyledir ki dokuma sanayiinde bu hale sık rastlanır. Bundan başka, patronlar, çoğu zaman, aslında işçilerin yaptığı işi yapan, fakat onların ücretine hatta yaklaşamıyan gençlere «çırak» adını takarlar! Fransa'da bugün bazı çocukların nasıl sömürüldüğü konusunda, yoksullaşma nedir? (Quest-ce que la paupérisation?) adlı kitabımıza bakınız.

başlıyarak çalıştıklarını akıllarına getirmezler. Bu çocukların 14 yaşlarındayken göz hastalıklarına yakalandıklarını ve 20 yaşlarında çoğunun, yıllarca yün tozu yutmaktan verem olup öldüklerini bilmezler.

Hindistan'da, İngiliz egemenliği altında neler olduğunu A. Philip şöyle anlatıyor : «Uygar hayatın yokluğu, küçük çocukların, yaşları büyük gösterilerek çalıştırılmalarını kolayca mümkün kılıyor; birçok ana - baba, çalışma süresi altı saat ile sınırlandırılmış olan çocuklarını, iki fabrikada çalıştırmakta ve böylece bir büyüğün tam iş gününü sağlamaya itmekte tereddüt etmiyorlar. Nihayet, bir fabrikada anneleriyle birlikte bulunan çocukların varlığı yeni bir ihtilât kaynağı oluyor; çünkü bir iş müfettişinin orada çalışmak için bulunanlarla oynamak için ve anneleriyle birlikte gelmiş olanları birbirinden ayırması çok güçtür. Şu halde, bugün bile, Hindistan sanayiinde küçük çocukların çalıştırılması yürürlüktedir ve bazı bölgelerde, özellikle Ahmedabad'da bu, yerini, *sethi sistemi* adı ile bilinen gerçek bir alışverişe bırakmaktadır. İşçi toplıyanlar köyleri gezerler, anne ve babalara çocuklarını beş yıllık bir süre ile kiralamayı ve buna karşı kendilerine hemen toptan ve peşin 30 - 40 rupi ödemeyi teklif ederler; böylece toplanılan çocuklar fabrikalara yerleştirilirler; velâyet hakkını almış bulunan işçi toplayıcısı, onların ücretlerini cebine atar, onlara, beş yıllık sürenin sona ermesinden önce açlıktan ölmemeleri ve yorulup tükenmemeleri için gerekli olan şeyleri verir.» ([55])

Fakat Avrupa ülkelerinde kan ve göz yaşı bahasına koparılmış olan düzelme ve iyileşmelerin dokunulmaz ve mutlak olduğunu sanmak, daha da ağır bir yanlışlık olur.

(55) A. Philip : «İktisat Tarihi Yıllığı'nda Hindistan'da İşçiler»

Faşizm örneği, tersine, kapitalist rejim sürüp gittikçe emekçilerin, kazanılmış olumlu sonuçlar üzerine yatıp yan gelmemeleri gerektiğini ispat eder.

Nürenberg savaş suçları Amerikan Mahkemesinin resmi ithamnamesinde, Krupp von Bohlen ile Krupp müessesesinin başlıca yöneticileri aleyhine, başka suçlamalar arasında, şunları da okuyoruz :

«157. — Yabancı emekçiler, savaş esirleri ve temerküz kampındaki tutukluklar mutad kişisel çalışma saatleri ve zayıflık durumları - ki bu, beslenme yetersizliğinin, giyecek, dinlenme, tıbbi ve uygun bakım yokluğunun sonucudur - bakımından aşırı bir çalışmaya tabi tutulmuşlardır... Bundan başka yabancı emekçiler ve savaş esirleri, sık sık, 12 saatlik bütün bir iş günü boyunca beslenmekten tamamen yoksun bırakılmışlardır.»

Marx'ın 'sermayenin şenlik âlemi' dediği, sanayi devrinin korkunç dönemi, yerini daha az insanlık dışı bir döneme bırakmışsa, bu, kapitalist rejimin düzelmesi sebebiyle değil, sadece işçilerin mücadeleciliği ve teşkilâtlanması sonucu olmuştur. Şüphe yoktur ki, kapitalistler, eski zamanın o şenlik âlemleri özlemini daima muhafaza etmişlerdir. İşçilerin birliği biraz kopsun, emekçilerin uyanıklığı biraz gevşesin; kapitalistler elde edilmiş bütün avantajların üstesinden gelecekler, kendilerini işçilere bağlıyan bütün anlaşmaları paçavra gibi çiğneyecekler ve, tıpkı Krupp von Bohlen gibi, iş gününü sınırlandıran hiçbir kanunun ve beş yaşında çocukların artı - değer yaratıcısı olmalarını önleyen hiçbir nizamın bulunmadığı o mutlu günlere dönmek için herşeyi yapacaklardır.

Kaldı ki, mutlak artı - değer elde etmenin biricik yolu iş gününü uzatmak değildir. Kapitalist, aynı sonuca, emeğin yoğunluğunu çoğaltarak da varabilir. Bunu, teo-

rik bakımdan, âletlerin iyileştirilmesi ve çalışmanın daha rasyonel bir tarzda kurulması sonucu olarak emeğin üretkenliğinin artması ile karıştırmamak gerekir.

Emeğin yoğunluluğunu artırmak için para cezaları sistemi patronların, uzun zaman gözde usulü olmuştur.

Daha 1870 de Creusot fabrikaları iş yönetmeliği, arkadaşını ihbar etmiyen işçiye 50 frank para cezası kesilmesini mümkün kılıyordu. 30 franklık bir ücretten sık sık 26 frankının para cezalarına gittiği oluyordu. Manchester yakınında Tyldesley iplikhanelerinde para cezaları tablosu şöyleydi : (56)

Bir pencere açan her iplikçi	1 şilin
İş sırasında kirli olduğu görülen her iplikçi	1 şilin
İş sırasında yıkanan her iplikçi	1 şilin
Yağdanlığını yerine koymamış olan her iplikçi	1 şilin
Gazı çok erken yakmış olan her iplikçi	1 şilin
Gaz ışığında çok geç vakte kadar iplik büken her iplikçi	2 şilin
Kendi gaz musluğunu çok fazla açan	1 şilin
İş esnasında ıslık çalan her iplikçi	1 şilin
Kendi yerine bir iplikçi yetiştirmeyen her iplikçi her gün için	6 şilin

ödeyecektir.

Bu, 1823'de oluyordu, ama 1943 - 1944'de Krupp'a karşı yöneltilen ithamnamesinin 58. maddesinden öğreniyoruz ki müdürlük «Çalışma saatleri sırasında zamanını israf eden her yabancının yiyecekten yoksun bırakılmasını emretmiştir.»

(56) E. Dolléans : İşçi Hareketinin Tarihi (Histoire du Mouvement Ouvrier) de aktarıyor.

Bundan başka, işçi teşekküllerinin mücadelesi sonucu olarak, kapitalistin ücretleri, daha yoğun bir çalışmanın işçiye harcattığı enerjiyi yeniden toplamasını sağlıyacak biçimde, yükseltmek zorunda kaldığı halde bile, kapitalist, kârlı çıkar ve bu iki sebepten ileri gelir :

a) Çünkü genel kural olarak, çalışmanın yoğunlaşması, iş - gücünün değerinin artmasından daha hızlı artar.

b) Çünkü çalışmanın yoğunluğu iki misline çıktığı zaman, iş - gücünün değeri de iki misline çıkmış olsa bile, kapitalist, işçiden iki misli büyüklükte bir artı - değer elde eder.

Geçen yüzyılın para cezaları sistemi veya faşizmin terörü, kapitalistlerin, emeğin yoğunluğunu artırmak için kullandıkları biricik araçlar değildir. Teknik ücret biçimlerini incelemiye yanaştığımızda, parça başına ücret ve işçinin kârlara sözde katılması gibi usullerin aynı sonuçları elde etmek için kullanılan maskeli yöntemler olduğunu göreceğiz. Gene, kapitalist sömürmenin çok utanç verici bazı yöntemlerini maskelemek zorunluğudur ki patronları mutlak artı - değer peşinde koşmak yerine, şimdi inceliyeceğimiz, nisbî artı - değer peşinde koşmaya yöneltmiştir. ([56a])

III. İş - gücünün sömürülmesinin dolaylı arttırılması : Nisbî artı - değer elde etmek için çabalar.

Mutlak artı - değer, gerekli emek zamanı sabit olduğundan, ek - emek zamaanının uzatılmasının sonucu olarak meydana geliyordu.

(56a) Bugün bile, ilerlemiş kapitalist ülkelerde ve özellikle Fransa'da, «şarta bağlı primlerin» kaldırılması (bu konuda bir sonraki bölüme bakınız), gerçekte, eski para cezaları sisteminin, değişik bir biçimde yeniden dirilişi ile eş değerdedir.

Fakat apaçık bellidir ki, bu gerekli emek zamanının değişmez ve sabit olması hiç de mutlak, sonsuz bir durum değildir; tersine, ele alınan çağın tekniğinin durumuna sıkı sıkıya bağlıdır.

Örneğin, artık eskimiş bir tezgâh tipini kullanarak, bir işçinin, bir saatte iki parça kumaş dokuyabildiğini varsayalım. Gene varsayalım ki artı - değer oranı % 100 ve iş - gününün toplam süresi sekiz saat olsun.

Bu şartlarda ilk sekiz parça kumaşın işçi tarafından harcanmış olan iş - gücünün yenilenme değerini göstereceği, öteki sekiz kumaş parçasının 'net ürün'ü, yani artı - değeri gösteren kısmı teşkil edeceği açıktır.

Bir saatlik emeğin parayla ifadesinin 400 frank olduğunu kabul edersek, bir parça kumaşın 200 franga mal olduğunu, bir iş - günü içinde imâl edilen bütün parçaların toplamının 3 bin 200 franga mal olduğunu, ve bunun 1.600 frangının işçinin ücretini, 1600 frangının da kapitalistin artı - değerini teşkil ettiğini derhal görürüz.

Şimdi, söz konusu işçinin çalıştığı fabrikanın sahibi olan kapitalistin daha modern, bir saatte dört parça kumaş imâl edebilecek yeni tezgâhlar soktuğunu; oysa benzer bütün diğer fabrikaların eski tezgâhları kullanmakta devam ettiklerini varsayalım. Ne olacaktır?

Eskiden harcadığı gücü aynen harcayarak ve bunun sonucu olarak da, daha fazla sömürüldüğü duygusunu duymadan, bizim dokumacımız, sekiz saatte 16 yerine 32 parça kumaş üretecektir. Çalışma saati hep 400 frank olmakta devam ettiğinden, bu son durumda, beher kumaş parçasının fiyatı 200 den 100 franga düşecektir.

Fakat emeğin verimindeki bu iyileşme, o sırada sadece bir tek girişimde yer aldığından, bu durum, kumaş

parçalarının üretimi için sosyal bakımdan gerekli emek miktarına - ki değeri, ve son analizde, ele alınmış olan metaın fiyatını yalnız bu tayin eder - derhal etki yapmaz veya hiç değilse ihmal edilebilecek kadar az etki yapar. Yeni cihazların sahibi olan kapitalist, parça kumaşları 100 franga değil, eskiden olduğu gibi 200 franga satmakta devam edecektir. Böylece işçilerinin iş - gücününün sömürülmesi, ona, sekiz saatlık her iş - gününde, evvelce getirdiği 1600 frank yerine 3200 frank getirecektir. Ama hepsi bu kadar da değil. İş - gücünün değeri değişmemiş olduğundan, o, işçisine elbet günde 1600 frank ödemeye devam edecektir. Dokumacı, iş - gücünün değerini yenilemek için, evvelce sekiz saatin dört saatini çalışırken artık sadece iki saat çalışacaktır; fizik çabası eskisinden daha büyük olmadığı halde, o, eskiden sağladığı dört saatlık karşılığı ödenmemiş emek yerine, bundan böyle, karşılığı ödenmeyen altı saatlık emek sağlıyacaktır!

Böylece artı - değer oranı % 100 den % 300 e çıkacaktır : $\frac{A}{D} = \frac{6}{2} =$ % 300 olacaktır.

Herhalde bu durum, esas itibariyle, geçicidir; kapitalistin burdan doğan kazancı 'ek artı - değer' adını alır ve sözkonusu sanayi kolundaki bütün kapitalistler, aletlerinde aynı iyileştirmeyi yaptıkları zaman, bu tamamen ortadan kalkar.

Fakat, bu yeni denge durumu da çok uzun zaman süremez. Kâr susuzluğunun istediği başka bir kapitalist derhal çıkar, malzemesini modernleştirerek girişiminin verimini daha da iyileştirir, böylece ek emeğin nisbî süresini en fazlaya çıkarmaya çalışır.

Şu halde, emekçilerin utanmazca sömürülmesinden başka birşey gerektirmeyen mutlak artı - değerden farklı olarak, nisbî artı - değer, devamlı teknik iyileştirmelerin yapılmasını emreder. Kâr peşinde koşmak, bu anlamda, ilerlemenin tayin edici bir faktörü olmuştur : «Burjuvazi ([57]) üretim aletlerini, yani üretim şartlarını, yani bütün sosyal ilişkileri devamlı olarak alt - üst etmeden yaşayamaz. Oysa, eski üretim tarzının değişmeden korunması, önceki bütün sanayici sınıflar için, tersine, varlıklarının birinci şartıydı, Üretimin bu devamlı altüst edilmesi, bütün sosyal sistemin bu devamlı sarsılması, bu daimî çalkantı ve güvensizlik, burjuva çağını önceki bütün çağlardan ayırır. Geleneksel ve donmuş bütün sosyal ilişkiler, eski ve saygıdeğer kavramlar ve düşünceler 'maiyet alayı' ile birlikte, çözülüp dağılmaktadır; bunların yerini alanlarsa, kemikleşemeden yaşlanıyorlar.» ([58])

Bununla birlikte, çok dikkat çekici bir diyalektik çelişme ile, bu teknik ilerleme yarışı, kendisini öldürecek olan mikrobu içinde taşır.

Kapitalistler, âlet ve cihazlarını, nisbî artı - değeri en fazlasına çıkaracak tarzda, aralıksız yeniler ve iyileştitirirken, değişmeyen sermayenin nisbî payını, artı - değerin tek yaratıcısı olduğunu bildiğimiz, değişken sermaye zararına yükseltmek zorunda kalırlar.

Meselenin bu önemli yönünü ele almak, bu eserin taslağına girmez; bununla birlikte, şunu belirtelim : değişmeyen sermayenin değişken sermayeye göre nisbî artışı, Marx'ın «kâr haddinin (oranının) azalması eğilimi kanunu» dediği şeyin temelidir ve, bundan kısmen kaçmak amacıyladır ki, tröstler, «ekonomik Malthusculuk»

(57) Burada burjuvazi, kapitalist sınıf anlamına gelir.
(58) Karl Marx ve Friedrich Engels : Manifest.

uygulamasıyla, teknik ilerlemeyi en fazla frenleme sonucuna varırlar. Fakat nisbî artı - değer peşinde koşmanın bezendiği tek görünüş, bu değildir.

İş günü içindeki gerekli emek zamanı kısmını azaltmanın başka bir yolu daha vardır ki bu, bizzat iş - gücünün değerini azaltmaktır. Gerçekten, işçinin çalışma gücünün yenilmesi için vazgeçilmez olan çeşitli ürünlerin (yiyecekler, giyecekler vs.) değerinin azaldığını kabul edelim : iş - gücünün değeri de, buna bağlı olarak azalacaktır.

Fakat tüketim ürünlerinin değerinin düşmesi, ancak bunların üretimi için gerekli olan emek miktarı azalırsa, başka bir deyişle, emeğin verimi (üretkenliği) yükselirse mümkündür; emeğin üretkenliğinin yükselmesi ise, gene, tekniğin devamlı iyileşmesini gerektirir.

İşçiye gelince, o, bu durumdan iki katlı sıkıntı çeker : önce artı - değer oranının büyümesiyle onun sömürülme derecesi büyür, sonra ve bilhassa, tüketim nesnelerinin değerinin düşmesi, onun bunlardan daha fazla elde etmesini mümkün kılmak nerede, nihaî olarak onun ücretinin azalması şeklinde ifadesini bulur.

Nisbî artı - değerin artması ve ücretlerin azalması, genel kural olarak, emeğin üretkenliğinin artmasının normal sonuçlarıdır.

Marx, 7 Ocak 1848 de Brüksel'de ünlü Serbest Ticaret Üzerine Konuşma'da 'ucuz ekmek' politikasının her zaman kapitalistler tarafından desteklendiğini, çünkü bunların, bu politikada, emekçilerin ücretlerini azaltmak için mükemmel bir fırsat bulduklarını açıkça göstermiştir. Emekçiler bu politikaya kanmamışlardı : «Fakat şaşılacak şey! Ucuz ekmek vermek istedikleri halk çok nankör. Fransa'da ucuz hükümetin adı kötüye çıktığı kadar,

İngiltere'de de ucuz ekmeğin adı kötüye çıkmıştır.» ([59])

Günümüzün gerçeği ilk bakışta bu iddiaları yalanlıyacakmış gibi görünürse de kapitalistlerin, geçen yüzyıldaki öncelleri (selefleri) gibi sıkılmadan, itibari (nominal) ücretleri açıkça ve gaddarca indirmeye kalkışmalarını önleyen, Fransa'da Genel İş Federasyonu (C. G. T.) gibi işçi teşekküllerinin gücü ve mücadeleciliğidir. ([60])

Burjuva devletinin tekeller karşısında bağımlılığı, özellikle, bu tekellere, paranın değerini birbirinin peşinden düşürme oyunuyla ve enflasyonu uygulayarak, aslında ücretlerdeki itibari bir indirmeden edinecekleri avantajları elde etmek imkânını vermektedir.

Bunun gibi, 1944'de Fransa'nın kurtuluşunda ve iktidarda bulunduğu zaman, general De Gaulle, ekicilerin buğday fiyatının yeniden değerlendirilmesi isteklerine, ekmek fiyatını nisbeten düşük bir seviyede tutmak, böylece işçi sınıfının istediği kaçınılmaz ücret yükselmelerini önlemek amacıyla, şahsen karşı koymuştur. Bunun sonucu olarak, birbirinin peşinde gelen hükümetlerin çoğu, aynı şekilde hareket etmişlerdir.

Makinalaşmanın olgunlaşması, mükemmeleşmesi sayesinde üretkenliğin genel yükselişi, bir başka sonuç daha vermiştir : bu da gittikçe daha fazla sayıda işçinin yararsız bırakılması, böylece işsizler haline getirilmeleri olmuştur.

Makinaların ilerlemesiyle fabrikalarından sürülen bu işçiler, emek piyasasına atılmışlar, orada el altındaki iş - güçleri hacmini kabartmışlardır. Böylece işsiz sayısı, işçi adaylarının iş - güçlerini değerinden aşağı bir

(59) Karl Marx : Serbest Ticaret Üzerine Konuşma, Sol Yayınları arasında çıkan Felsefenin Sefaleti'ne ek, Ankara 1966.
(60) Fiyatların ve ücretlerin evriminin ayrıntıları konusunda bu kitabın V. Bölümüne bakınız.

fiyatla satın alma imkânını kapitaliste vermeye yetecek kadar, artar.

İşsizler ordusu karşısında kapitalistlerin durumu çok kuvvetlidir; çünkü sefaletin istediği açlığın kıvrandırdığı, çalışma yeteneğini, nekadar aşağı olursa olsun, herhangi fiyata satmağa hazır bahtsızlar her zaman bulunur.

İşsizlik, kriz dönemlerinden bağımsız olarak da, kapitalist rejimin esas ve daimi bir ayıredici niteliği halinde gelmek eğilimindedir. Örneğin İngiltere'de 1921'den 1931'e kadar işsizlerin sayısı ve oranı şöyledir :

1921	Ocak	6.4 %	1.010.000 işsiz
»	Temmuz	15.5 %	2.508.000 »
1922	Ocak	14.2 %	2.003.000 işsiz
»	Temmuz	12.6 %	1.423.000 »
1923	Ocak	13.3 %	1.511.000 işsiz
»	Temmuz	11.6 %	1.226.000 »
1924	Ocak	11.9 %	1.268.000 işsiz
»	Temmuz	9.8 %	1.025.000 »
1925	Ocak	11.2 %	1.307.000 işsiz
»	Temmuz	11.2 %	1.300.000 »
1926	Ocak	11.1 %	1.252.000 işsiz
»	Temmuz	14.6 %	1.645.000 »
1927	Ocak	12.1 %	1.496.000 işsiz
»	Temmuz	9.3 %	1.054.000 »
1928	Ocak	10.7 %	1.336.000 işsiz
»	Temmuz	11.6 %	1.217.000 »
1929	Ocak	12.1 %	1.453.000 işsiz
»	Temmuz	9.7 %	1.142.000 »
1930	Ocak	12.6 %	1.479.000 işsiz
»	Temmuz	17.1 %	2.070.000 »
1931	Ocak	21.5 %	2.663.000 işsiz

Bu tabloyu kendisinden aldığımız André Siegfried ([61]) 1931'deki ikibuçuk milyon işsiz rakamının değil, işsiz sayısının bir milyon içine sıkıştırılmamasının korku verici olduğunu gösteriyor.

Fakat A. Siegfried'in inandığının tersine, İngiltere'nin durumu, hiç de 'özel' değildir. Nitekim Henri Claude, Amerika Birleşik Devletlerinde, 1906'dan içinde bulunduğumuz döneme kadar işsiz sayısının, savaş zamanı müstesna, katiyen iki milyonun altına düşmediğini göstermiş bulunuyor.([62]) İşsiz sayısı, günümüzde, faal nüfusun yaklaşık olarak yüzde 8 ini gösteren, 4 - 5 milyon arasında değişmektedir.

Fransa'ya gelince, bu ülke 1918'den 1931'e kadar ve o günden zamanımıza kadar, ancak nisbeten sınırlı bir işsiz sayısı karşısında bulunuyorsa, bu, iki dünya savaşının sebebiyet verdiği yıkıntıların hesaba katılacak kadar büyük çokluğu ve bu yıkıntı çokluğunun uzun süreler boyunca hemen hemen tam çalışmayı gerektirmesi sayesinde olmuştur. ([63])

Özet olarak : «Kapitalizm geliştikçe teknik gelişir ve değişken sermayenin gittikçe daha fazla azalan nisbi bir kısmı bütün üretim araçlarını harekete getirebilecek durumda bulunur. Tekniğin her ilerlemesi, el emeğinin bir kısmını serbest bırakır. Her teknik olgunlaşmanın (yetkinleşmenin) üretim giderlerini azalttığı ve böylece satışı artırdığı da doğrudur; diğer taraftan bir sanayi alanında veya bir girişimde tekniğin iyileşmesinin ve sa-

(61) A. Siegfried : İngiltere'nin XX. Yüzyıldaki Buhranı (La crise britannique au XX. siècle).

(62) H. Claude : Yeni bir savaş öncesi mi? (Nouvel avant-guerre?)

(63) Bugün, teknik devrimin ve ekonominin askerileştirilmesinin etkilerini de anmak gereklidir.

tışın genişlemesinin, söz konusu sanayiin ilkel ve yardımcı maddelerini sağlıyan başka alanlarda ve başka girişimlerde üretimin genişlemesini kışkırtacağı da doğrudur; ve bu genişleme değişmeyen bir teknik temel üzerinde yer aldıkça, çalıştırılan iş - gücünün büyümesi, kaçınılmazdır. Fakat genel olarak el emeği talebinin, değişmeyen sermaye arttıkça, aynı oranda azalacağı da bir gerçektir.

İş - gücü talebindeki bu nisbi azalma, işçi bakımından, esas itibariyle çok elverişsiz bir durumdur ve işsizler yedek sanayi ordusunu yaratır.» (64)

Öyleyse, 19. Yüzyılın ilk yarısında makinaları kıran işçiler haklı değiller miydi? Ve Rousseau'nun istediği gib «Vaktiyle yiyeceğimizi bulduğumuz aynı çınarın gölgesine» dönersek daha iyi etmiş olmaz mıyız?

Ama gene de besbelli değilmidir ki «kendi başına alınırsa makina, çalışma zamanını kısaltır, çalışmayı kolaylaştırır, insanın tabiat kuvvetlerine karşı zafer kazanmasına imkân verir, gerçek üreticinin zenginliğini artırır?»

Bayındırlık işleri sanayiinde, örneğin, modern bir ekskavatör saatte 200 bin metre küp toprağı kaldırıyor; bu gibi makinalarla dört işçi, yorulmadan, daha yarım yüzyıl önce dört bin kişinin çalışmasını gerektiren işi yapabiliyor.(65)

---

(64) Lapidus et Ostrovitianov : Kısa Ekonomi Politik (Précis d'économie politique), 1929

(65) Burada 35 m^3 sığasında ekskavatörler söz konusudur. Bugün bazı dev ekskavatörlerin cok daha büyük bir sığası vardır.

Aslında, bu makinaların kapitalist kullanımı, yorgunluğu artırır. Örneğin Bayındırlık ve Yapı İşleri genel komiseri M. Ernest Fontana söyle diyor : «Bizde makinalaşma, çekilen sıkıntıların yer değiştirmesinden başka hiçbir şey getirmemiştir. Dün, bütün gün boyunca, kazma ve kürek kullanan toprak tesviyecisinin aşırı yorgunluğu ile, bugün

Dokuma sanayiinde bugün herhangi bir işçi, iki yüz yıl önce 40 bin işçinin dokuduğu kadar kumaş dokuyan tezgâhları, tek başına yönetiyor.

Bu gün insanların emrinde, «tabiatın efendileri ve sahipleri» olmalarını fiilen gerçekleştirebilmeleri için, yeteri kadar güçlü ve mükemmel makinalar vardır; bu imkân Descartes'da henüz ancak dahiyane bir hayaldi.

Öte yandan, nükleer alanda bilimin son buluşları, Langevin'in dediği gibi, öyle sonuçlar verecektir ki, «buhar makinasının ve patlarlı veya tepkili motorlarınkileri aşacaktır» ve hiç kuşku yok, insanlara kişiliklerini geliştirmek ve zenginleştirmek için gittikçe daha fazla zaman ayırmak imkânını verecektir. Otamasyon bakımından da durum aynıdır.(66)

Öyleyse insanları mutsuz kılan, makina değil, fakat makinanın kapitalist kullanılma tarzıdır. Bunun gibi, korkulması gereken, nükleer enerjinin kullanılması değil, tam tersine ve sadece bu enerjinin atom bombaları biçiminde kapitalist kullanılma tarzıdır.

Burada bir defa daha önemli bir diyalektik çelişme karşısında bulunuyoruz. Kapitalist büyük sanayi, bir ta-

önemli verimlerin yüklendiği çok ağır, çok güçlü modern makinaların yönetilmesi arasında ben hiçbir fark bulmuyorum. Küreği yöneten, ekskavatörü yöneten, beton kırma makinası üzerine eğilmiş olan veya Mont-Blanc tünelinde olduğu gbi delme makinasının üzerine sekiz saat büzülmüş olan işçi, her biri, korkutucu bir sıkıntı çeker. Makinalaşmanın bize bu bakımdan pek bir şey getirdiğini sanmıyorum. Sıkıntıların yer değiştirmesinden başka birşey yapmamıştır ve toplam sonuç başka çalışma alanlarından fazla, bizde daha acıklı görünüyor. (T. P. Annales, Bulletin mensuelle, No. 968, Avril 1962).

(66) S. N. E. C. M. A. ve O. N. E. R. A. Fransız şirketleri inceleme bürosu, şu sıralar (1961), biçim verilecek parçaların yüzey ve hacim şekillerine tekabül eden denklemlerden itibaren çalışan «süper - otomatik» bir âlet - makina üzerinde çalışmaktadır.

raftan emekçiyi baskı altında ezer ve kafasını köreltirken, bir taraftan da aynı teknik ilerleme sebebiyle, «*korkunç durumu değiştirmeye, kapitalist sömürme sisteminin değişken ihtiyaçlarını gidermek için daima el altında yedek bulundurulan sefil işçi nüfusu yerine, işin değişik icapları için mutlak olarak kullanılabilecek insanları koymaya; önemsiz bir sosyal fonksiyonun basit icracısı perakende birey yerine, çeşitli sosyal fonksiyonlar onun faaliyetinin sadece birbirini izleyen çeşitli biçimlerinden ibaret olan, tam gelişmiş bireyi koymaya*» mecburdur.

Bu beğenilecek yoğunluktaki, gerçek hümanizm yüklü satırları, Marx, seksen yıl önce yazmıştı. Sanayiin ve bilimin bugünkü evrimi buradan bir tek kelimenin çıkarılmasına izin vermez; üstelik, Paul Langevin'in şu cümlesinin de ispat ettiği gibi, bu satırların yakıcı tazeliği, insanı şaşkına çevirir :

«Bugünkü kapitalist dönemin başlangıcında işçiye, meslekî değerini ve emeğinin artı-değerini yükseltmek için geçmişin ilköğretiminin temsil ettiği asgari eğitimi, yani okumayı, yazmayı ve hesabı vermek zorunda kalındığı gibi; gittikçe daha fazla birbirine yaklaşmış ve dayanışık (mütesanit) duruma gelmiş bir insan topluluğunun içinde tekniğin uygulanması ve gittikçe daha çok incelen makinaların yönetimi, herkesin yararına, her bir insandan gittikçe daha yüksek bir eğitim derecesi, dünyanın yapısı ve tabiata ve insana hükmeden kanunlar hakkında gittikçe daha tam bir kavrayış isteyecektir.» ([67])

(67) P. Langevin : «Bir maddeyi başka bir maddeye çevirme çağı» (L'ère des transmutations), La Pensée, Temmuz 1945.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TEKNİK ÜCRET FORMÜLLERİ VE BUNLARIN ÖNEMİ

«Bütün yönetim sanatı üç ilkeden meydana gelir : 1. İşçilerin tırmanmasını sağlamak için önlerine bir prim uzatmak; 2. İşçilerin üstünde kırbacı şaklatmak, zaman zaman da ucuyla dokunmak; 3. Öğreticilerin, yardımcıların, yol göstericilerin omuz omuza vererek çalışması.»

F. W. Taylor

Artı - değeri incelerken gördük ki ücret, iş - gücünün fiyatından - para ile ifadesinden - başka birşey değildir.

Buna karşı artı - değerin kaynağını maskelemekte her türlü çıkarı bulunduğu besbelli olan kapitalistlere göre ise, ücret emeğin fiyatıdır. Ücreti kendi emeklerinin ödülü olarak gören işçilerin de sayısı çoktur.

Bu aldanışı anlamak kolaydır : Ne tür ücret alırlarsa alsınlar, işçilerin ücreti, önceden değil, daima, çalışmalarını yaptıktan sonra ödenir. Görünüşte ücret, işçiye, sağladığı emek karşılığı ödenmesi gereken para miktarı gibidir; gerekli emek zamanı ile ek emek zamanı

arasındaki ayırım belirgin olmaktan uzaktır ve ancak derinliğine bir ekonomik tahlil sonucu olarak meydana çıkabilir. Bununla beraber bu belirgin olmayış, her zaman böyle değildir. Derebeylik düzeninde toprak kölesinin (serf'in) kendisi için yaptığı çalışma ile beyi için parasız yaptığı çalışma, yani angarya birbirinden köklü bir şekilde ayrıydı ve zaman bakımından da (özel angarya günleri vardı), mekân bakımından da (serf, bazan kendi kiralanmış toprağında, bazan beyin malikânesinde çalışırdı) yanılmaya imkân yoktu.

Kapitalist rejimde, tersine, ücret, iş gününün iki kısma bölünüşünü maskeler ve böylece kapitalist sınıf ile işçi sınıfı arasındaki gerçek ilişkileri gözlerden gizler.

Ücretin gerçek mahiyetini yanlış anlatan teorilerin ulaşabileceği mistikleştirmelerin özellikle tipik bir örneğini «Ücretin Çağdaş Ayırdedici Nitelikleri» adını taşıyan, F. Perroux'nun yönetimi altında yayınlanmış toplu eser veriyor; orada şunu okuyoruz :

«Ücretli işçiler bir de, iş şartlarında, daha az ölçülebilir ama gerçek olan, girişimin, kadroların, personelin, fabrika bahçesindeki ağaçların ve parseller arasındaki yolların, atölye dekorlarının, bekleme salonlarını ve büroları süsleyen çiçeklerin genel havasında bulunan doyumlar bulabilir. (...) Bu çalışma ve yaşama şartlarının ücretli işçinin gayreti üzerinde, ücret gibi, değerli, iyi bir etki yaptığı tartışmasız kabul edilebilir.» (68)

Fakat genel ücret şekli, birbirinden çok farklı görünüştedir; zaman göre ücret, parça başına ücret, prim-

(68) Aynı düşünüş tarzı içinde «ritmini yavaşlatan usta işçi, para rantını yok eder, yani gerçekte değil de görünüşte iptal eder : rantından doğrudan doğruya tatmin yoluyla, dinlenmeyle, yararlanır. (F. Perroux'nun yönetimi altında çıkan : ücretlilerin, müteşebbisin sorumluluğuna katılması 'La participation des salarié aux responsabilité de l'entrepreneur').

li ücret, orantılı (mütenasip) ücret vb. gibi birçok özel şekillere ayrılır.

I. Zamana göre ücret.

Örneğin, 8 saatlık bir iş günü karşılığı aldığı ücret 1.600 franga varan bir uzman işçinin durumunu gözden geçirelim. Bu kategorideki bir işçinin saat başına ücreti, hukukî bakımdan : $\frac{1.600}{8} = 200$ frank olacaktır.

Saat başına bu 200 frank ücretin, belli bir çağdaki iş - gücü değerine tam tekabül ettiğini kabul edelim.

Bu «normal» sayılan çağın ardından, kapitalist rejimde sık sık olduğu gibi, bir kriz dönemi gelir ve kendisiyle birlikte, işsizliği de getirirse ne olur?

İş günü, örneğin, 8 saattan 6 saata düşer. İş saatının fiyatı, kararnamelerle veya teamüllerle tesbit edildiği gibi, 200 frank olarak kalır. Şu halde gündelik ücret, $200 \times 6 = 1.200$ frank olur.

Görünüşte bundan daha meşru, bundan daha haklı hiçbir şey olamaz; İş saatları azaldığına göre, işçinin bundan böyle 8 saat çalışma karşılığında değil de, sadece 6 saat karşılığında para alması, tamamen meşru olur!

Gerçek ise, bundan esasta farklıdır : saat başına 200 frank ücret aslında, 8 saatlık bir iş günü gözönünde bulundurularak saptandığı (tayin edildiği) için, 8 saatlik iş varken iş - gücünün fiyatına tekabül ediyordu.

Tersine, bu saat ücreti 6 saatlik bir iş gününe aktarıldığı andan itibaren, sabit kalmış gibi görünen bu ücret, aslında % 33 bir eksilmeye uğrar.

Burada teorik varsayımlar değil, somut gerçekler söz konusudur ki başkaları arasında, Fransa ve ABD. nde ki en son örnekler bu gerçekleri ispat eder

Fransa 1931 - 1935 krizi esnasında saat başına işçi ücretleri şöyleydi : 1930'da Pariste 6.44 frank esas itibarile - belli bir düşme eğilimi olmakla beraber (1934'te 6.34 frankı) - aynı kalmıştı; oysa, işsizliği bir yana bıraksak bile, ortalama çalışma süresi devamlı olarak düştü. 1930'daki zemini 100 kabul edersek - ki bu, haftada 48 franga tekabül ediyordu - indeks, 1934 Ağustosunda, 71 de karar kılmıştı; bu zaman süresi, yaklaşık olarak, günlük çalışma süresinde 2.30 franklık bir ücret indirimine tekabül eder. ([69])

Böylece, çalışma saatlerinde meydana gelen azalma ile itibarî ücretlerde meydana gelen azalmayı birlikte ele alırsak, görürüz ki, 1930'da günde 53 frank alan bir işçi, 1934'te ancak 34.87 frank alıyordu; bu, ücretlerde % 36 civarında gerçek bir azalmadır.

Bu, geçerli biricik hesap metodu, 1930 - 1934 arasında ücretlerin % 5 ile % 12 arasında değişen bir düşüşe maruz kaldığını gösteren, Fransa Genel İstatistikleri konusunda ne düşünmek gerekeceğini gösteriyor!

ABD. nde de, savaşın etkisiyle gerekli hale gelen fazla mesai saatleri sayesinde, işçiler, 1941'den 1944'e kadar, iş - güçlerini değerine çok yakın fiyatlarla satabilmişler, oysa barış olduğundan ve normal bir iş gününe dönüldüğünden beri de, ücretleri durmadan azalmıştır.

Kaliforniya Üniversitesi Heller komitesine göre, dört kişilik bir işçi ailesinin satınalma gücünün evrimi şöyle olmuştur :

(69) Ch. Rist'in yönetimi altında yayınlamış bulunan : Fransız ekonomisinin tablosu 1910 - 1934'te 33 No. lu levhaya bakın : (Tam istihdam ve toplam ücretler).

Tarih	Haftalık asgarî geçim indeksi	Haftalık ücret ortalaması	Açık
Mart 1941	42.80 dolar	29.11 dolar	13.69 dolar
Mart 1944	57.— dolar	45.64 dolar	11.36 dolar
Mart 1945	59.15 dolar	47.40 dolar	11.75 dolar
Eylül 1946	68.77 dolar	45.41 dolar	23.36 dolar
Ocak 1947	72.52 dolar	46.94 dolar	25.58 dolar

Önceleri hemen hemen genel kural olan'zamana göre ücret', bugün, sermayenin hizmetindeki bütün iktisatçıların sık sık hücumuna uğruyor. Bunların ileri sürdükleri sebep basittir : «Belli bir N üretimi için ödenen S ücreti, bu üretimi icra etmek için geçen zamanla orantılıdır; yani sırf mantık bakımından, çok fazla gayri - iktisadî' dir.» ([70])

Zamana göre ücretin, başka herhangi bir ücret şeklinden farklıymış gibi, «üretimden bağımsız» olması, gerçekte imkânsızdır. Biliyoruz ki, işçi, kendi iş - gücünün yenilenmesi fiyatını, yani ücretini, ancak, satıldığında bu fiyata tekabül edecek meta miktarını ürettikten sonra alabilir.

Bununla birlikte, patronların iddia ve kanıtlarında doğru olan şudur : aslında zamana göre ücret (zaman birimi başına ücret), başka ücret şekilleri kadar, örneğin «parça başına ücret» kadar, işçilerin daha çok sömürülmesine yardımcı olamaz. ([71])

(70) F. Perroux'nun yönetimi altında : Ücretler ve Verim (Salaires et rendement).

(71) Zamana göre ücret, belli bir gelişme içinde olmasına rağmen, henüz, çoğu zaman inanılmayacak kadar çok kullanılmaktadır. 1960'ta Seine'deki madenî eşya işçilerinin yarısından çoğu (% 52.6) zaman esasına göre ücret alırlardı. (Sociologie du travail, Haziran 1960).

II.— Parça başına ücret :

Resmî iktisatçılara göre parça başına ücret, işçi tarafından imal edilen nesneye harcanan emeğin fiyatı olacak ve bunun sonucu olarak, zaman esasına göre ücretle hiçbir ilişkisi olmayacaktır.

Oysa, en küçük bir tahlil, parça başına ücretin, aslında, zaman esasına göre ücretin maskelenmiş şeklinden başka birşey olmadığını göstermeye yetecektir.

Kendimizi buna inandırmak için, bundan önceki bölümde nisbî artı - değerle ilgili olarak kullandığımız, dokumacı örneğini yeniden ele alalım.

O örnekte, bir saatte iki parça kumaş dokuyan ve 8 saatlik çalışma karşılığında 1.600 frank gündelik ücret, yani saat başına 200 frank alan, orta ustalık ve hünerde bir işçi sözkonusuydu.

Bu şartlarda kapitalistin, işçisine, imal edilen parça başına 100 frank ödenmesini önleyecek hiçbir şey yoktur. Parça başına ücret alan işçiler, belki de emeklerinin tam fiyatını aldıklarını sanırlar ve aynı zaman birimi içinde, pek tabiî olarak, en fazla meta birimi üretmek için bir ek çaba harcarlar.

Bunların arasında bazılarının, böylece, artırdıkları çabalar bahasına, saat başına 3 parça, yani günde 24 parça tamamlamaya muvaffak olduklarını da kabul edelim. Bunlar, böylece, ücretlerini günde 800 frank artırmayı ($24 \times 100 = 2.400$ frank) başarmış olurlar.

Fakat bu takdirde, kendilerini bu örneğe kaptıran öteki işçiler de bu kadar parça üretmek isteyeceklerdir. Yarışma genelleşecek ve «ortalama işçi», bu 8 saat içinde 24 parça (kupon) üreten işçi olacaktır. Öyleyse onun yaşayabilmesi için aldığı 1600 frank, 8 saatte dokuduğu

24 parçaya bölünürse, parça başına önceleri aldığı 100 frank yerine, şimdi, $\frac{1600}{24} = 67$ frank alması yetecektir.

Kapitalist müteşebbis (işletme sahibi) için parça başına ücret sisteminin, küçümsenemiyecek, daha birçok faydaları vardır.

F. Perroux ve arkadaşları, «Ücret ve Verim» (Salaire et Rendement) eserlerinde, bunların başlıca dört tanesini belirtirler :

1) Zamana göre ücret usulünün zorunlu kıldığı denetim (kontrol) giderlerinden hemen tamamen tasarruf imkânını vermesi;

2) E emeğinin pahasının tam değerlendirilmesi suretiyle, mâliyet fiyatının tam olarak bilinmesine imkân vermesi;

3) Kötü bir işçinin hızla elenmesine (tasfiye edilmesine)imkân veren bir müeyyidenin kendiliğinden işlemesi;

4) Böyle bir ücretin işçi üzerinde yapacağı teşvikin gücü;

F. Perroux, buna karşılık olarak, parça başına ücretin, ücretli için en elverişsiz usül olduğunu kabul eder :

1) Bu ödül sistemi, işçiye, daimî güvensizlik yükler. İşçi bu usülde, herhangi bir hastalığın, herhangi bir dış şartın lütfuna bağlı kalır.

2) Başlangıçtaki taban haddin tespiti için, müteşebbisler, kuruluşlarının başlangıcında, saat hesabile para alan işçinin gündelik ücretinin, fabrikada önceleri imal edilmekte olan parça sayısına bölünmesinden çıkan raka-

mı bu taban had olarak tesbitle yetinirler. ([72]) Elde edilen fiyat, nadiren iyi ayarlanmıştır (uygundur). Bu fiyat, hemen her zaman, ya çok düşük, ya çok yüksektir.

Çok düşükse, işçinin güvensizlik duygusuna, sıkıntı, endişe ve isyan duyguları eklenir. Çok yüksek olursa - ki en çok raslanan budur - işçi, hesap defterinin kışkırtmasıyla, kendini işine gittikçe daha fazla ve öylesine verir ki, gündelik ücret ölçüsüz derecede yükselir. O zaman, işveren, üzerine anlaşmaya varılmış olan ücreti yeniden gözden geçirmeye karar verir ve işçi, kendisini sömürülmüş hisseder.

3) İşçi... çalışırken yaptığı hareketlerin, gittikçe daha fazla şart olan, disiplinine boyun eğmeye ve giderek, çalışmasını, sabit fikir haline gelen kazanç cazibesinden başka her türlü ilgi çekicilikten yoksun bırakmayı gerekli kılan bir duruma girer.

4) Nihayet, parça başına ücret, tam bir sürmenaj primidir. Yovanovitch'e göre, üretime göre verilen ücret, etkisini ekonomik refah dönemlerinde yapar. İşçilerin fazla çalışmadan gelen yorgunluğa uğraması (sürmenaj) bunun en sık raslanan sonucudur. Sanayiin bolluk döneminde yüksek ücretler almak isteği, işçileri çok fazla yorulmağa ve fizik bakımdan zayıflamaya iter.»

Ve nihayet Hunnery ve Jouletde aynı görüşe katılırlar : «Parça başına ücret, işçinin fazla üretim yapmak ve kendini yormak suretile bulduğu, çok fazla artan çıkar sebebile, mahkûm edilebilir.»

---

(72) Hiç değilse bizim bilgimize göre, bu, marksist olmayan iktisatçıların, parça başına ücretin, kaynağında, zaman esasına göre ücrete göre belirlendiğini ilk defa olarak kabul etmeleridir. Fakat öyleyse F. Perroux, parça başına ücretin «tam zıddı olduğu, zaman esasına göre ücrete karşı bir savaş silâhı» olduğunu, nasıl oluyor da iddia edebiliyor?

Kapitalistlerin parça başına ücretten başlıca istifadelerinden biri, gördük ki, «zamana göre ücret usulünün zorunlu kıldığı denetim giderlerinden hemen tamamen tasarruf imkânı» dır.

Doğrusunu söylemeli, burada basit bir «istifade» den fazlası söz konusudur. Her saniyenin gözetleme altında tutulmasının artık vazgeçilmez olmadığı andan itibaren, işçilerin büyük girişimler içinde toplu halde bulundurulması zorunluğu, artık kendini aynı derecede hissettirmez : sermayenin, işçileri evlerinde sömürmesi imkân dahiline girer.

Meselenin bu yönü, üzerinde durulmasını gerektirecek kadar önemlidir : esasını parça başına ücret sisteminin teşkil ettiği çağdaş ev çalışmasının, kapitalizmin ve büyük sanayiin belirmesinden önce ana kural olan eski biçim (zanaatçılık) ev çalışması ile hiçbir ilişiği yoktur. Gerçekten, orta çağda zanaatçı, kendi iş âletlerinin olduğu gibi, gerekli ilkel maddelerin ve yardımcı maddelerin de sahibiydi. Kendi kendisinin, aynı zamanda, hem işçisi hem patronuydu.

Bir telefon işletmesi hesabına elektrik tellerinin pasını temizleyen çağdaş bir ev işçisi kadın, tıpkı bir fabrikanın içinde o telleri imal eden kız kardeşi gibi, kendi iş-gücünden başka hiçbir şeye sahip değildir; gerekli âletleri ve ilkel maddeleri, ona işletme temin eder.

Böyle imal edilen parçaların «tek» fiyatı çok düşük olduğundan, evde çalışan emekçi, bu parçalardan en az zaman içinde en fazla sayıda üretmek isteğine zorlanmış olacaktır; bunu, kendi iş gününü en fazlaya uzatmakla yapmayı deneyecektir ki, bu, kapitalist hesabına nisbî artı değerin birlikte artmasında ifadesini bulacaktır.

Fakat hepsi bukadar değil. Kendi haline bırakılmış olan ve evde çalışan işçinin başka proleterlerle son derece

az teması vardır; öyleyse onun sınıf bilinci, tamamen yok değilse, çok zayıftır. Bazı hallerde kendisinin bir ücretli olduğunu bile farkedemiyecek ve kendisinin, meta'nı tamamen özgür olarak satan, gerçekten bağımsız bir üretici olduğunu sanacak kadar ileri gidecektir!.

Olayın mistikleştirilmesi o zaman tamamlanmış olur.

Demek ki, Vichy hükümetinin, zanaatçılığa dönüş bahanesi altında, evde çalışan işçi sayısını artırmak için harcadığı çok büyük çabalar asla bir tesadüf sonucu değildir. ([73])

Pierre George'un dediği gibi :

«Bazılarının ileri sürdüğü, yarı köylü el emeğinden yararlanmak için alet - makineleri köylere yayma sistemi, yüzyıl önceki Lyon bölgesi ev emeği taşaronları rejimini, Tarare muslin dokumacılarına, uzun ve ağır bir çalışmadan sonra, bir iş günü karşılığı ödenen yarım ücretli sanayii, işsizlik halinde patronun herçeşit sorumluluktan uzak bırakılmasını, kısaca, insanlığın halini küçümsemek gibi bir rezaleti açığa vurur» ([74])

---

(73) Bu konuda, 1 Ağustos 1941 tarihli (2 Temmuz 1943 tarihli kanunla tamamlanan) ev emekçileri stütüsünün, bu kategoriye giren işçileri ancak tamamen aldatıcı bir tarzda koruduğunu tespit edelim. Gerçekte, bunların ücretleri hükümet tarafından değil, valiler tarafından tespit edilmekte devam etti. (İş Kanunu, mad. 33); bu, daima, iki - üç ayı bulan bir gecikme demekti. Bundan başka, böylece kararlaştırılan ücret yükselmeleri, önceyi kapsıyan (makabline şamil) tesirlere sahip değildi. Nihayet, iş müfettişleri apartmanlara girmek hakkına sahip olmadıkları için, sağlık kurallarının herzaman gözetilmediğini söylemeye lüzum yoktur. Giyim Eşyası İşçileri Federasyonu, (C. G. T.'e mensup) 1948 kongresinde, böylece, anne ve babaların, yer yokluğundan, yapılmış elbiseleri kızamıklı çocuklarının yataklarına koyduklarını hatırlatmıştı!

(74) P. George : Géographie économique et sociale de la France, Editions Hier et Aujourd'hui, 1946.

Ama daha kötüsü de var : buraya kaadar hep evde çalışan işçiyle işveren arasındaki mukavelenin doğrudan doğruya olduğunu düşündük; oysa durum herzaman böyle değildir.

Ev emeğinde parça başına ücret :

«Kapitalistle emekçi arasına parazitlerin girmesini, ikinci el aracılığın işe karışmasını kolaylaştırır. Aracıların, emek pazarlıkçılarının kazancı, münhasıran, kapitalistin ödediği emek fiatı ile bu aracıların işçiye verdiği fiat arasındaki farktan gelir.» ([75])

Genişleme dönemindeki kapitalizmin bütün tarihi, bu rezilce metotların mümkün kıldığı suiistimallerle doludur. Daha İkinci İmparatorluk devrinde G. Duveau diyordu ki : «Evde çalışan emekçiye ve ve özellikle dokumacılara aracıların yüklediği zarar çok ağırdır... Seine - Maritime'de aracının sağladığı kârın ikili ve iğrenç bir kaynağı vardı :

1 — İmalâtçının aracıya verdiği fiyat üzerinde, dokumacıdan elde edilen indirim;

2 — İşçinin, komisyoncunun bu iddiaları ileri sürüldüğü zaman parça mal hemen daima elinden çıkmış olduğu için, münakaşa bile edemiyeceği, yapım, ağırlık ve ölçü kusurlarının sebebiyet verdiği kesintiler. Aynı düşünce düzeni içinde, bir Rouen fabrikasındaki yönetim tüzüğünden alınmış, şu maddeyi hatırlatalım :

'İlkel maddeleri alıp götüren işçinin, eksikliklerden sorumlu olmakla beraber, ağırlıkları kontrol etmesi kabul edilemez.' ([76])

---

(75) K. Marx : **Kapital.**

(76) G. Duveau : La Vie ouvrière en France sous le second Empire (Fransada İkinci İmparatorlukta İşçi Hayatı)

Özellikle hayasızca olan bu şekildeki emek aracılığı, günümüzde, elbette ki hiç mevcut değildir. Buna karşı sözleşmenin kapitalistle işçibaşı (madenlerde ekipbaşı, maden başçavuşu) arasında imzalanmasına hâlâ rastlanır. (77)

«Bu işçibaşı, yardımcılarına, kararlaştırılan emek fiyatını ödemekle sorumludur. Emekçilerin sermaye tarafından sömürülmesi burada, emekçinin emekçi tarafından sömürülmesi yoluyla gerçekleşir.» (78)

III — Primli ücret ve «taylorizm»

Bu sistem, parça başına ücret sisteminin ve şu halde zamana göre ücret sisteminin değişik bir şeklinden başka birşey değildir. [Bu sistem - ç.] prensip olarak, günde belli bir üretim miktarını (örneğin 8 saatlik bir iş gününde 16 parça) ve bunun karşılığında işçinin belli bir temel ücret alacağını (örneğin 1600 frank) tayin etmekten ibarettir. İşçinin günlük üretimi böyleçe tesbit edilen miktarı aşarsa, ona her ek parça için bir prim ödenecektir. Sadece «prim» kelimesi bile, böylece üretilen ek parçaların ödenmesini, bu sebeple fiilen harcanmış olan işgücünün ödenmesine asla tekabül etmediğini, bu paranın üretimi yoğunlaştırmak amacıyla ödenen bir çeşit bağış veya «bahşiş» ten ibaret olduğunu göstermeye yeter. İşçi, ek parça başına, bu ek parçanın normal fiyatı 100 franka yükseldiği halde örneğin 10 franklık bir prim alacaktır.

---

(77) K. Marx : **Kapital**

(78) Ekip başı müessesesi, millileştirmeye rağmen hep mevcuttur. Bunlar denetledikleri işçileri, geçmişte olduğu gibi, keyiflerine göre sömürmekte özgür değillerse de, ekiplerinin verimliliği üzerinden önemli bir primi cebe atmakta devam ederler. Pratikte ise bu prim, asıl verimliliğe göre değil de, anlaşılması kolay siyasî sebeplerle verilmektedir.

Birçok primli ücret sistemi, gerçekte, her ek parça başına, prime ilâveten «normal fiyatı» garanti eder. Fakat o takdirde genel kural olarak, kararlaştırılan temel ücret indirilir; öyle ki, işçinin primle birlikte aldığı toplam ödül (para), bir önceki örnekte işçinin eline geçecek miktardan fazla olmaz. ([79])

Çok sayıdaki primli ücret sistemleri arasında, işçi sınıfına getirdiği ızdırapların ve yoksullukların yeniden ağırlaşması sebebiyle, birisine özel bir yer ayırmak doğru olacaktır; Taylor sisteminden sözetmek istiyoruz.

Bütün prim sistemlerinde olduğu gibi Taylor metoduna göre de, ücret, göze görünür bir şekilde, iki kısma ayrışır : ([80])

Sabit bir temel ücret ve işçinin emeğinin üretkenliğine, yoğunluğuna tabi olarak değişen bir prim.

Taylor sistemiyle ötekiler arasındaki fark, esas itibariyle, temel ücretin, saat başına, normal ve yürürlükteki şartlar içinde emeğin ödüllenmesine tekabül etmek yerine, çok iyi bir işçinin istisnai verimi üzerinden hesaplanan ve zaman esasına çevrilen günlük asgari bir görevin yerine getirilmesi ile belirlenmiştir. Asgariyi teşkil eden bu sözde «normal» üretimi aşan nadir işçilere ödenen primler nisbeten yüksektir. Bu, bu bölümde damgaladığımız üç aşağılık Taylor prensibinden birincisinin uygulanmasıdır : «İşçilerin önünde, tırmanmaları için bir prim tutmak..»

---

(79) «Ek» parçaların «normal» olarak ödendiği durumlarda bile, bu sistem, kapitalistin aldığı artı-değer yığınını artırmaktan geri kalmaz.

(80) Aslında, daha önceden bildiğimiz gibi, bu ayrımlar tamamen şeklîdir, çünkü, gerçekte, her ücret, nihâî olarak, zamana göre ücrette varır.

Bundan başka işçinin asgari parça sayısına ulaştığı anda prim, sadece bundan fazla olarak üretilecek parçalar için değil, fakat o ana kadar üretilmiş bulunan parçalar için de geçerli ve yürürlüktedir. Bunun sonucu olarak, elbette, son derece güclü bir kazanma dürtüsü doğar : çünkü bizzat Taylor'un dediği gibi «bu sistem, işçiyi sadece yukarıdan çekmekle kalmaz, aşağıdan da iter.»

Buna karşılık ünlü asgari üretime ulaşamayan bütün emekçiler için, yani işçilerin çoğunluğu için, parça başına fiyat, açıkça düşüktür.

Özet olarak Taylor sistemi, tesbit edilmiş norm'a (sınıra) ulaşamayan işçilerin cezalarından, bu norm'u aşanların primini büyük ölçüde çıkaran (telâfi eden) differansiyel (tefazuli) bir sistem olarak belirir.

Yovanovitch'in kabul ettiği gibi, «görevi yerine tam getiremiyen işçiler, ücretlerinin, normal olarak ödenen ücretin hattâ altına düştüğünü göreceklerdir. O da, işten atılmazlarsa.. Öyleyse seçecekleri başka bir yol yoktur : çok çalışmanın verdiği yorgunluk veya işten ayrılma..»

F. Perroux ve arkadaşları *Salaire et Rendement* (ücret ve verim) adlı incelemelerinde aynı sonuca varıyorlar :

«Zayıf işçiler, aslında, derhal tasfiye edilirler; onların iş yapma kabiliyeti, gereken çabalarla çok orantısızdır. Dayanma gücü orta olan işçiler için, yani çoğunluk için, tehlike büyüktür. Bunların imkânları, kendilerinden istenenin belli bir zaman içinde asgari üretime ulaşmalarına imkân vermeyecek kadar altında değildir!. Bununla birlikte onlar, bunu, gittikçe artan zorluklara katlanarak yaparlar; çünkü daha önce işten ayrılmış de-

ğillerse, ayıklanma etkisini gösterdiği zaman, onlar tehlikeli yorgunluk evresine varmış olacaklardır.»

F. Perroux şunu da ekler :

«Her türlü insanî ve sosyal görüş açısının dışında ve sadece psikolojik açıda kalmak kaydıyla bile, böyle uygulanan ayıklamanın, çoğu zaman işlemediğini görmek mümkündür; çünkü bu ayıklanma, emekçilerin bir kısmı için, emeğin psikolojik yansımalarını doğrulamaktan başka birşey yapmaz ve insanlarla görevleri birbirine uydurmayı hedef tutan bir psikologun gerçek bir ayıklanmadan beklediği sonuca ulaşamaz.»

Fransa'da ençok kullanılan Halsey, Rowan, Bedaux v.s. gibi çeşitli sistemlerin bizde kök salamamış bulunan, tam Taylor sisteminden daha az uğursuz psikolojik sonuçları olmuştur. Gerçekten bu sistemler, Taylor sisteminden farklı olarak, herhalde, işçiye asgari temel ücreti almak imkânını verirler.

Matematik bakımdan toplam A ücreti (temel ücret + prim), Halsey sisteminde, artan üretime tabi olan bir n eğrisi ile gösterilir; daha sade bir dille bu, gündelik primin, üretimin yükseldiği zamanlar ile sınırlı olmadığını gösterir, konuyu bilmeyen birinin sorabileceğinin aksine, (n)'nin bu sınırlandırılmaması, bir «adalet» değildir; bunun biricik sonucu, Taylor sisteminde olduğu gibi, işçiyi, çalışma ritmini gittikçe daha fazla arttırmaya teşvik etmektir.

Rowan ücret sisteminde, tersine, A bir hiperbolle gösterilir; bu gündelik primin, üretimin artmasından bağımsız olarak, aşılamaz bir azamiye ulaştığını gösterir; Rowan formülü, demek ki, Perroux'un dediği gibi, «çalışma ritmini düzenleyen bir ilke» yi içerir; fakat bu formül asıl, kapitalistler hesabına artan bir ek kârlar ilkesini içerir.

*Bedaux ücreti*ne gelince, bunun ayırdedici niteliği, teorik bakımdan, zaman, hız ve çaba olan, üç faktör tarafından belirlenmesidir.

Bedaux birimi, genel olarak, Fransa'da, en yoğun teorik hızın dörtte üçüne eşit bir hızla işlenmiş bir dakikalık işe tekabül eder. Gene hep teorik olarak, değer hesapları 80 Bedaux'ya göre yapılır ve sadece 60 Bedaux yapılması istenir. Bu 60 Bedaux asgarisi, «*temel ücreti*», yani «*bileme fiatını*» tayin eder. Ek Bedaux'lar primlerin elde edilmesine imkân verir. Bu görüş açısından Bedaux sistemi, demek ki, başka verime göre ücret sistemlerinden hiç farklı değildir. Fransa'da binlerce işletmede kırk yıldan çok bir zamandan beri ve yüzlerce uzmanlaşmış mühendisin denetimi altında uygulanan Bedaux sistemi, proleterlerin durumunu hiçbir noktada değiştirmemiştir. Bu sisteme göre para alan işçilerin Rowan veya Halsey usullerine göre para alan işçilere göre hissedilir derecede farklı ücretlerden yararlanmadıklarını tecrübe gösteriyor.

Bununla birlikte, Bedaux ücreti üzerinde biraz daha durmak iyi olacaksa, bu, sadece, bu sistemin şimdiden önemli ölçüde yaygın bulunmasından değil, fakat gerçekten ilmî bir ücret sistemi olduğu yolundaki tamamen haksız iddiasındandır. Muhakkak ki, bildiğimiz gibi, kapitalist rejimde ücret, şekli ne olursa olsun, bizzat emeğin (işin) değil, işçinin işgücünün karşılığıdır.

Fakat meselenin, aslında temel olan bu yönünü kenara bıraksak bile, Bedaux sisteminin ve aynı mahiyetteki diğer herhangi bir sistemin üzerine kurulmuş bulunduğu ilkenin yanlışlığını kuvvetle ortaya koymak gereklidir.

Bu sistem, gerçekten, belli bir iş boyunca işçinin «gerekli emek miktarını, psikolojik enerji harcamasını»

ilmî bir tarzda ölçmek ve bunu, esas itibariyle bir kronometre veya kaydedici başka herhangi bir cihaz kullanarak yapmak iddiasındadır.

Oysa kronometre kullanan bir kişinin veya bu türden bir kayıt cihazı kullanan bir insanın, belli bir icra zamanının ölçülmesine imkân vermekten başka birşey yapamıyacağı, daha tariften, apaçık bellidir. Bir icra zamanının bu ülçüsü, işçinin enerji ve çaba harçamasını veya yorgunluğunu bilmeye asla imkân vermez; çünkü bu gibi durumlar, sadece psikoloji alanına dahildir.

Sanayideki yorgunluk meselelerinin, en büyük Fransız uzmanlarından Prof. Soula'nın ekonomik kurulda şaka yollu söylediği gibi :

«Saatçılıktaki, istasyonlarda ışıklı kadranları olan çalar saatlerdeki bütün düzelmeler ve iyileşmeler, insanların sadece faaliyetlerinin programlarını inceden inceye dakikalara bağlamaya hizmet eder. Yoksa bu faaliyetin maliyet fiyatını ölçmeye hiçbir şekilde hizmet etmez. Saat lokantadaki hesabımızı gösteren rakam üzerine veya kira bedeli üzerine veya nefes tıkanıklığı ve kalb çarpıntıları üzerine hiçbir şey öğretmez. İnsan emeğinin kullanılmasında en yakın ve en önemli mesele motorün amortismanı, yorgunluk ve yıpranma meselesidir.»

Gene Prof. Soula'ya göre, işte bu yüzden, Bedaux cinsinden ve psikolojik verileri hesaba katmak iddiasındaki bütün metotlarını, işçiyi aldatmaktan başka bir amacı yoktur; emeğin zamanını ölçtükleri saat, işçiden saklanır ve

«Emek (iş), ya hiç ölçülmez, veya hiç değilse, ancak işin yapılma hızı ölçülebilir ve bu ölçü usullerinin uygulayıcıları, yapılma hızını hesaba katmayan bir emek ölçüsünde, insani bir taraf bulunmayabileceğinin bilincine

vardıkları için, çeşitli, fakat temelsiz olmaları bakımından aynı niteliğe sahip usuller içinde düzeltici yollar önermişlerdir; bunların psikolojik düzeltme tedbirlerini davet etmekten başka, somut yanları yoktur.»

Prof. Soula'nın düşüncelerine eklenecek az şey vardır. Bu sistemin hiçbir psikolojik temele dayanmadığı belli olduğu andan itibaren, işçinin gerçek çabasını ölçme ve ödülleme iddiası tamamen yıkılır. Sadece, işçiye toplam ücretini arttırmak imkânının veren, ek «*Bedaux*» lar kalır; böylece ödüllenen emekçi, zorunlu olarak, çalışma hızını gittikçe daha fazla artırmaya çalışacaktır. Ve bu, az veya çok fazla psikolojik tükenişte ifadesini bulacaktır.

Şimdiki ekonomik rejim çerçevesi içinde çözüm yolu, mümkün olduğu kadar yüksek bir temel ücret (bilenme fiatı) istemek ve elde etmekten ibarettir; öyle ki, işçi, temel ücretin yetersizliğini primlerle gidermek için aşırı çabalar harcamak durumunda kalmasın. Bedaux sisteminin uygulandığı hallerde, şu halde Bedaux birimi için de, hızın teorik azami hıza göre gittikçe daha az bir yüzdeye tekabül etmesi için mücadele etmelidirler; şu şartla ki bu birim, aynı zamanda veya daha sonra artırılmasın.

IV. «Görev gruplarına göre» [Job - evaluation] ve *Kollektif Verime göre Ücretler :*

Makinelerin son ilerlemeleri (otomatizasyon ve otomasyon) öyle oldu ki üretim gittikçe daha fazla «*devamlı bir akım*» halinde oluyor. ([81])

(81) Otomasyon, otomatizasyonun daha yüksek şeklidir; esas itibarile, çalışmasını kendi kendine düzenleyebilecek makinaların kullanılması ile ayırdedilir.

Bu yeni yön, bazı sanayi kollarında (Demir - çelik sanayiinde ve bazı cam imalâtında, petrol tasfiyesinde v.s. deki devamlılık) özellikle belirgindir. Fakat bütün sanayide de genelleşme eğilimindedir. Bu nesnel teknik temel üzerinde işçilerin verimi, gittikçe daha fazla, bizzat makineler tarafından emir ve tayin edilmektedir. Şu halde patronların, verime göre çeşitli ücret şekilleri geliştirmekte, geçmişe göre, daha az çıkarları vardır.

Bu şartlarda, zamana göre ücret esasına yeniden dönüşe mi tanık olacağız?. Bunu söylemek, kapitalistleri ve onların nazariyecilerini iyi tanımamak demektir; çünkü onlara göre, zamana göre ücret, gördüğümüz gibi, açık, sade olmak ve ortak isteklerin geliştirilmesine kolaylıkla imkân vermek kusurlarını taşır. Bunun içindir ki, patronların nazariyecileri, son on yıl boyunca, yeni bir metodu, «Görev Gruplarına göre ücret» metodunu yerleştirmektedirler; onlar bu metodun, işçileri sömürmek ve aldatmak sanatında yeni bir ilerlemeyi gerçekleştirmelerine imkân vereceğini umuyorlar.

Öyleyse bu metotta sözkonusu olan nedir?

Görünüşte metot hem bilimsel, hem sadedir; gerçekten, her görev grubunun (iş postasının) ayırdedici niteliklerini sistematik bir tarzda belirlemekten ve bu ayırdedici nitelikleri kurulmuş baremlere göre sınıflandırmaktan ibarettir.

Postalar (gruplar), böylece *«adaletli olduğu kadar, mümkün»* bir tarzda sınıflandırılınca, Renault fabrikaları idaresi gibi söyliyelim, ücret, bir postanın görevine göre belirlenecektir. Yani ister istemez *«adil»* olacaktır.

Gerçeğin bundan tamamen farklı olduğunu daha ilerde göstereceğiz. Şimdilik görev grubu başına ücret sisteminin en fazla işlenmiş ve geliştirilmiş bulunduğu, Re-

nault fabrikaları yönetiminin talimatından çıkan sonuçlara göre bu metodun ayrıntılarının incelenmesiyle yetinelim.

Renault fabrikalarında kullanılan görev gruplarının niteliklerini belirleme sistemi, dört büyük kategori halinde guruplandırılabilecek olan dört ölçüt (kriter) içerir :

Mesleki yeterlilik, bedenî ve zihnî çaba, sorumluluklar, çalışma şartları.

Bütün bu ölçütler, daha sonra, çok çeşitli bir cetvel halinde toplanır. Böylece bu cetvelin fişlerinden biri şu paragrafları içerir :

a) Fizyolojik gerekler (görüş, duyma, el yetenekleri, sağlamlık, çalışmaya dayanıklılık, görevin mahiyetinden doğan tehlikeler),

b) Kuvvetler. (Sarsıntı, nefes yolunu tahriş eden etkenler, deriyi tahriş eden etkenler, yakıcı etkenler, genel zehirler, iklim ve sıcaklık şartları, çalışma saatleri v.s.)

c) Psikoteknik Gerekler (Hareketlerin hızı, ustalık, hareketler arasındaki düzen, dikkat temerküzü, dikkat yayılması, anlayış)

Muhakkak ki, özel bir değerlendirme fişi bu niteliklerin hepsine tekabül eder. Aşağıdaki örnekler bunu gösteriyor :

«Yakından görüir», «kaba», «orta halli bir gazete okuyucusu», «gözlüklerle çok iyi», «gözlüksüz çok iyi» (uzaktan görüş de aynı) v.s.

Çok sayıdaki bölümler «yapabileceği akrobasi», küçük tehlikeler, hafif, ağır, çok ağır tehlikeler, bir günde

yürüdüğü yolun uzunluğu» da bu fişlerde yer alır ve işçinin yerini ve ücretini belirleyecek olan puanların (değerlerin) kurulmasına imkân verir.

Esas itibariyle bu puanları dört hizmet kolu (tıp servisi, emeği inceleme servisi, psikoteknik servis, personel servisi) ile kısım şefi verir.

Psikolojik ve moral bütün meselelerde kısım şefinin, personel servisinin ve hattâ psikoteknik servisin verdiği puanların öznel ve keyfi olduğu besbellidir. Herkese düşen pay konusundaki sahte bilimsel lâf kalabalığının burada, yönetime, mücadeleci sendikacıların aldığı puan sayısını azaltmak ve daha genel bir tarzda, yüksek «sadakat» derecesine sahip olmayan her işçinin aldığı puanları azaltmak imkânını vermekten başka amacı yoktur.

Renault fabrikaları «Görev grupları emek nitelendirmesi etüdleri sorumlusu» M. Reveau, 8 Nisan 1954 tarihinde verdiği bir konferansta, bu sistemin esas faydasının, *iyi elemanlara,* daha iyi ödül alan görev gruplarına yükselme imkânını vermek olduğunu açıkça söyledi.

Madeni eşya sanayii emekçileri fedarasyon bürosu üyesi Henri Beaumont'nun çok iyi belirttiği gibi :

«Böylece yüksek kategorilerde istihdam edilmek için, yönetimin istediği anlamda, üstün bir insan olmak gerekir.

Kuvvetli olmak, zararlı ürünlere dayanabilecek ciğerlere sahip olmak, yağ ve yağlı maddeler egzemalarına dayanıklı bir deriye sahip olmak, çok net görebilmek, tatmin edici tarzda işitebilmek, her iki eli büyük bir ustalıkla kullanabilmek, bütün bir gün yürüyecek güçte olmak, tansiyonu normal olmak, akıllı olmak, çok sinirli veya çok gevşek olmamak, yani kısacası çok ağır, yani

ölümlü kazaların kaynağı olabilecek bir makinede çalıştırılabilmek şartile işçinin, en fazla ücreti alma şansı vardır; şu şartla ki, kısım şefinden ve personel servisinden iyi not alsın ve bilhassa istenen çalışma hızını gerçekleştirsin.»

Ücretli emek sisteminin başlangıcındanberi, burjuvazinin hizmetindeki iktisatçılar, işçilerin, ücretin iş gücünün fiatından başka birşey olmadığının bilincine varmalarını önlemek için canla başla çalışmışlardır. Bu nazariyecilerin bütün bu çabaları, tam tersine, işçileri aldıkları ücretin bizzat emeğin fiatı olduğuna inandırmaya yöneltmiştir.

Bununla beraber, üretkenliğin gittikçe daha fazla çarpan ilerlemesiyle, işçiler, çalışmaları boyunca ürettikleri şeyler miktarının sadece iş-güçlerinin bakım ve muhafazasının gerektirdiğinden kıyaslanamıyacak kadar fazla bir değeri temsil ettiğinin yavaş yavaş bilincine varmaya başladılar. Oysa ücretlerin yükselmesi, üretkenliğin ilerlemesiyle hiçbir zaman ve hiçbir bakımdan kıyaslanacak olmadığından, ekonomik meselelerle enaz teması olan işçiler bile, sonunda, ücret önceleri emeğin fiyatı olmuşsa bile, bugün artık öyle olmadığını düşünmeğe başladılar.

Başka bir deyişle, emekçilere artı - değer gerçeğini bugün, kendisine ücret biçimi altında geri gelen değeri büyük bir hızla yaratmasına üretkenliğin ilerlemesinin imkân sağladığı günümüzde anlatmak, bu değerin yaratılması için gerekli olan zamanın, patronun kendisine malettiği artı-değeri yaratan artı-emek zamanı ile aynı hizada ve hatta bazan ondan daha büyük olduğu eski dönemlere göre, çok daha kolaydır. Somut olalım; basit bir kazmayla günde birkaç yüz kilo kömür kıran bir maden işçisi, belki de, aldığı ücretin gerçekten kendi emeğinin fiyatı olduğunu hayal edebilir. Şimdi bu aynı işçiye, toprakaltı tabakala-

rının durumu uygunsa, günde tonlarca kömür çıkarmak imkânını veren bir kırma makinesinin işletilmesi ve yönetilmesi verilmiş olsun; bu işçi, ücretinin, arada bir miktar yükselmiş olmakla beraber, emeğinin fiyatı olmadığını, çünkü bu emek, madenden çıkarılan kömür biçiminde, bir defa maddeleşince öncekine göre çok daha büyük bir miktarı temsil eden bu emeğin gerçekte ancak eskisine eşit veya ondan az yüksek bir ücrete imkân verdiğini hemen anlıyacaktır.

Bu sebeplerle, denebilir ki, patronların hizmetindeki iktisatçılar, onlarca yıl boyunca, ücreti emeğin fiyatı gibir göstererek karışıklık tohumları serpmeye teşebbüs ettikleri halde, gnüümüzde bizzat kendileri de «emek» kelimesini kullanmakta tereddüde duşmek sonucuna varmışlardır.

Kapitalizmin nazariyecilerinin, kapitalizmin genel buhranı ve burjuva iktisadî düşüncesinin genel buhranı evresinde son buluşları, ücret kavramını sadece işgücünden değil, fakat bir de sırf ve basit emekten ayırmaktır!.

Çağdaş resmî ücret teorileri üzerine bir inceleme yapmak gerekiyor. Onlarca yıl boyunca bilimsel bakımdan yanlış, fakat iyi kurulmuş ve mantıktan yoksun olmayan ücret teorileri tertipledikten ve öğrettikten sonra (örneğin marjinal üretkenlik teorisi), bugünkü marksist olmayan iktisatçıların, bizzat ücretin ne olduğunu artık bilmemek ve ilkel gerçekleri, ağız sakızı olan doğruları tekrarlamak sonucuna varmaları eğlendirici veya üzücüdür. Tekrarladıkları bu ağız sakızı «Aynı türden işlere ait faaliyetlerin ve işlerin ücret hadleri arasında, başka başka iş gruplarına ait ücret hadlerine göre daha sıkı bağlar vardır.» Veya «Bir iş grubu bazan bir, bazan

birden fazla kilit ücret haddi içerir ki, bu kilit ücret haddi de o iş gurubu içinde pilot (güdücü) bir rol oynar!.» Başka bir deyişle, bir pilot ücret, içinde kilit faktör olduğu bir iş gurubu için de tayin edici bir rol oynar. (82)

Bu metotların pratik sonuçları, muhakkak ki tehlikelidir.

Renault'da kullanılan sistemin anlatılmasının gösterdiği gibi, «görev grubu başına ücret» metodu, bilimin bütün görünüşünü üstünde taşır. Oysa genel kural olarak, hiçbir bilimin, varılmasına imkân verdiği sonuçlar nicel, ölçülebilir, rakkamlara dayanır tarzda ifade edilmedikçe, adına gerçekten lâyık olamıyacağı muhakkaktır. Ölçüleri, rakkamları ve denklemleri yığın halinde kullanmanın bilimin yanılmaz işareti olduğu hayali ile gerçeğin damgası arasındaki mesafe, sadece bir tek adımdır ve yazık ki bu mesafe çok çabuk aşılır.

Bu 'sayı' bâtıl inancı'nı sermayenin hizmetinde ustalıkla kullanan «görev grubuna göre ücret» teknisyenleri, böylece binbir teste tâbi tutulan işçilerin, her görev'in «ultra - bilimsel» (aşırı derecede bilimsel) incelenmesinin sonucu olan ücretlerinin, bizzat adaletin ifadesinden başka birşey olmadığı sonucuna varacaklarını düşündüler...

Aslında burada, sadece, mekanizmasının sökülüp ayrılması basit olan bir mistikleştirme söz konusudur.

Herhangi bir fabrikada verime göre ücret alarak çalışan P_2 postası işçilerinin saat başına ortalama ücretinin 300 frank olduğunu ve patronun, siyasî sebeplerle «ücret postaları» usulünü kabul etmeye karar verdiğini varsayalım; o, bunu nasıl ele alacaktır? Teknisyenleri toplıyacak ve onlara, aşağı yukarı şöyle diyecektir :

(82) Revue économique, Ocak 1959.

«Bundan böyle fabrikada P_2 sınıfı işçi bulunmıyacaktır. Bu P_2 lerden birinin çalıştığı her yer, şimdi bilimsel incelenmesine girişeceğiniz, bir «ücret postası» olacaktır. Gerektiği kadar kategori, fasıl (rubrique), talî fasıl (sous - rubrique), bölüm ve kota kuracaksınız. İşçileri testlere tâbi tutmak için bir psiko - teknik servis kurulacaktır. Uymayan unsurların, özellikle sendikacıların (C.G.T. mensuplarının) olumsuz katsayı (coefficients) aldıklarını göreceklerini söylemeye lüzum yok. Nihayet, sizin çalışmalarınızdan sonuç olarak çıkacak ortalama ücretin, eskisi gibi, saat başına 300 frank civarında olması gerektiğini da ayrıca tasrih etmeyi gerekli bulmuyorum.»

Burada daha önce incelenmiş olan bütün ücret şekilleri (parça başına, verim başına, primli, vs) gibi yeni «ücret postaları sistemi» de, geleneksel zamana göre ücret'in örtüsünden başka birşey değildir ve zamana göre ücret ve bütün öteki ücret şekilleri gibi, daima ve sadece, iş - gücünün fiyatını temsil eder.

Ücret ve emek kavramlarının birbirinden ayrılmasının, kapitalistler bakımından apaçık olan avantajının dışında ve ötesinde, kapitalistler, bu «iş değerlendirmesi» (job evaluation) sistemi ile işçileri birbirinden ayırmak için bugüne kadar buldukları araçların en etkililerinden birine sahip olmuşlardır.

Kapitalistlerin kategorileri daha küçük meslekî kategorilere bölerek, çoğaltmak veya tersini yapmak suretile benzer bir işi yapan emekçileri değişik sistemlere göre ödüllendirmek girişimleri, elbette yeni birşey değildir. Her iki halde de varılmak istenen hedef, işçilerin arasına bölünmeler sokmak ve böylece ortak isteklerin meydana çıkmasını zorlaştırmaktır. Fakat bu usullerin karşılaştığı büyük engellerden söz açılmasa bile, bu usullerin çok belli, çok göze görünür olmak gibi cidden el-

verişsiz bir yanları vardır! Benzer bir işi - biri $O.S._2$, öteki P_1 diye adlandırılmış - iki işçiye yaptırmakla, patron, elbette, işçileri belli bir zaman esnasında bölmeyi başarabilecektir; fakat gene de manevrasının farkedilmemesini umut edemiyecektir.

Buna mukabil «ücret postaları» metodu ile, patronlar, şüphesiz, işçilerin, gerekli kıyaslamaları yapmaları imkânını önlemeyi hesaplar ve emekçilerin, birgün gelip bu fabrikada iş postaları (görevleri) sayısı kadar, birbirinden farklı ücretler bulunmasını olağan bir durum diye kabul edeceklerini umar.

Bununla beraber patronlar, bu metodun, yakın bir gelecekte öteki metotların yerini almaya davet edileceğinden emin değillerdir.

«Posta başına ücret» sistemi, kategoriler geleneğini ve bunun sonucu olarak profesyonel işçiler geleneğini ortadan kaldırmakla işçilerin en kalifiye olanlarının, yani işçilerin en mücadeleci olanlarının kendisine karşı başkaldırmalarını sağlamaktan başka birşey yapamaz.

Öte yandan, görev grubu incelemeleri, genellikle çok pahalıya çok pahalıya mal olur ve küçük ve orta işletmelerin gücünü aşar. Bundan başka bu metot, ancak çalışma ritmi fiilen tek şekilli (uniforme) ve değişmez olduğu hallerde gerçekten bir anlam taşır ki, bu ritm tek şekilliliği de otomasyonun henüz çok ilkel ve sıkı (rigide) olduğu bir düzeyi gerektirir.

Fakat bu, her zaman böyle olmalıdır demek de değildir. Bu sebepledir ki verim esası üzerine olan ücret şekilleri, kollektif bir zemin üzerinde yeni bir hamleye ve yeni bir gelişmeye kavuşabilir.

Bundan başka, kollektif verime göre ücretin çeşitli usulleri, yepyeni birşey değildir; ve fabrika organi-

zasyonunun daha yüksek bir üretkenliğe imkân vermesi biricik şartıyla, her türlü otomasyonun dışında ve ötesinde kavranılabilir. Bu ödülleme şekli, özet olarak, üretkenlik esası üzerine dayanan ve bu bölümün 6. kesiminde sözünü ettiğimiz, «emekçilerin kollektif olarak kârdan yararlandırılması» üzerine olan ve De Gaulle kararnamesi ile resmîleştirilmiş bulunan işletme primleri şekline katılır.

Bu ücret şekli, görünüşte, «iş değerlendirilmesi» (job evaluation) şeklinin aksine, işçiyi kendi başına bırakmamış olmak, emekçiyi, kendini onlarla dayanışma halinde hissetmediği bir emekçiler topluluğu içinde münferit bir «olgu» haline getirmemek üstünlüğüne sahiptir. Fakat kollektif verim sistemi, tersine, işçiler topluluğunun birbiri ile değil de işletmeyle dayanışma halinde bulunmasını amaç edinir. Bu anlamda, bu ödülleme sistemi açıkça zararlıdır ve bunun da, en fazla kârı elde etmek amacıyla, emekçilerin sınıf bilincini gölgelenlar işleyip hazırladıklarıdır.

Fakat «görev grubuna göre ücret» lerin geleceği ne olursa olsun, bu metodun meydana getirdiği tecrübe, bizim için bir ders olmalıdır. Bu ders, işçi sınıfının mücadelesi geliştiği ve yoğunlaştığı ölçüde, patronların emekçilerin isteklerine hak vermek zorunda kaldığı zaman bile, bir eli ile vermek zorunda kaldığını öteki ile almalarına imkân vereceğini hesapladıkları yeni metotlar işleyip hazırladıklarıdır.

Bununla beraber, patronların bu doğrultuda kullandıkları araçların, gittikçe daha büyük ölçüde karmaşık hale gelmesi, karşılaştıkları güçlüklerin daha da fazla bollaştığını ve bunların başlıcasının da, elbette, işçilerin sınıf bilincinin ve mücadeleciliğinin yükselmesi olduğunu ispat eder.

V. «Mütenasip» Ücret (Orantılı ücret) :

Çeşitli primli ücret sistemleri, her işçinin kendi öz üretkenliğine bağlı oldukları halde, Fransa'da şampiyonluğunu M. Schueller'in yaptığı «mütenasip ücret», prensip olarak, bizzat işletmenin, satış toplamının temsil ettiği, üretimine bağlıdır.

Aslında satış toplamına bağlı primlerin varlığı, yeni birşey değildir (örnek : gezginci satıcılar ve ticarî temsilciler). M. Schueller'in «buluş» u, geçmiş uygulamalarda, ödenmiş olan ücretler tüm toplamı ile satış toplamı arasındaki mevcut oranı araştırmak ve gelecekte de bu oranın muhafaza edilmesine karar vermektir. Şu halde satış toplamındaki her artışa ücretlerde de bir artış tekabül edecektir ve bunun mukabili de doğrudur.

Demek ki ücretli emek ilkesinde (yani artı - değer yaratan artı - emek ilkesinde) değişiklik yapmaktan iyice uzak olan bu sistemin, o ilkeyi açıkça kutsallaştırdığı hemen görülür. M. Schueller «ücret, işçinin kutsal payıdır; kâr, patronun kutsal payıdır.» diyor.

1947 Kasım ayında C.E.G.O.S.'in yirmi beşinci dönemi ve küçük ve orta işletmelerin organizasyon etüdlerinin dördüncü dönemi esnasında üç «modern» patron, daha «eski oyun» cu arkadaşlarını ikna etmek amacıyla bir dizi konferans verdiler.

«Mütenasip Ücret» in işçilere herhangi bir yarar getirmesinden bönce korkan eski usül patronların, kendilerini idare eden genç arkadaşları tarafından nasıl yatıştırıldıklarını görmek, pek tuhaf oluyor.

«E. de Montagnac» müesseselerinin genel müdürü M. des Forts, hemen şunu itiraf ediyor : «Mütenasip ücreti kurmadıysak da, fiilen ödenen ücretler toplamı gene aynı büyüklükte olacaktır.»

Daha sonra konuşan M. Chanson, daha da açıktır : «ücretler, bir artış görür mü? sorusuna, o, kesin olarak «ödülleme, bir santim bile kımıldamadı» cevabını verir ve «personelin, yüksek ücretlerde çıkarı yoktur.» diye ekler.

Donatımın modernleştirilmesinden ve bunun sonucu olarak üretimin artmasından, işçi ücretleri yüksek olarak ayarlanmasın diye korkan dinleyicilere, M. de Forts şu cevabı verir : «Donatımı modernleştireceğimiz gün, ücret ödemeleri, bunu önceden hesaba katar. Mütenasip ücret oranı değiştirilebilir, fakat işçiye birşeyler kalması için, bu oranı çok düşürmemek, efendilik olur.» (aynen).

Bu öğretici tartışmaların sonucu olarak, mütenasip ücret uygulaması Etüd Bürosu'nun bir temsilcisi şunu açıklıyor :

«Ücret birşeydir; kâr, başka birşeydir. Ücret ve kâr, birbirlerinden ayrı iki alanda evrimlerini yaparlar. Ücret, ücretlinin payıdır. Kâr, marjdır; olumlu veya olumsuz olabilir; teşebbüsün payıdır. Müteşebbis, zarar tehlikelerini göze alan bir adamdır. Onun kazanç ihmali, zarar ihtimalinin karşı ağırlığıdır.»

Fakat, M. Schueller'in dediği gibi, böyle bir sistemin başlıca ayırdedici niteliği «geçmişte olana göre hiçbir şeyi kat'iyen değiştirmemek» ise, bunun ilgi çekici ve yararlı yanı nedir?

Cevap kolaydır. Mütenasip ücretin amacı, işçiye, bundan böyle bir emir kulu, hemen hemen bir köle değil, bir ortak, girişimin bir iş arkadaşı olduğu *duygusunu* vermektir. Mütenasip ücretin amacı, ücretliye, girişimde aldatıcı sorumluluklar vermek suretiyle, sınıf müca-

delesinin yerine, kapitalist kârları daha da artırmak için, sınıfların iş birliğini koymaktır.

M. Schueller, kendisi anlatıyor : ([83])

«Birgün, mütenasip ücret usulünü henüz kurmuş olan bir yayınevindeki ayakçı çocuk, bir koridorda yolumu keserek, bana, kaba ve sert bir tavırla : ben artık işçi değilim; bende bir ortak olduğum duygusu var. Geçen ay 5.000 frank kazandım. Gelecek ay, muhtemelen, 6.000 frank kazanacağım. İki misli koşmak gerekince, koşuyorum; çünkü ben koşmazsam bir başka işçi arkadaşın rekabeti ile karşılaşmak ve aldığım parayı onunla paylaşmak zorunda kalacağım. Üç misli fazla koşmak gerekince kendimi ayarlıyorum; sabahları daha erken gelip, akşamları daha geç çıkıyorum. Bunları hep sevinçle yapıyorum, çünkü, kendi kendime, ay sonunda belki de ücretimin üç mislini alacağım, diyorum»

M. Schueller devam ediyor :

«Ayakçı çocuğun ruh hali, kârdan yararlananların mütenasip ücret mekanizmasını anlamış oldukları bir girişimdeki genelruh halidir. Böyle bir girişimde çalışanların, öğle ve akşam paydos saatlerinden sonra da çalıştıkları, devamlı olarak görülür.»

Bu iddiayı somut bir örnekle daha iyi belirtelim :

Geçmiş dönemlere ait uygulamanın incelenmesinin, satış toplamının 100 milyon frankı ve ücretlerin 15 milyon frankı bulduğunu gösterdiği bir girişimi ele alalım; bu durum, $\frac{15.000.000}{100.000.000} = 0.15 = 15\ \%$ bölümünde ifadesini bulur.

(83) 1956'da ölen M. Schueller; (Dop), (Oréal), (Monsavon), (Valentine) gibi çok büyük işlerin büyük patronuydu.

Bu bölüm bir defa belirlenince, az önce işaret ettiğimiz gibi, girişimin satış toplamının değişmeleri ne olursa olsun, hep sabit kalır. Satış toplamı 100 milyondan 200 milyona çıkarsa, ücretler toplamı da 15 milyondan 30 milyona çıkar : [ücretler - ç.] ilk durumda satış toplamının % 15 ine eşit olduğu gibi, ikinci durumda da satış toplamının % 15 ine eşit olur.

Ücretler toplamının artması, pratikte, artı - değer oranında, yani işçilerin sömürülme derecesinde, kat'iyen, hiçbir şeyi değiştirmez.

Bu artış, işverene bir santime bile mal olmamıştır.

Fakat hepsi bu kadar da değil. Satış toplamının ve ücretler toplamının aynı oranda artmış olması, patron kârlarının da aynı oranda kaldığını hiç göstermez. Mütenasip ücretin amaçlarından - ve sonuçlarından - biri, gördüğümüz gibi, emeğin yoğunluğunu olduğu gibi süresini de azamiye çıkarmaktır. Bundan, zorunlu olarak, girişimin genel giderlerinden ve hattâ bir dereceye kadar ilkel maddelerden tasarruf edildiği sonucu çıkar. İşçiler, kendilerini, patrona «ortak» olmuş sandıkları için, her türlü israftan kaçınacaklar, makinaların, kendilerininmiş gibi, çalışma saatleri dışında bakımını yapacaklardır.

Başlangıçtaki örneğimizi, şöyle ayrışan, 100 milyon frank tutarında satış toplamı gerçekleştiğini varsayarak, yeniden ele alalım :

İlkel maddeler ve enerji	% 45 yani	45 milyon frank
Ücretler	% 15 yani	15 milyon frank
Genel giderler	% 30 yani	30 milyon frank
Kâr marjı	% 10 yani	10 milyon frank

İşçilerin sömürülmesinin artmasının ilkel maddelerde % 5 ve genel giderlerde % 40 tasarrufa imkân verdiği kabul edilmekle, satış toplamının ikinci tutarının ayrışması şöyle olacaktır :

İlkel maddeler 45.000.000 X 2 — 5 % = 85.500.000 frank
Ücretler ..... 15.000.000 X2 = 30.000.000 frank
Genel giderler 30.000.000 X 2 — 40 % = 36.000.000 frank

Kâr marjı : (10.000.000 X 2) + 4.500.000 + 24.000.000 = 48.500.000 frank

Demek ki böylece, satış toplamı ve ücretler genel toplamı % 100 arttığı halde, patron kârı % 48.5'e fırlayabilmiştir. Schueller sisteminin «mütenasip» liği, demek ki ahmaklara kurulan bir tuzaktır; ne kadar az dikkatli olunursa olunsun, en küçük sınamaya dayanamayan bir görünüşten ibarettir.

Reader's Digest'ten seçmelerin Kasım 1948 sayısında «Daha Fazla Kazanmak İçin İşçilerle Paylaşınız» başlıklı, hayret verici bir makalesinde S. Burton Heath, Continental Paper Co. de yapılan mütenasip ücret uygulamasını, bir Amerikan örneğini anlatıyor :

«Hesapların ince ve dikkatli bir tahlili, 1936'dan - savaş düzeninden önceki son yıl olan - 1940'a kadar, aslında ücretlilerin bütününün emeklerinin, ilkel maddelerin değerine eklediği değerin % 30.51 ine eş değerde bir para aldıklarını göstermiştir. Rakamlar, yıl nasıl giderse gitsin, % 1/2 den fazla bir değişiklik göstermemiştir. Bu verilerden hareket ederek, Continental Paper Co., sendikayı istemlerinden vazgeçmeye ve işçilere, kumpanyanın sağladığı ilkel maddeler stokuna emekleriyle kattıkları artı - değerin % 30.51 ini garanti eden bir sözleşmeyi kabul etmeye ikna etti.»

Bundan daha fazla hayasız olunamazdı! Hepsi bu kadar da değil. Bu güzel sistem birkaç yıl işledikten sonra, bu plân tehlikeli bir evre geçirdi.

«Kusurların bazıları kampanya'ya bazıları işçilere yüklenebilirdi.»

İşçiler, bunun üzerine, müdürlükten, ücretlerinin indirilmesini istediler. Bu inanılmaz belgenin tam örneği şöyledir :

«Bu yeni plânı kabul ettiğimiz zaman, idarenin kendi öz sorumluluklarından sıyrılabileceğini aklımıza getirmemiştik. Biz, sendika delegeleriyiz. Size, kendi karşı isteklerimizi getirebilirdik ve getireceğiz. Fakat ücretler meselesini tek başımıza çözemeyiz. Eski sistemde olduğu gibi ve şimdi bizim sizinle işbirliği yaptığımızdan da emin olarak, ücretlerden tasarruf yapmak size düşer.»

Müdürlük bu sözü esas tutar ve iki ay içinde, işçilerle ve sendikayla bir defa bile anlaşmazlığa düşmeden, ücretler bütçesini % 17 oranında azaltmayı başarır.

S. Burton Heath, bu plânla en küçük bir disiplin zorluğu çıkmadığı sonucuna varabiliyor. Bizzat işçiler, düzeni, kumpanyanın yapabileceğinden daha iyi sağlamakla kendilerini görevli kılıyorlar.

Buna hiç de marksist olmayan bir iktisatçının, J. R. Rabier'nin dediği gibi ([84]) «aslında hiç de mütenasip bir yanı olmayan mütenasip ücretin, kapitalizmi tasdik ve teyid eden ve sermayenin verimliliğini (rantabilitesini), ücretli emekçiden istenen çaba artışı ile, artırma amacını güden bir kurum» olduğunu da ekleyelim.

---

(84) J. R. Rabier : La participation ouvrière (İşçinin katılması). Collection des «Groupes Travail», Domat - Montchrétien.

VI. «Kâra Katılma» Yararlandırma v.s.

Yürürlükte olan bir âdete zıt olarak, biz, kâra katılmayı mütenasip ücretten ayırdetmeye dikkat ettik. Satış toplamına - yani girişimin brüt ürün değerine - göre mütenasip ücret sistemi, «kâra katılma» ücret kategorilerine, yani girişimin net ürün değerine katılmayı esas tutan ücret kategorilerine girmez.

Bazı girişimlerde olduğu gibi-bir dokuma fabrikasında parasız veya en ucuz fiyatla kumaş parçaları verilmesi; demiryolu işçilerine parasız seyahat hakkı tanınması; madencilere maden kömürü tahsisi gibi - maddî ürünlerden pay alma durumları ile her türlü anlam karışıklığından kaçınmak için, ürün değerinden bahsediyoruz.

Aslında 'madde' ye katılma [aynî pay alma - ç.] çok sınırlı bir niteliktedir ve ücretli emek sisteminde hiçbir şey değiştirmeyen, bir çeşit ihsandan, bahşişten başka birşey değildir. Bu nokta üzerinde, işçilerin herhangi bir aldatıcı hayali olmadığı için, daha fazla durmak faydasızdır.

Değerden pay alma ise, tersine ve çok zamandan beri, patronların elinde, işçi sınıfını, ona sınıf bilincini bile kaybettirecek kadar bozmaya kalkışmak için kullanılan, seçimlik bir silâhtır.

Önce şunu hatırlıyalım ki, teorik bakımdan, işçilerin, patronların kârlarına «katılmaları» - tıpkı sermaye ile emeğin ortaklığı gibi - gerçek bir saçmalıktır. Kâr, bildiğimiz gibi, işçilerin artı - emeği tarafından üretilmiş olan artı - değerin gerçeklik kazanmasından başka birşey değildir.

Sadece, işçilerin, emeklerinin ürününü, üretken olmayan sömürücü sermaye ile «paylaşma» yı kabul edebile-

cekleri fikri bile, bizzat paylaşma olayı ile, patronluğun gerekliliğini ve kapitalist kârının meşruluğunu tanımak anlamına geldiği için, o kadar korkunç ve çirkindir ki, ancak kapitalist sömürme mekanizmasından tamamen habersiz emekçiler, bazan, böyle bir katılma isteminde bulunabilirler veya bunu kabul edebilirler.

Bundan başka, artı - değerin gerçekleşmesinden meydana gelen «normal» kârın dışında ve ötesinde, modern kapitalistler - özellikle tröstler - olağanüstü kârlar (aşırı kârlar) da elde ederler; bu aşırı kârlar, sonraki bölümde göreceğimiz gibi, tekelci bir durumun, peşinden gelir aktarmalarını veya spekülâsyonları çekip getiren bir fiyat hareketinin sonucudur... Spekülâsyondan bahsetmeden bile, gelir aktarmaları - örneğin sanayideki fiyatların enflâsyonist yükselmesi döneminde - bir sınıfın diğer sınıf tarafından soyulmasından başka birşey değildir.

Öyleyse nasıl olur da işçiler, tröstlerin kurbanı olan, diğer çalışan halk kategorilerinin (köy emekçilerinin, küçük tacirlerin, esnafın, zanaatçıların, emeklilerin) bıraktıklarını (depouilles), kapitalistlerle «paylaşmayı» kabul ederler?

Fakat gözönünde tutulması gereken, sadece bu ahlâkî görüş açısı değildir; kârlara «katılma», aslında, mütenasip ücretin çok az mütenasip olması kadar az adaletli ve aldatıcıdır da.

Örneğin 100 işçi çalıştıran bir girişim, bir faaliyet süresi sonunda, 10 milyon frank kâr sağlamış olsun. Besbelli bir mübalâğa yaparak, yönetimin, kârın % 20 sini işçilere dağıtmaya karar verdiğini ve böylece işçilerin, aralarında 2 milyon frank paylaşacaklarını ve herbirinin 20 bin frank alacağını varsayalım. Bu miktar küçük olmakla beraber, yıl sonunda ve bayramlar sırasında elle-

rine geçeceğinden işçilerin evlerine önemli bir miktar girmiş olacaktır.

Bu işçiler, yılın öteki kısımlarında, «normal» ücretlerinin, başka girişimlerdeki arkadaşlarının ücretlerinden, muhtemelen, düşük olduğunu düşünmeden, gelecekteki faaliyetin kârlarını daha da artıracak tarzda, çabalarını artırmaya gideceklerdir.

Bu ilerdeki faaliyetin kârları 15 milyon frank olursa ve bunun % 20 si 100 işçiye dağıtılırsa, bu defa işçilerin, önceki yıldan 10 bin frank fazla olarak, adam başına 30 bin frank alacaklarını görürüz. Fakat aynı zamanda, emekçilerin bu çabası sayesinde, patrona kalan kârın, önceki yıldan 4 milyon frank üstün olarak, 8 milyon franga karşı 12 milyon frank olduğunu da görürüz.

Bundan başka, çok yüksek ve herhalde az rastlanan bir katılma yüzdesini düşündüğümüze de dikkat edelim. J. A. Rabiet :

«Çoğu durumda katılma payının sadakayı andırdığını ve ücretin onda birini hiç geçmiyeceğini» (85)
kabul ediyor ve ekliyor :

«Bu katılma payı, işçinin bütçesini tamamen değiştirmez; yapısını değiştirmeden, çok küçük oranlarda artırır ve ücretlerin azaltılmasının bahanesi olmak tehlikesini taşır.»

Nihayet buraya kadar, kapitalist patronun, kârının büyüklüğünü hiç gizlemeden, açık yüreklilikle kabul ettiğini varsaydık. Böyle bir durumun, yok değilse bile, çok nadir olduğunu açıklamaya ihtiyaç var mı? Gerçekten,

(85) Anılan eser, s. 16.

bizzat kanun, gerçekleştirilen kârın büyük kısmını, «ihtiyatlar» ve «karşılıklar» meydana getirilmesine yetki vererek, patronların «en namuslu» bir şekilde gizlemelerine izin vermiştir.

C. G. T. (Fransız İşçi Sendikaları Genel Birliği) nin ekonomik ve sosyal etüdler merkezinin, yakın zamanlarda, diplomalı bir Devlet hesap uzmanının yönetimi altında yapılan ve temsilî nitelikte 305 kapitalist girişime ait olan tahlil, gizlenmiş kârların, 1948'den 1958'e kadar, gerçek kârın en az % 60 ı civarında olduğunu gösterdi. Aslında gizleme oranı çok yüksektir; çünkü söz konusu inceleme, teknik sebeplerle, esaslı bir rol oynıyan gizlemeyi, yani amortismanlar yoluyla yapılan gizlemeyi hesaba katamamıştır.

Pierre Larousse'un XIX. Yüzyıl Sözlüğü'nde (Dictionnaire du XIX Siécle) verdiği (katılma) tarifi, demek ki, tamamen geçerli kalıyor : «patronlara, mal olduğundan çok daha fazlasını getiren bir müşevvik».

Bu «müşevvik», işçilerin kâra bu sözde katılması, herşeyden önce, mütenasip ücret gibi, sermayenin, emekçilerin gözünden patron kârının gerçek kaynağını saklamak için başvurduğu bir silâhtır.

Bu aynı şekilde, emekçileri sadece kendi sömürülmelerine katılmakla kalmayıp, bir de başka emekçilerin soyulmasına katılmalarını sağlıyarak, onları manen küçültmek, düşüklüğe uğratmak aracıdır. Kapitalist kaplan, «katılma» ile, işçisini, bir köle olmaya ilâveten bir de çakal yapmaya kalkışır. Nihayet sermaye, «katılma» yolu ile, sınıf mücadelesini ve bunun zorunlu sonucu olarak, kapitalist rejime son verilmesi suretile kapitalist sınıfın son bulması gerçeğini inkâr etmek için büyük çabalara girişir.

Fakat, aşırı gerici yazar Thierry Maulnier'in bizzat itiraf ettiği gibi :

«Sınıf mücadelesi bir fikir değil, bir olgudur, bir gerçektir; ve buna karşı çıkarılan 'sınıfları uzlaştırmak' bir fikir değil, bir hiçliktir, sırf gevezeliktir.»

Bu sözde «katılma» hakkında söylediklerimiz, girişimin sonuçlarından ya da üretkenlikten «yararlandırma» (intéressement) yolundaki De Gaulle'cü teşebbüse de tamamen uyar; bu teşebbüs de «sermaye - emek» ortaklığının bugün takındığı yeni biçimden başka birşey değildir.

De Gaulle'ün 7 Ocak 1959 kararnamesi ile taçlandırılan bu teşebbüs, bugüne kadar ancak çok nispî bir başarı elde edebilmiştir. C. G. T., bu konuda iki yönlü bir mücadele yürütmüştür :

a) Teorik plânda, bizim de yaptığımız gibi, ücretin gerçek mahiyetini ve De Gaulle'cü hükümetin tekellere hizmet eden amacını göstererek;

b) Pratik plânda, sendikaların, sendika şubelerinin, işletmelerdeki işçi komitelerinin vs. nin, kârların gerçek tutarını doğru ve tam olarak belirlemeye imkân verenmuhasebeye ait ve diğer - *bütün* belgelerin mecburî olarak gösterilmesini istemek hakkına sahip olmalarını talep ederek;

«Yararlandırma» Millî Komitesinde biz, aynen şöyle dedik :

«Bundan böyle ortak olduğumuzu söylüyorsunuz. Ortakların birbirinden hiçbir şey saklamaması gerekir; demek ki mutlak açıklık kuraldır. Öyleyse bize sadece blânçolarınızı ve kâr - zarar hesaplarınızı değil, fakat bunla-

rı meydana getiren bütün unsurları ve girişimin bütün yazışmalarını görmek imkânını da veriniz.» (86)

Bu ileri sürülen muhakeme, C. G. C. dahil, bütün sendika örgütleri tarafından desteklendi. Patronlar, pek tabiî, verecek cevap bulamadılar; fakat uygulamaya değgin kararnameler ve genel mektuplar bize bu alanda, elbette, en küçük bir tatmin sağlamadı. Böylece «yararlandırma» nın bir şaşırtma manevrasından ve ideolojik bozma teşebbüsünden başka birşey olmadığının ve patronların, yeni vergi bağışıklık (muafiyet) şekilleri altında, devletten aldıkları ek hediyelerden ibaret olduğunun kanıtı, böylece, resmen ortaya kondu.

(86) Bu konuda, İşletmedeki işçi komitesinin hesap uzmanının : 1. Yevmiye defterini ve bütün yardımcı defterleri (kasa, bankalar, posta çekleri, satışlar, satın almalar, muameleler, muhtelif vs. defterlerini) 2. Genel ve yardımcı defter-i kebirleri (müşteriler, satıcılar vs.). 3. Envanter defterini 4. Blânçoları, sanayi muhasebesini; 5. Mektup kopyalarını, yani kime gönderilmiş olursa olsun, girişimin gönderdiği bütün mektupları incelemek hakkına sahip olduğunu hatırlatalım.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİST REJİMDE ÜCRETLERLE KÂRLARIN MÜCADELESİ

Bütün beşerî kurumlar gibi kapitalist rejim de, değişmez kanunlar tarafından kesin olarak kurulmuş ve bütün tarîhî gelişimden çıkarılmış, dural bir sistem değildir.

Aslında rejimin sosyal üretim araçlarının bireylere mal edilmiş olmasından doğan, esas ayırdedici nitelikleri değişmeden ve aynı kalmakla beraber, kapitalizmin tarihinde iki büyük dönemi birbirinden ayırdetmek gereklidir : birincisi Fransa'da eski rejimin sonuna kadar gider fakat ancak temmuz krallığından sonra gerçek gelişimi başlar ve en yüksek noktasına İkinci İmparatorluk zamanında ([87]) varır; bu, serbest rekabet kapitalizm dönemidir ki buna «liberalizm» de denir.

(87) Fransa'da kapitalizm, saf ticarî şekliyle, 16. yüzyıla kadar çıkar; yerel olarak bu zamandan da öncedir (1346'da Etienne Marcél isyanı, Paris tacir burjuvazisinin nisbeten önemli bir güce erişmiş bulunduğunu gösterir.) Fakat taşıdığı isme lâyık ilk sanayi kuruluşlarının geliştiğini görmek için, 18. yüzyılın ikinci yarısını beklemek gerekir. Loncaları kesin bir şekilde yıkarak, iç gümrükleri ortadan kaldırarak, ağırlık ve uzunluk ölçülerini birleştirerek, işçi birliklerinin kurulmasını yasaklıyarak (Chapelier kanunu) ve bilhassa kişisel

Kapitalizmin bu ilk dönemi, adının da açıkça gösterdiği gibi, görünüşte tam bir ekonomik özgürlük rejimi ile ayırdedici nitelik kazanır. Devlet, fiyatların tespitine müdahale etmez; ücretlerin tespitine de bazan, o da ancak ücret artması eğilimindeki işçi hareketlerini kaba kuvvet kullanarak ve hatta zaman zaman zalimce bastırmak için müdahale eder. Gerçekte Devlet, sanayicileri, ekonomik durumun müsaade ettiği kadar ücretleri düşük ve fiyatları yüksek tespit etmekte tamamen serbest bırakır; fakat her karşı eğilime karşı son derece enerjik müdahalelerde bulunur. ([88]) Pek çok defalar üzerinde durarak belirtildiği gibi, böyle bir özgürlük, aslında orman özgürlüğü idi : kuvvetlinin zayıfı ezme özgürlüğü : *quia ego nominor leo.* (Çünkü, benim adım aslandır.)

---

feodal bağlantıları ilga ederek - bu bağlantılar sanayide büyük işçi yığınlarının çalıştırılmasını zorlaştırıyordu - Fransız Devrimi kapitalizme ileri doğru büyük bir sıçrama yaptırdı. Napoéon'un Fransız sanayiine esirgemeden bol bol savurduğu himayeci tedbirler ve her türlü teşvikler, bu alanda Fransız devriminin eserinin sağlamlaşmasına yardım kattı. Birinci İmparatorluk Fransa'sı, geçmişin pek çok kalıntılarına rağmen, münakaşasız bir surette, kapitalist çağa aittir. Daha 1810'da, sırf kapitalist tipte bir devrî buhran, yani eski rejimde olduğu gibi iklim ve hava felâketlerinin sonucu veya gerilik yüzünden meydana gelen tarımda az üretim krizleri değil satın alma gücü karşısında sanayi fazla üretim krizi karakterinde bir buhran belirmiştir.

Makinalaşmanın ilerlemesi ile (buhar makinalarının ve mekanik tezgâhların yayılması, yüksek fırınlarda odun kömürünün yerini maden kömürünün alması, ilk şimendöferler vs...) Restorasyon devri Fransa'sı ve özellikle Temmuz Krallığı Fransa'sı, ayırdedici niteliklerini gittikçe daha fazla kazanan, kapitalist bir Devlet olur. Bununla beraber, toprak aristokrasisinin ve sanayiden çok toprak sahiplerine bağlı olan bankacıların henüz çok büyük olan nüfuzu, bu çağın, tamamen kapitalist olarak düşünülmesini önler.

1848'den itibaren ise, tersine, sanayi kapitalizminin, yani asıl kapitalizmin zaferi kesin olarak tamamlanır : bundan böyle onun istek ve dilekleri açıkça isimlendirilebilir ve daha sonra, Marx ve Engels ile, kapitalizmden üstün olan yeni rejimlerin, yani sosyalizm ve komünizmin varlığı, bilimsel olarak belirlenebilir; fakat geriye her dönüş, tersine, akla getirilemez.

Fakat bu serbest rekabet rejimi, çok ilgi çekici bir diyalektik süreçle, zorunlu olarak, kendi zıddına dönüşmeye mecbur kaldı.

Her sanayicinin, en fazla kârı elde etmek için mücadele ederken, her araca başvurarak, rakiplerini tasfiye etmek yollarını araması mukadderdi. Bunu yapmak için en iyi araç, üretim giderlerini mümkün olduğu kadar indirmek, zararına satış yapmaktan vazgeçmekti; bunlar yapılınca, rakiplerin belini kırmak için, zamanın geçmesi yeterdi. Muhakkak ki, sadece kuvvetli malî ihtiyatları olan ve zaten önemli bir donatımı bulunan sanayiciler bu sonuca ulaşabilirlerdi. Güçlüler daha güçlü, zayıflar da daha zayıf hale geldiler. Zayıfların elinde mücadele edecek araçlar olmadığı için, muzaffer girişimin (teşebbüsün) içinde yutulup erimeye razı oldular veya yok olmayı kabul ettiler.

1880 yörelerinde öyle bir dönem geldi ki, bu kapitalist birikim süreci, kapitalist evre içinde yeni bir çağ açacak genişlik kazandı. ([89]) «Serbest rekabet», «teşebbüs özgürlüğü», artık, sadece ücretli iktisatçıların ve vicdansız politikacıların cahillere yutturmak için kullanmaya cür'et ettikleri, çok ses çıkaran ama içi boş formüller haline geldi.

Kapitalist birikimin «tröst» adı ile belirtilen - büyük bankalara ve uluslararası para çevrelerine içinden çıkıl-

---

(88) Özellikle 1831 ve 1834 Lyon katliamlarını hatırlamalı.

(89) Kapitalist temerküz (centralisation), çoğu zaman, yanlış olarak derişme, yoğunlaşma (concentration) diye isimlendirilmektedir. Gerçekte, sermayelerin derişmesi, yoğunlaşması (concentration) bir biriklim şeklinden başka birşey değildir. Temerküz (centralisation) ise, yüksek derecede bir derişme ve yoğunlaşmadır; bu, «bir kapitalistin başka bir kapitalist tarafından mülkünden tecrit edilmesini, çok sayıda küçük sermayenin az sayıda büyük sermaye haline dönüştürülmesini» varsayar.

maz bağlarla bağlı - birkaç dev teşebbüsün sadece kendi çıkarları için, pazarı tekelleri altına almayı başardıkları ve Devlet cihazına tamamen hâkim olacak kadar güçlendikleri andan itibaren, genel ekonomik durumun, birbiri ile mücadele eden pek çok sayıda küçük teşebbüsün ekonomik bakımdan egemen olduğu çağın kat'iyen aynı olmadığını anlamak, gerçekten kolaydır.

Pazara birkaç büyük tekelin hâkim olması özelliği ve bu durumdan çıkan saldırgan siyasî sonuçları gözönünde tutularak, kapitalizmin bu ikinci dönemi «tekelci kapitalizm» veya «emperyalizm» adını aldı.

Öyleyse fiyatların, ücretlerin ve kârların karşılıklı etkilerini rekabetçi rejimde ve tekelci rejimde ayrı ayrı incelemek normaldir.

I. Serbest Rekabetçi Kapitalist Rejimde Ücretlerin, Fiyatların ve Kârların Birbirleriyle İlişkisi (19. Yüzyıl başından 1880 yılı yörelerine kadar)

Daha 1865'te, Uluslararası İşçiler Birliğinin (1. Enternasyonal) bir Genel Konsey toplantısında ingiliz sendikacısı John Weston, gündeme şu iki soruyu koydurmuştu :

1) Ücretlerin yükselmesi, işçi sınıfının maddî ve sosyal durumunu iyileştirebilir mi?

2) Sendikaların ücretleri yükseltme çabaları, başka sanayi kollarında zararlı bir etki yapmıyor mu?

Aslında içten bir insan olan Weston cesaretle, birinci soruya *hayır,* ikinci soruya *evet* cevabını vermişti.

Marjinalist iktisatçılar tarafından birkaç yeri biraz düzeltildikten sonra «ücretlerle fiyatların cehennemî çevrimi (devri) adı altında patronlara, işçi istemlerine kar-

şı mücadelelerinde uzun süre etkili olacak, bir ideolojik silâh olan ünlü teori, böylece ilk defa olarak formüle edilmiş oluyordu.

Bununla birlikte, daha 20 Haziran 1865'te Marx, misli görülmemiş derinlik ve yoğunluktaki bir konuşmasında, Weston'un kanıtlarını kelimenin tam anlamıyla ezdi ve Weston cevap veremedi. *Ücret, Fiyat ve Kâr* adı altında tekrar tekrar basılmış olan bu konuşma, günümüzde bile, ekonomi politiği incelemek isteyen bir kimsenin vazgeçemeyeceği bir metindir. (90)

Marx, daha sonra, *Kapital*'de bu önemli konuya birçok defa geldi : İkinci cildin 17. nci bölümü, özellikle, 1865 konuşmasının kanıt ve muhakemelerini da kuvvetle ele alır. (91)

Weston'un ilk muhakemesi, millî üretim toplamının değişmeyen bir şey olduğu iddiasından ibaretti. Bu, muhakkak ki, tamamen karşılıksız, havada bir varsayımdı ve değişik şekilde de olsa, patronlar tarafından, ücret yükselmesi isteklerine karşı yeniden ele alınmamış olsaydı böyle bir iddiayı çürütmek için zaman kaybetmek, tamamen faydasız olurdu. Bugün herkes biliyor ki millî üretim düzeyi durmadan değişir ve bütün iktisat gazeteleri bu değişiklikleri gösteren grafiklerle doludur. Günümüzde kapitalistler, vaktiyle Weston'un yaptığı gibi, bizzat üretimin değişmez olduğunu iddia etmiyorlar; ücretlerin son yükseltildiği tarihten bu yana genel üretim düzeyinde kımıldama olmadığını iddia ediyorlar.

Çok yerinde bir örnek, bu meselenin olağanüstü önemini gösterecektir : 1946 Temmuzunda Palais - Royal'daki millî ekonomi konferansında patronlar, başka şey-

(90) Karl Marx : **Ücret, Fiyat ve Kâr.**
(91) Karl Marx : **Kapital, C. II.**

ler arasında, demir sanayiinde her türlü ücret artışının imkânsız olduğunu iddia ettiler.

24 Nisan 1945'te ton başına maliyet fiyatı :

Sabit giderler	1.032	frank
İlkel maddeler	3.105	frank
Ücretler	2.127	frank
Toplam.....	6.264	frank

olarak ayrışan «Martin ticarî hadde demiri» üzerinde mütalâa yürüterek, 1945 ile 1946 arasındaki 100 % genel üretim yükselişi çerçevesi içinde ve ücretlerde % 10 bir yükselmeyi varsayarak, yeni maliyet fiyatının şöyle olacağını gösterirdik :

Sabit giderler, aynı kalıyor	1.032	frank
İlkel maddeler, iki misli oluyor	6.210	frank
Ücretler, % 10 artıyor	2.339.70	frank
Toplam	9.581.70	frank

Bu dönemde iş saatları, üretim artışı gibi, iki misli olmuştu. Öyleyse hadde demirinin 1 tonunun maliyet fiyatı, önceki 6.264 frank yerine $\frac{9.581.70 + 2339.70}{2} =$ 5.960.70 frank olacaktır.

Patronlar üretimin iki misli olduğuna itiraz ettiklerinden, yaptığımız daha dikkatli hesaplar, bizi, Martin hadde demirlerinde Nisan 1945 ile Temmuz 1946 arasında, üretimin, aslında tam % 365 arttığını ispat etmeye götürdü ki, bu oran, ücretlerde, hem de fiyatlara ve kârlara hiç dokunmadan, % 28.5 bir yükselmeye imkân verir. Ne o konferanstaki temsilciler, ne Millî Ekonomi bakanlığı fiyatlar dairesi müdürlüğü temsilcileri bu muhakemeyi çürütecek durumda değillerdi.

Aldığımız örnek, serbest rekabet dönemine değil de emperyalizm dönemine ait olmakla birlikte, bunu, günü geçmiş bir teori bakımından bile olsa, son derece bir uyanıklık zorunluluğunu göstermek için burada verdik.

Weston'un ikinci muhakemesi, ki Marx'ın dediği gibi «bir fındık kabuğuna» sığdırılabilir, ücretler toplam miktarının sabit bir büyüklük olduğunu iddia eder; Weston, bir çorba kâsesi, belli bir sayıda insan tarafından yenmek üzere belli bir miktar çorba ihtiva ediyorsa, çorba kaşıklarının büyümesi, çorba miktarında herhangi bir artış meydana getirmez, der.

Bu imaj eğlendiricidir, ama hiçbir şeyi açıklamaz. Cehennem çevrimi nazariyecilerinin muhakemesi, aslında ilkeldir; ücretlerin maliyet fiyatının bir kısmını teşkil ettiğini ortaya koymaya indirgenir. Onlar, bundan, ücretlerin yükseltilmesinin, otomatik olarak, maliyet fiyatında yansıyacağı sonucunu çıkarırlar ve böylece iki yanlışlığa birden düşerler.

a) Ücretlerde, diyelim % 25 bir yükselmenin, maliyet fiyatında % 25 yükselme ile ifade edilebilmesi için, önce, bu maliyet fiyatının, ilkel maddeleri, yardımcı maddeleri, enerji vs. yi hariç bırakarak, sadece ücretlerden meydana gelmiş olması gerekirdi. Bir kelimeyle, değişken sermayenin toplam sermayenin % 100 üne varması ve değişmeyen sermayenin sıfır olması gerekirdi ki, bu, gülünç bir varsayımdır.

Gerçekte, ücretlerin, toplam sermayenin genellikle % 15-25 ini teşkil ettiği kabul edilir. El emeğinin rolünün esas olduğu madenler gibi sanayilerde, istisnaî olarak bu, daha da yüksek bir yüzdeye ulaşabilir; elektrik santralları, kimya sanayii, dokuma sanayii gibi âlet ve makinaların daha çok gelişmiş bulunduğu her yerde, tersine, daha düşüktür.

Öyleyse ücretlerin mevkiinin yüksek, % 25, olduğu bir maliyet fiyatı durumunu ele alalım :

İlkel maddeler, yardımcı maddeler ve enerji	60
Sabit giderler	15
Ücretler	25
Toplam	100

Ücretler % 25 yükselmiş olsun; hemen biraz sonra söz konusu edeceğimiz kârlar meselesini şimdilik ihmal edelim ve Weston ve onu takip edenlerle birlikte, ücretlerin fiyatlar üzerinde doğrudan doğruya etkisini kabul edelim. Ücretlerin mevkiinin % 25 yükselerek, % 25 yerine artık % 31.25 olacağını; diğer unsurlar ise hareket etmediklerinden, nihaî fiyatın 125 değil 106.25 olarak meydana çıkacağını hemen göreceğiz. Böylece, marksist olmayanların toprağında mücadeleyi kabul ettiğimiz, yani kâr meselesini tartışmayı isteyerek bir kenara bıraktığımız halde bile, ücretlerdeki bir yükselmenin fiyatlarda buna tekabül eden bir yükselme getirmesinin tamamen imkânsız olduğunu görüyoruz. Kapitalist bir girişim, bütün görünüşüne rağmen, orada çalışan işçilerin ücretlerindeki bir yükselmenin, meta fiyatlarında bunun aynı bir yükselmeyi birlikte getirmeyebileceği bir durumda, bir tek santim kâr edemez. (92)

(92) Burada, elbette, ancak ötekilerden ayrılmış bir sanayi için değeri olan ve isteyerek çok şematik olarak alınmış bir örnek söz konusudur.

Şu halde bütün sanayilerdeki ücretlerde bir genel yükselme durumunda neler olacağını inceleyelim.

Ücret yükselmesinin en fazla etkili olacağı sanayilerin, düşük bir organik kompozisyona sahip, yani el emeğinin rolünün daha önemli olduğu sanayiler olacağı, açıktır; bu sanayilerde kâr haddinin (oranının) düşmesi, bu yükselmenin sonucu olacaktır.

Bu azalma duyulabilir ölçüde olursa, düşük organik kompozisyonlu sanayilerden uzaklaşıp, el emeğinin daha az rol oynadığı, yüksek organik kompozisyonlu sanayilere doğru bir sermaye göçü meydana gelecektir. Bu yüksek organik kompozisyonlu sanayiler,

b) Bununla birlikte, meselenin bu yönü esaslı değildir ve meseleyi teorik plânda derinleştirmek gereklidir.

«Ücretlerin fiyatlar üzerinde etki yapması» öncülünün son derece basit bir havası var, ama, tahlil edilince, aşılmaz çelişmelerle yüklü olduğu meydana çıkıyor. Marksist teoriyi bilmeyen veya reddedenler için ücret, «emeğin fiyatı», başka bir deyişle, «emeğin değerinin para ile ifadesi» nden başka birşey değildir. Bir metaın fiyatına gelince, o, bir metaın değerinin para ile ifadesidir. ([93]) Peki ama, bir metaın değerini belirleyen nedir? ücretin, emeğin fiyatına eşit olduğunu iddia eden ve bunun sonucu olarak bir metaın fiyatının ücret tarafından belirleneceğini kabul edenlerin buna verebileceği bir **tek cevap vardır : metaın değerini tayin** eden, emeğin değeridir. Mükemmel! Ama, bu takdirde, emeğin değerini belirleyen, nedir? İşçinin yaşaması için gerekli olan metaların değeri, olabilir mi? Hayır; çünkü bu değer, emeğin değeri tarafından belirlenir! «Cehennem çevrimi», demek ki, bir «kısır döngü» (fasit daire) sonucuna varır.

Marx'ın Weston'dan bahsederken dediği gibi :

«Bize, ilkin, ücretlerin meta fiyatlarını düzenlediğini ve bunun sonucu olarak, ücretler yükselince fiyatların da ister istemez yükseleceğini anlattı. Sonra, yarım turluk bir dönüş yaparak, ücretler yükselmesinin hiçbir işe yaramıyacağını, çünkü meta fiyatlarının da yükseleceğini ve ücretlerin, aslında, satın almak için harcadıkları metaların fiyatlarıyla ölçüldüklerini gösterdi. Böylece,

---

bunun sonucu olarak, üretimlerinin arttığını görecekler ve bu da fiyatların düşmesinde ifadesini bulacaktır.

Demek ki böylece, burada da, değişken sermayenin egemen olduğu alandaki fiyat seviyesi yükselebilecek, değişmeyen sermayenin egemen olduğu alandaki fiyat seviyesi düşecektir. **Fiyat Genel Seviyesi, toplam ve istatistik olarak, duyulabilir bir tarzda, değişmeden kalacaktır.**

(93) Değer ve fiyat meselesi için, bakınız : **Kapitalizm ve Değer.** H. Denis.

emeğin değerinin, metaın değerini tayin ettiği iddia olunarak başlanıyor ve metaın değerinin emeğin değerini belirlediği iddia edilerek son veriliyor.» (94)

Ve Marx, ekliyor :

«'Ücretler, meta fiyatlarını tayin eder' doğması, en soyut biçiminde ifade edilince, şuna varır : 'değer, değer tarafından belirlenir.' ve bu gereksiz tekrarlama, aslında bizim değer hakkında hiçbir şey bilmediğimizi anlatır.» (95)

Burada Marx'ın muhakemesini izlemek, gereksizdir. Artı - değerin kaynağı konusundaki bölümümüzü öğrenip anlıyan okuyucu, meselenin gerçek çözüm yolunu zaten farketmiştir; ücretin, «emeğin» (işin) değil de «iş - gücünün» fiyatı olduğunu bildiğimize ve artı - değeri, şu halde kârı, bu «iş - gücünün» yarattığını unutmadığımıza ve bir metaın değerinin, ücret tarafından değil de, o metaın içinde bulunan, «sosyal bakımdan gerekli soyut emek» miktarı tarafından belirlendiğini bildiğimize göre, bundan bir metaın fiyatının, yani değerin para ile ifade edilen yüzünün, işçiye ödenmiş olan ücretlere kat'iyen dayanmadığı sonucu zorunlu olarak çıkar.

Bir ton maden kömürünün değerini tayin ettiğimiz ve bunu bir kental buğdayın değeriyle karşılaştırdığımız zaman, aslında, sadece bir tek şeyle ilgilenmiş oluruz: maden kömürünün bir tonunda ne miktar ve bir kental buğdayda ne miktar ortalama emek vardır? Tarım işçilerinin ve madencilerin ücretleri meselesinin, hattâ Marx'ın dediği gibi, ücretli emeğin kullanılmış olup olmadığının burada hiç işi yoktur.

---

(94) K. Marx : Ücret, Fiyat ve Kâr
(95) K. Marx : Ücret, Fiyat ve Kâr

Değişmeyen sermayenin aktardığı ve geçmişte harcanmış emeğin temsil ettiği değeri bir kenara bırakır da işçinin yarattığı yeni değerle ilgilenirsek, bu değerin, işçi ile kapitalistin kendi paylarını veya temettülerini çekip aldıkları ve ücret ve kâr şeklinde bölüşülen biricık kaynak olduğunu görürüz! Bu değer, tabiatile, sınırlı olduğundan,

«... biri daha fazla alınca öteki daha az, biri daha az alınca öteki daha fazla alacaktır. Belli bir miktar içinde birinin payı, ötekininki azaldığı oranda artacaktır. Ücretler değişirse, kârlar aksi yönde değişecektir. Ücretler alçalırsa kârlar yükselecek, ücretler yükselirse kârlar azalacaktır.» (96)

Buna kapitalistlerin, işçilerin artırmak için kârlarının azaldığını görmeyi kabul etmeleri ihtimalinin az olduğu ve bu şartlarda fiyatları artırmakta tereddüt etmeyecekleri itirazı muhakkak yapılır.

Böyle bir itiraz, «cehennem çevrimi» teorisinin bir ekonomik kanun olarak terkedilmesinden ve psikolojik kanun olarak yeniden ele alınmasından ibaret olacaktır.

Kapitalistlerin en küçük bir ücret artışını bile isteyerek kabul etmedikleri ve etmeyecekleri, elbette doğrudur. Bu plânda mesele anlaşılır. Fiyatlara istedikleri gibi hâkim olup olamıyacakları, bambaşka bir meseledir ki, buna cevabımız, ele alınan çağın liberalizm veya emperyalizm olmasına göre değişir.

Serbest rekabet rejiminde, en küçük şüpheye bile yer yoktur : kapitalistler, fiyatları keyflerine göre tesbit edecek hâkimiyete sahip değillerdir.

Gerçekten, serbest rekabet rejiminden bir kumaş fabrikasının ortalama fiyatının 10 frank olduğunu varsa-

(96) K. Marx : **Ücret, Fiyat ve Kâr**

yalım. Bir işçi hareketinin sonucu olarak, bir kapitalist patronun, işçilerinin ücretlerini artırmak zorunda kaldığını varsayalım ve nihayet bu kumaşın fiyatında 2 franklık bir yükselmenin, kapitalistin kârındaki nisbî azalmayı telâfî edeceğini kabul edelim.

Rekabet halinde bulunduğu meslektaşları bu kumaşı 10 franka satmaya devam ederlerken, bu sanayici, kumaşı 12 franktan satarsa ne olacaktır? Meseleyi koymak, çözümlemeye yeter : satış rakamları öyle düşecektir ki, onun, eski fiyata dönmekten veya yok olmaktan başka çaresi kalmıyacaktır.

Daha ileri gidelim ve bir tek değil de, aynı kategorideki bütün sanayicilerin, işçilerinin ücretlerini artırmak zorunda kaldıkları takdirde ne olacağını kendi kendimize soralım. Bu defa fiyatların yükseleceği düşünülür mü? Cevap, gene olumsuz olacaktır. Serbest rekabet kapitalizmi döneminde olduğumuzu varsaymıştık : çeşitli girişimler, herhangi malî ilişkinin henüz birleştirmiş olmadığı, birbirinden çok ayrı patronlara aittir. Bunlar büyük bankalara bağlı olmadıkları gibi, onlara karşı sık sık ve başarıyla mücadele etmektedirler. O takdirde bir tek sanayicinin kendi başına hareket etmesi ve eski fiyatlarını muhafaza etmesi, yetecektir. Onun satış hacmi derhal artacak ve öyle bir orana varacaktır ki, öteki sanayiciler bunu önlemek için, eski fiyatlara dönmek zorunda kalmazlarsa, bu sanayici kısa zamanda piyasanın kralı olacaktır.

Kapitalistin istekleriyle değer kanunu, ayrı ayrı şeylerdir. Değer kanunu, gözle görülmese de, her yerde hazır ve nâzırdır ve bütün ücret meselelerinden bağımsız olarak fiyatları belirleyen, kapitalistin keyfi ve fantazisi değil, bu değer kanunudur.

Son bir itirazı incelememiz kalıyor: işçi ücretlerinin artması, işçilerin daha çok satın almalar yapmalarına imkân verecek, arzı aşan bir talep meydana gelecek ve bu yüzden fiyatlar yükselecektir.

Önce şunu tesbit edelim: bu muhakeme, ancak üretim seviyesi hiç hareket etmediği takdirde değer taşır; üretim seviyesi talebin artışını karşılıyacak kadar yükselirse, arz ile talep arasındaki oran değişmez ve bunun sonucu olarak da fiyatlarda hiçbir yükseliş görülmez.

Tersine, üretim düzeyi değişmezse, ücretlerdeki artış, bazı hallerde emekçileri daha fazla satın almalarda bulunmaya sevkedebilir. Böylece daha büyük miktarda zorunlu yaşama araçları talebinde ve hattâ bazan kimi lüks ürünleri talebinde, daha doğrusu çok yakın ve çok önemli olmayan ürünler talebinde bulunabilirler. O zaman ne olacaktır? Yaşama araçları talebindeki artış, bunların fiyatlarını, geçici olarak, değerlerinin üstüne yükseltecektir. Fakat o zaman da, besbelli ki, sosyal sermayenin daha büyük bir kesimi, zorunlu yaşama araçları üretimine yatırılacak, başka maddelerin üretimine hizmet eden sosyal sermaye kesimi azalacaktır. Zorunlu yaşama araçları dışındaki bu başka maddeler daha az talep edildikleri için, bunların fiyatları, değerlerinin (97) altına düşecek, fakat dolaşımdaki metalar yığını, eskisinin (98) aynı toplam değerler tutarını ve bunun sonucu olarak da, eskisinin aynı toplam fiyatlar yekûnunu muhafaza edecektir.

---

(97) Görünüşe rağmen, ünlü «arz ve talep kanunu», meta fiyatlarının nasıl teşekkül ettiğini hiç açıklamaz. Arz ve talep metalarda billûrlaşmış bulunan ortalama emek zamanı tarafından belirlenmiş olan ve hep böyle kalan meta değerinin etrafında, meta fiyatlarının geçici dalgalanmalarından başka hiçbir şeyi açıklamaz.

(98) Şu veya bu metaın fiyatları, bu metaların değerinin etrafında gerçek bir **brown hareketi** ile durmadan salınırsa da,

«Cehennem çevrimi» nazariyecilerinin başlıca muhakeme ve kanıtları, işte böyledir. Bu muhakeme ve kanıtlara «emeğin marjinal üretkenliği» taraftarlarının «her üretim faktörünün», yani toprak, emek ve sermayenin filî üretken katkısına göre ödül (karşılık) aldığını iddia eden teorisi de bağlanır; bu teoriye göre ücretliler, üretkenliklerine bağlı olarak ödüllendikleri (karşılık aldıkları) için, herhangi bir istem ileri sürmelerine ihtiyaç yoktur, herhangi bir adaletsizlikten şikayet etmelerine yer yoktur. Daha önce, mahsup (imputation) meselesi ile ilgili olarak, «üç faktör» teorisi hakkında ne düşünülebileceğini görmüş bulunduğumuz için, bunun sonucundan başka birşey olmıyan, «emeğin marjinal üretkenliği» teorisini daha fazla tartışmakla zaman kaybetmemiz için sebep yoktur.

Fakat, İngiliz ata sözünün dediği gibi, «pudingin varlığının kanıtı, onun yenmesidir.» Marksist görüş açısının haklılığının ve öteki teorilerin haksızlığının ve yanlışlığının kanıtını, bizzat tarihî gerçeğin incelenmesi sağlıyacaktır.

Marx, *Ücret, Fiyat ve Kâr*'da çok dikkate değer, somut bir örnek veriyor: 1849'dan 1850'e kadar, İngiltere'de 1848 tarihli kanun iş gününü on buçuk saata indirdiğinden kapitalistler için çok elverişsiz olan şartlar içinde, meydana gelen ücret yükselmesini gösteriyor.

Prof. Senior, o zaman bu ücret yükselişinin, İngiliz sanayiinin sonu demek olduğunu ispat etmekten geri kal-

---

bu dalgalanmalar, istatistik bakımdan, birbirini yok ederler ve fiyatların tümü, daima, metaların toplam değerine tekabül eder. Bundan başka, devri krizler, değerlerinden sun'î olarak ayırılmış olan fiyatların değerlerine, veya dengeyi kurmak için değerlerinin altına, dönmeleri yolunda sert bir davetten başka bir şey değildir.

Brown hareketi: bir sıvının içinde yüzen mikroskopik zerreciklerin, moleküler kışkırtma sebebiyle, durmadan hareketi.. - ç.

mamıştı. Oysa İngiltere'de tam da 1849 - 1859 dönemi, İngiltere'nin sınaî gücünde harikâ bir yükselme ile birlikte fiyatlarda devamlı bir düşme ile belirgindir!

Bundan başka, aynı dönem, tarım işçilerinin ücretlerinin de, genel olarak, % 40 yükseldiğini gördü. Oysa Kırım Harbine ve üç kötü mahsul yılına rağmen, İngiltere'nin henüz başlıca tarım ürünü olan buğdayın fiyatı, quarter başına 3 İngiliz lirasından, quarter başına 2 İngiliz lirası 10 şiline düşmüş, yani % 16 azalmıştı.

Fransa'nın ekonomik tarihi, Marx'ın İngiltere ile ilgili olarak verdiği kadar parlak örnekler sağlamaz. Bununla beraber, marksist olmıyan iktisatçı F. Simiand'ın yaptığı gibi, olayların derinliğine bir incelemesi, Fransa'da da, ücretler yükseldiği halde fiyatların hiç yükselmediği; ve fiyatlar düştüğü halde ücretler genel seviyesinin muhafaza edildiği ve hattâ yükseldiği birçok dönemler olduğunu çürütülemez tarzda ispat eder.

F. Simiand şöyle diyor :

«XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki büyük yükselişte, elimizdeki fiyat verileri, 1851'den ve bazıları hattâ 1848 veya 1847'den itibaren yükselmiye başlıyor; oysa elimizde bulunan ve bu on yıllık dönemin yılları arasında fark gösteren ücret verileri, ancak 1853 veya 1852'den itibaren bir yükselme gösteriyor. (99)

Fiyatların ve ücretlerin 1870'e kadar bu karşılıklı, mukayeseli evrimini Prof. M. James de doğruluyor :

«Sonuç olarak, 1870'ten önceki bu dönem esnasında ücretler, çok zayıf bir düzeyde kalırlar. Ücretlerin asgarî hayat seviyesine göre teessüs edeceğini ileri süren

(99) François Simiand : Le salaire, l'évolution sociale et la monnai, essai de théorie expérimentale du salaire (Ücret, sosyal evrim ve para; tecrübî ücret teorisi denemesi), 1932.

teoriler, anlaşılır. Meydana gelen yükseliş, hayat pahalılığından önce gelmekte, onu izlemektedir.» (100)

Karşılık olarak, 1873'e kadar süren fiyat düşüklüğü dönemi bakımından :

«1873 veya 1875 yıllarında açıkça beliren büyük düşüşün başlangıcından itibaren, elimizdeki bütün fiyat verilerinde, hareketin karakter değiştirmesi olayının, 1880 civarında ve birçok verilere göre de daha da sonra, yer alan ücret değişikliklerindeki karakter değişikliğinden önce geldiği aşikârdır. Gözlemler, burada çekinmeden sonuçlar çıkarılmasına yeterli görünüyor.

F. Simiand gene bu 1873'ten 1895'e kadar olan dönem ile ilgili olarak şunu ekliyor :

«Elimizdeki bütün fiyat verileri kuvvetli, devamlı ve bazı ücret verileri için kabul edebileceğimiz azamî düşüşten daha büyük bir düşüş gösteriyor. Başka bir deyişle, bize ücretlerde düşüş yokmuş gibi geliyor.» (101)

Bu durum, ona şu sonuca varmak imkânını veriyor:

«Böylece, özet olarak, fiyatlardaki ve ücretlerdeki tescil edilmiş değişikliklerin mukayeseli miktarlarını ele alırken, ücretlerdeki değişikliklerin, bunlara tekabül edecek fiyat değişiklikleri getirmeye yeterli olmadıklarını buluyoruz.» (101 - 1)

Fiyatların genel düşüş döneminde bile, kapitalist kârının, mutlak ve nisbî artı - değerin çoğalması sayesinde, devamlı olarak yükselmesi imkânına gelince, 1817'den

---

(100) M. James : Cours d'histoire du travail pour le doctorat (1945 - 1946) (Emek tarihi) doktora kuru.

(101) F. Simiand : Yukarıda adı geçen eser.

(101-1) Aynı eser

1850'ye kadar süren dönem, buna parlak bir örnek teşkil eder.

Fransa'da 1817'den 1850'ye kadar genel fiyat endekslerini gözden geçirirsek, 1771 - 1789 dönemi 100 kabul edilirse, bu endeks 173'ten 91'e iner; oysa aynı dönemde dış ticaret toplam rakamı, bu kâr barometresi, 300 milyondan 1.850 milyona çıkmıştı. ([102])

Guizot'un, ünlü «zengin olunuz!» sözünü söylediği bu çağ, unutmıyalım, Balzac'ın, fiyatların devamlı düşüşüne rağmen, zenginliğe doğru yürüyen bu genç ve dinamik burjuvaziyi temsil eden roman kişilerinin oluştuğu çağdır; o Balzak ki, Marc Bloch gibi bir üstad bile, bize, onun tanıklığına dünyanın bütün istatistiklerinden fazla değer verdiğini söylemiştir !

II — Tekelci Kapitalist rejimde ücretlerin, fiyatların ve kârların birbirleriyle ilişkisi (1880 yörelerinden günümüze kadar):

Marx, 1883'te öldü. Yani kapitalizmin yeni yönlerini, eşsiz dehası ile ana çizgilerini sezmekle birlikte, tahlil edecek zamanı olmadı. Marx'ın bitiremediği bu analizi, *Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, Emperyalizm* eseri çağdaş kapitalist ekonominin incelenmesine temel ve yeri alınmaz bir giriş teşkil eden, Lenin ele aldı. Emperyalizmin esas kanunlarını meydana çıkaran Lenin, bizi burada ilgilendiren ücretler, fiyatlar ve kârlar arasındaki ilişki gibi özel meselelere eğilmek için gerekli boş zamanı bulamadı.

---

(102) E. Labrousse : La politique financière et économique de l'Assemblée Constituante; Les cours de la Sorbonne (Kurucu Meclis'in malî ve ekonomik siyaseti; Sorbonne kurları)

Bugünkü dönemde resmî iktisatçıların teorilerine bazı marksistlerin her zaman cevap verememelerinin sebebini, işte bu boşlukta görmek gerekir.

Gerçekten, Marx'ın, serbest rekabet rejiminde ücret yükselmelerinin peşinden fiyatların yükselmesi sonucunu getirmesinin tamamen imkânsız olduğunu gösteren kanıt ve muhakemelerini, emperyalist düzende fiyatların ücretleri sık sık aştığı gerçeğini önlemek için, olduğu gibi tekrarlamak yetmiyor.

Bizi burada özellikle ilgilendiren açıdan bakılınca emperyalizm herşeyden önce, üretimin hattâ dağılımın bazı kilit sektörlerine hâkim olan ve bunları kontrol eden tekellerin varlığı ile ayırdedilir.

Örneğin, şu sırada fransız aliminyum üretimi bir tek dev tröstün, ünlü péchiney tröstünün kontrolu altındadır. Bir tek tekel içinde tamamen erimiş olmamakla birlikte bütün fransız kimya sanayii, «Saint - Gobain» ve «Kuhlmann» gibi birkaç devin egemenliği altındadır. Demir - çelik sanayiinde, bayındırlık tesislerinde, un fabrikalarında, besin sanayiinde (şeker fabrikalarında, süt sanayiinde v.s.) ve dokuma sanayiinde de (Boussac tröstü) durum aynıdır.

Fakat bütün pazarın tamamen bir tek tröstün egemenliği altında olmadığı halde bile, ailevî ve malî bağlar, (banka sermayesi aracılığıyla) öyledir ki, kelimenin klâsik anlamıyla rekabetten bahsetmek artık mümkün değildir.

Hepsi bu kadar da değil. Emperyalist düzende devlet, her zaman olduğundan çok, (103) ekonomik bakım-

(103) «Her zaman olduğundan çok» diyoruz; bu, kapitalizmin iki büyük dönemi arasında mahiyet değil, basit bir derece farkı olduğunu gösterir. Gerçekten, Devlet'in her zaman, ekonomik bakımdan yönetici olan sınıfın egemenlik âleti olduğunu hiçbir zaman gözden uzak bulundurmamak, esas-

dan yönetici durumda olan sınıfın yani kapitalistlerin, inhisarî egemenliği altında bulunduğundan, gücünü, yetkisini ve nüfuzunu tekellerin emrine verir.

«Emekle sermaye arasında dengeyi muhafaza etmek» ve «yüksek hâkem» rolünü oynamak bahanesiyle burjuva devleti, bazan ücretleri ve fiyatları tesbit etmeye bile kalkışır.

Bu ekonomi, fiilen, «güdümlü», daha doğrusu «kontrollu» dur. Fakat bu ekonominin, sosyalist dünyada olduğu gibi, millet tarafından ve millet yararına değil, *tekeller tarafından ve münhasıran tekeller yararına* «güdüldüğünü» ve «kontrol edildiğini» belirtmek uygundur. Sosyal üretim araçlarının kollektif bir tarzda kullanılmakta olması, zorunlu olarak sosyalist plânlı ekonomiyi var sayar; ve bunun, üretim araçlarında özel mülkiyeti herşeye karşı ve herşeye rağmen muhafaza etmekten ibaret olan kapitalist «güdümlü ekonomi» ile ortak hiçbir yanı yoktur. ([104])

tır. Daha 16. ve 17. yüzyıllarda sanayi sermayesi, eski ticaret sermayesi ve faizci ikraz sermayesi şekillerini kendine tabi kılmak ve onları «kendine özgü müştak (türev) şekiller haline sokmak» için, faiz fiyatını (haddini) zor kullanarak indiren Devlet cihazını kullanmıştı. (Bu konuda bakınız: Karl Marx: Histoire des doctrines économiques (İktisadî doktriler Tarihi). Görülüyor ki, Keynes'in insanları sermayelerini üretime yatırmaya teşvik etmek için, faiz ile «sermayelerin marjinal üretkenliği» arasındaki farkı artırmak üzere faiz fiyatını (haddini) düşürmekten ibaret olan büyük fikrî'nde özellikle orjinal veya yeni hiçbir şey yoktur.

(104) «Ekonominin denetlenmesi meselesi, aslında, denetleyenin kim olduğu ve denetlenenin kim olduğu meselesine indirgenir.» (Lenin) Bunun gibi: «Fransa'nın yaralarını sarıp kalkınmasının ilk şartı, Vichy'nin, Vichy ruhunun, Vichy metotlarının, Vichy kurumlarının toptan ortadan kaldırılmasıdır. Bu, herşeyi yönetmek, herşeyi düzenlemek, fiyatları ve ücretleri keyfî olarak tesbit etmek, cakayla güdümlü ekonomi adı verilen şeyi uygulamak iddiasındaki bütün bürokrasiyi ortadan kaldırmaktır. Kim güdüyor? ve kimin çıkarına güdüyor? İşte bütün mesele buradadır. Bu soruya olayla-

Biz, 15 yıla yakın bir zaman, Millî Fiyat Komitesi üyesi olarak bulunduğumuz için, tekelci rejimde fiyatların teşekkül tarzı konusunda doğru ve sağlam tanıklık edebiliriz.

Önce teoriyi görelim. Herhangi bir sebeple fiyatlarını yükseltmeye girişmesi gerektiğini düşünen her sanayici, her kapitalist, Millî Ekonomi Bakanlığındaki fiyatlar müdürlüğüne bu konuda bir müracaat yapar. Bu talebine durumu haklı gösterecek bir dosya ekler. Çoğu, Politeknik okulunun eski mezunları olan uzmanlar, «komiser - raportörler», bu dosyayı inceler. Bunlar, vardıkları sonuçları, sanayi ve ticaret patronlarının ve tarım işletmecilerinin delegeleri ile işçilerin delegelerinden ve temsilî niteliği daha az olan ve her zaman patron delegelerine uygun oy kullanan çeşitli kurumların delegelerinden meydana gelen istişarî bir kurul olan, Millî Fiyat Komitesine bildirirler. Komite, görüşünü bildirir ve nihayet Bakan, tam egemenlikle karar verir. (105)

Bu olanlar aslında nedir?

Komiser - raportörlerin sayısı, kendilerine nazarî olarak verilmiş olan çok büyük görevlere göre, çok azdır; ilgilinin hazırladığı dosyayı, ancak çok sathî olarak gözden geçirecek zamanı bulabilirler. Yerinde yapılacak araştırmaya gelince, bunlar nadirdir ve o kadar uzun zaman sürer ki, sonuçlar, nihayet belli olduğu zaman da, o günkü duruma uygun düşmez. Böylece hazırlanan

---

rın verdiği cevap, bugüne kadar başlıca kumanda manivelâlarının, doğrudan doğruya veya araç olarak kullanılan kişiler eliyle işleyen tröstlerin ellerinde kaldığıdır. Ve tröstler tarafından bu yönetimin millet yararına değil, milletin çıkarlarına tam karşıt yönde işlediğidir.» (Thorez). Bu konuda Henri Claude'un «Gaullisme et grand Capital» (De Gaulle'cülük ve büyük sermaye) eserine bakınız.

(105) Şu sırada fiyatların çoğu «serbest» tir ve kapitalistler, artık, fiyatları istedikleri gibi artırmak için, yetki almaya bile muhtaç değillerdir.

dosyalar, nihayet ve bunların incelenmesine ayrılan oturumdan ancak birkaç gün önce, Milli Komite üyelerine iletilir. Böylece, bunların ciddî şekilde incelenmesi, hemen hemen imkânsız hale gelir.

Ama bu görüşler, nekadar fikir verirse versin, gene de meselenin özüne değil, sadece ayrıntılarına değiniyor.

Aslında işin özü, kapitalist kârın meşruluğunun, böylece, fiyatlar müdürlüğü tarafından olduğu gibi, bir de Millî Komite ve ilgili bakanlıklar tarafından resmen tanınmakta olmasıdır. Bütün bu organlar için marjinalist kâr ve ücret teorileri resmen, kanun kudretindedirler. Bir ücret artışını takiben fiyatlarda bir yükselme zorunluluğu, hepsine göre, bir geometri aksiyomu (mütearifesi) kadar açıktır. Millî Fiyat Komitesinde geçirdiğimiz 15 yıl zarfında, patronların kârlarının azaltılmasını yalnız işçi delegelerinin — o da boş yere — istediklerini gördük.

Daha da ağırı var. Tröstlerin, bazan kendilerinden başka bazı küçük girişimlerin yaşanmasına da, isteyerek izin verdiklerini görmüştük. Bunun sebebi çok basittir. Donanımları ve âletleri çok eski ve tesislerinin günü geçmiş olan bu küçük girişimler, ekonomik liberalizm rejiminde rekabetlerine dayanamıyacakları, büyük rakip girişimlerden çok daha pahalı üretim yaparlar. Günümüzde ise, tersine, «Devletin ve bürolarının hâkimi olan» tröstler, genel fiyat düzeyini, en kötü âletlerle donanmış ve en pahalıya üretim yapan bu girişimlerin fiyat düzeyine çıkararak, bu küçük girişimlerin «korunmaları» nı istemektedirler. Tröstün itinayla ayakta tuttuğu küçük girişim, şu halde Devletten metalarının değerinin çok üstünde fiyatlar elde etmek için, tröste savunma kanıtı hizmeti görmektedir. Bu duruma, özellikle un fabrikalarında ve çimento sanayiinde sık rastlanır.

Çözüm yolu, elbette ki, tröstlerin ellerinden bahanelerini almak için bu küçük girişimleri kapatmak değil, tekellerin demokratik tarzda millîleştirilmesine girişerek, tröstlerin kudretini sınırlandırmaktır.

Tröstler pazara ve devlete hâkim oldukları için, meta fiyatlarını meta değerlerinden çok yüksek bir düzeye de, geçici de olsa, çıkarabilecekleri kolayca anlaşılır; geçici olarak diyoruz; çünkü tekellerin enflâsyon doğurucu bu hareketi, kapitalizmin iç çelişmelerini yüksek bir dereceye çıkarır, ihlâl edilmesi zararsız ve kolay geçiştirilemeyen, değer kanunun işlemesi demek olan krizleri ağırlaştırır ve böylece işçileri, kapitalist düzeni ortadan kaldırmak için harekete geçirir.

> *Demek ki, emperyalizm aşamasındaki kapitalizmin en esaslı yönlerinden biri, artı - değer'den daha doğrudan doğruya çıkan «normal» kâra eklenen ve «tekellerin rantı» adını alan çeşitli diferansiyel kârların, yani aşırı kâr (superprofit) şekillerinin genişlemesi ve genelleşmesidir.*

Fiyat millî komitesinde, idarenin, sanayi mamulleri fiyatlarında yeni bir yükselişe her karar verişinde, hemen arkadan tacirlerin ve özellikle de küçük perakendecilerin kâr yüzdelerini, yani «marj» larını sistematik bir tarzda indirerek bu yükselişin etki ve sonuçlarını «emme» (daha doğrusu emdirmek - ç.) iddiasında olduğunu birçok defalar gördük.

Şu halde tekeller, Devlet cihazının kudretini, tacirleri, kârlarının büyük kısmını kendilerine bırakmaya zorlamak için, sırf kendi çıkarlarına kullanıyorlar.

Tekeller, artı - değerin bölüşümünde ticarete sadece en küçük kırıntıları bırakmak kararlarını, hiç değilse toptan pazarlıklar safhasında bizzat bulunup metaların

dağılımıyla doğrudan doğruya ilgilenerek gerçekleştirirler. Süt konusunda ve Paris bölgesinde Maggi tröstü, tek başına, dağılımın % 42 sini denetler. (106)

Fakat bu, tekellerin «*gelirlerin aktarılması*» yoluyla elde ettikleri, efsanevî aşırı kârlara kıyasla hiçtir; «gelirlerin aktarılması», alelâde hırsızlıktan başka birşey değildir ve devletin fiilî suç ortaklığı sayesinde yapılır. Çeşitli nüfus kategorilerinin sırtından kapitalist azınlık tarafından yapılan bu hırsızlığın genişliği, doğmakta olan sermayenin «ilkel birikim» ve «ilkel mülksüzleştirme» usullerini hatırlatır.

Bu gelir aktarmaları, başlıca üç şekilde olur :

a) Sanayi ürünleri fiyatlarının som olarak (massive) yükselmesiyle tarımın zararına (sanayie - ç.) gelir aktarılması;

b) Kamu sektörüyle özel sektör arasındaki fiyat farkları oyunuyla, millîleştirilmiş yani kamulaştırılmış girişimlerin zararına, özel sektöre gelir aktarılması :

c) Fiyatların enflâsyonist yükselişi yoluyla, halk yığınlarının zararına gelir aktarılması.

a) Tarım gelirlerinin aktarılması :

Tekellerin, millî gelirdeki paylarını azamîye çıkarmak için, yaptıkları mücadele, 1948 başından itibaren, «Mayer Plânı» ile, istisnaî bir genişlik kazandı. Bununla birlikte böyle bir politikanın tamamen yeni olduğunu

(106) «Normal» kâr gibi «aşırı - kâr» ın da biricik kaynağı gene, besbelli, artı - değer olarak kalır; tek fark şurada yatar : tröstler, kendi tekel durumları itibarile, kendi öz işçilerinin ürettiği artı değere ilâveten, başka girişimlerin emekçilerinin ürettiği artı değerin az veya çok bir kısmına da el atmaya muvaffak olurlar

Demek ki sadece, kârın, mahiyetini ve kaynağını hiç değiştirmeyen bir bölüşümü söz konusudur.

sanmak hata olur. Aslında bu politika, emperyalizmin başlangıç tarihlerinde başlar.

Ocak 1936'da Maurice Thorez, Villeurbanne'da, tarım krizi ve köyün sefaleti konusunda şunları söylemişti:

«... 1913'te buğdayın kentali 27 frank iken, 1200 frank değerindeki bir biçer - döğeri almak için, çiftçiye, 45 kental buğday yeterdi; bugün (1936'da) buğdayın kentali 75 frank iken, 6.000 frank değerindeki aynı biçer - döğeri almak için, çiftçinin 80 kental buğday satması gerekir.

1913'te 14 çuvar yulaf karşılığında bir madenî pulluk satın alırdı. Bugün, aynı aleti elde etmek için, ona 31 çuval yulaf gereklidir».

Ve Maurice Thorez eklemişti :

«Köylüyü, alacaklıları tehdit etmektedir; vergi dairesi yakasına yapışmıştır. Fransa Ziraatçılar Birliği ile bağıntısı olan birçok kurumdan biri içinde örgütlendiği zaman da, bu birliğin başkanı ve Banque de France'ın naibi olan marquis de Vogue'a daima başvurabilir !

İşte, köylülerle ilgilenmek için gerekli niteliklere sahip bir bay! hem onlara kimyevî gübreler sağlıyan Saint - Gobain'i, hem onlara tarım makinaları satan Greusot'yu, hem onların ürünlerini yüksek fiyatlarla taşıyan P. - L. - M. demiryollarını ve denizyollarını, hem bu ürünleri her türlü riske karşı teminat altına almak iddiasındaki üç sigorta kumpanyasını ve hem de, birikmiş paraları olduğu zaman bunu köylülerden sızdıran Crédit Lyonnais bankasını yönetmektedir.» (107)

(107) Maurice Thorez : L'Union de la mation française «(Fransız Millî Birliği).

Halk Cephesi ve gerçekleştirdiği bazı başarılar, (örneğin Buğday Ofisi) sayesinde köylüler, 1937'den itibaren, durumlarının hayli düzeldiğini gördüler. 1939 - 1945 savaşının özel şartları sebebiyle tarım ürünleri fiyatlarının yükselmesi de köyde hayat şartlarının nisbî olarak iyileeşmesine yol açtı. Bu nişbî iyileşmeyi, çıkarcı propaganda, gerçeklerle hiç ilgisi olmıyan, inanılmıyacak kadar büyük ve hayalî oranlarda göstermekte acele etti.

Bu iyileşme ne kadar mütevazi olursa olsun, gene de, tekellerin dayanamıyacağı kadar büyüktü. Kurtuluştan ve özellikle 1947 mayısından sonra bu tekellerin bütün çabaları, sanayi ürünleri fiyatlarının savaştan önceki yüksek konjonktürüne yeniden kavuşmaya yöneldi. Nihayet, 1948 haziranında, sanayi ürünleri toptan fiyat genel endeksleri, 1938 seviyesi 100 kabul edilerek, 1722' ye ulaştı; oysa besin maddeleri toptan fiyat genel endeksleri, aynı esasla, ancak 1.661'e çıkabilmişti. 1959 esası 100 kabul edilirse, 1961'deki toptan besin maddeleri fiyat endeksi 168'e çıktığı halde, toptan sanayi ürünleri fiyat endeksi, aynı esas üzerinden, 182'de ve transformasyon sanayii toptan fiyat endeksleri 200'ün üstünde bulunur. (Madenî eşya sanayiinde: 211, kauçukta : 234 vs.)

Bundan başka tarım ürünleri fiyatlarının, devlet cihazı sayesinde sun'i olarak düşük bir düzeyde muhafaza veya tesbit edilmesinin, tekeller için, genel ücret haddini baskı altına alıp düşürmeye yarayan en etkili araçlardan birini teşkil ettiğini de unutmıyalım.

b) Millîleştirilmiş (Kamu) sektörden özel sektöre gelir aktarılması :

Burada, tekellerin, kapitalist devletin suç ortaklığı sayesinde, aşırı - kârlarını yükseltmek için bilhassa son

zamanlarda kullandıkları araçlar söz konusudur. Kamulaştırmalar kat'iyen sosyalizasyon tedbirleri olmamakla birlikte, kapitalist rejim çerçevesi içinde ilerisi (progressif) bir nitelik arzedebilirler. Nitekim bu kamulaştırmaların maruz bulunduğu ve tröstlerden gelen sert hücumlar, bunu ispat eder. Bununla birlikte tröstler, bu kamu girişimlerini tasfiye etmektense, kısa zamanda, kendi kârları yararına kullanmaya derhal girişirler. (108) Örneğin, İngiltere'de kömür madenlerinin işletilmesi son derece masraflı ve külfetli hale geldiğinden — bu durumun sebebi, donanımlarının eski ve günü geçmiş nitelikte olmasıydı — bunların sahipleri bu madenlerin kamulaştırması tedbirine hiç karşı koymadılar; bu kamulaştırma sayesinde, daha önce sağlıyabildikleri kazançlardan çok daha yüksek bir rantı, tazminat adı altında alabilmişlerdi. Bu sistemle kömür madenlerinin eski sahipleri kamulaştırılmış kömür madenlerinde çalışan işçilerin yarattığı artı - değerin önemli bir kısmını almaya devam etmekle kalmıyorlar; bir de, İngiliz devletinin, kömür madenlerinin modernleştirilmesinin bedelini, vergi şeklinde, kendilerine ödettiği bütün İngiltere halkını sömürüyorlar.

Fransa'da devlet, bilhassa, özel sanayi ürünleri ile kamulaştırılmış sanayiin ürünlerine değişik fiyat tesbit usulleri uygulayarak, tekellerin aşırı - kârlarını gerçekleştirmelerine imkân sağlar.

Böylece, bu iki sektörün fiyatı endeksleri karşılaştırılırsa, maden kömürü fiyatları müstesna, kamu sektörü endekslerinin özel sektör endekslerinden % 50 daha düşük olduğu görülür.

Daha da iyisi : özel mukaveleler oyunuyla, Fransa Elektrik İdaresi, büyük tröstlerin son derece düşük fiyat-

(108) André Barjonet : Nationlisations et sécurité sociale (Millileştirmeler ve sosyal güvenlik). 1950.

larla elektrik cereyanı verir; bunun kurbanları da elektrik kullanan sıradan insanlar ve bütün vergi yükümlüleri olur. Péchiney aliminyum tröstü, böylece, 1948'de, kilowat/saat başına 0.60 frank ödedi; oysa o tarihte elektriğin kilowat/saat başına maliyeti 3 frank 95 santimdi.

22 Mart 1961 gülnlü *France Nouvelle*'de çıkan yeni bir inceleme, Devletin de, 1948'den 1961'e kadar, farklı fiyatlar oyunuyla, tekellere en azından 3.000 milyar eski frank (30 milyar yeni frank - ç.) tutarında bir hediye vermiş olduğunu ortaya koyuyor. Sadece 1959'da demir - çelik sanayii, bu yolla, 148 milyar eski frank (1 milyar 480 milyon yeni frank - ç.) ve kimya sanayii 180 milyar eski frank (1 milyar 800 milyon yeni frank - ç.) aldı.

c) Fiyatların enflâsyonist yükselişi yoluyla gelir aktarılması :

Bu türde en büyük tecrübe, bilindiği gibi, büyük alman tröstlerinin, ünlü konzernlerin, emri üzerine kapitalist Weimar devleti tarafından birinci Cihan Savaşının ertesinde yapılmıştır. İktisatçı E. Varga, dikkate değer bir metinde, 1923 alman enflâsyonun gerçek sebebini göstermiştir :

«Enflâsyonun tarihî görevi, burjuvazinin, sosyal devrimi önlemek amacıyla, siyasî sebeplerle proleteryaya verdiği tavizleri, ekonomik olarak yok etmek, ortadan kaldırmaktan ibarettir. Gerçek (reel) ücretler, devamlı olarak düştü. Enflâsyon politikası proleteryanın burjuvaziden koparmaya muvaffak olduğu avantajları hızla kaybettirdi. *Enflâsyon politikası irat sahiplerinin (rantiyelerin) küçükburjuvaların ve köylülerin varlıklarını ellerinden aldı. Bu politika, enflâsyon mekanizması sayesinde, proleteryanın bakım giderlerinin yükünü, kısmen,*

bağımsız üreticilerin omuzlarına yükledi. Üretimın düşmesine rağmen büyük burjuvazi, enflâsyon anında gerçekleştirilmiş bulunan artı - değeri kendine mal etmekle ve halkın orta tabakalarının varlıklarını birbiri ardından ellerinden alarak zenginleşmeye muvaffak oldu. Sermaye, böylece, enflâsyon sayesinde, «anormal», geçici ve salıntılı bir zemin üzerinde de olsa, değerine yeniden kavuşturuldu.» ([109])

Fransa'da İkinci Cihan Savaşından sonraki enflâsyonist fiyat yükselişi, şüphesiz genişlik bakımından, 1923'te Almanya'da meydana gelen enflâsyonist fiyat yükselisi ile kıyaslanamaz; fakat daha da az anlamlı değildir. Alman enflâsyonu, aslında, hiç değilse bir dereceye kadar, yenilgi ve bozgunu takip eden, üretimin keşmekeş halindeki düşüklüğü ile savunulabilir. Fransa'daki durumda ise, tersine, enflâsyonun, üretimin devamlı olarak artması döneminde meydana gelmesi dikkati çeker. Üretim ve fiyatlar aralıksız yükselirken, ücretler, bu yükseliş hareketini ancak çok geriden takip eder. Şu halde ücretlilerin, köy emekçilerinin, küçük tacirlerin, zanaatçıların, küçük irat sahibi rantiyelerin ve emeklilerin millî gelirdeki payının gittikçe daha büyük bir kesimi, tekellere aktarılmış olur; böylece bu tekellerin kazancı, misli görülmemiş oranlara yükselir.

Bu olay, muhakkak ki, asla Fransa'ya özgü değildir. İngiltere'de de, çok etken olduğunu kimsenin iddia etmediği, ekonomik kontrola rağmen kârların millî gelirdeki payı son on yılda durmadan artmıştır.

---

(109) E. Varga: L'Economie de la période de déclin du capitalisme aprés la stablisation (İstikrardan sonra kapitalizmin düşüş döneminin ekonomisi).

1938 - 1946 millî gelir ve gider beyaz kitabı şu rakamları veriyor : (milyon İngiliz lirası olarak)

İş (görev) :	1938	1945	1946
Ücretler (asıl sanayideki ücretler)	940	2.577	2.794
Aylıklar (müstahdem ve memurların aldığı)	1.675	1.165	1.315
Rant, faiz ve kârlar	1.528	2.677	2.756

Görüldüğü gibi bu rakamlar, 1936 ile 1946 arasında ücretlerde (ücretler ve aylıklar toplamında - ç.) % 66 bir artışı ifade etmektedir. Aynı dönemde kârlar % 80 artmıştır. Şn halde 1946 yılında, fiyatlarda en küçük bir artışa sebebiyet vermeden ve kapitalistlere 1948'deki payı bırakarak, ücretlerde % 8 bir artış pekalâ mümkündü ([110])

A. B. D. de millî gelirin evrimi gösteriyor ki ücret ve aylıkların payı, 1938'deki 44.4 milyar dolardan 1948'de 135.9 milyar dolara yükselmişse de şirket kârlarının payı da 4.3 milyar dolardan 1948'de 29.2 milyar dolara fırlamıştır. Ücretler % 206 kârlar ise % 580 yükselmiştir! Millî gelire oranla ücretler, 1938'in % 65.9 una karşı, 1948'de ancak % 60.6 idi. Bu, % 8 gerilemedir Oysa kârların millî gelire oranı % 6.4 ten % 13 e çıkmıştır ki bu, % 103 artış demektir.

Ayrıca ücretler ve aylıklar sütunu, yüksek memurların maaslarını ve özellikle, A. B. D. de son derece yüksek olan, sanayi yöneticileri ve üst kadroları aylıklarını içerdiği ölçüde bu rakamların çok büyük bir kısmının aylık ücretlere ayrılması gerektiğini belirtmek, yerinde olacaktır.

(110) Mme. Heinemann : Wages Front (Ücretler Cephesi), 1947, Londra.

Buna mukabil, «şirket kârları» sütununun da, «şirket haline gelmemiş girişimlerin geliri» adı altında, halâ, zanaatçıların, ticaretin ve tarımın kârlarıyla karışık durumda bulunan kapitalist kârlarını tamamen bir arada ifade etmekten çok uzak bulunduğu, apaçıktır.

(Şubat 1949 «Survey of Current Business»ine göre. Zikreden : Birleşmiş Milletler İstatistik Bürosu Aylık Bülteni : Temmuz 1949)

Kapitalizmin bu iki büyük dönemi, yani serbest mübadeleci ve emperyalist dönemleri arasındaki ortak noktaları ve ayrımları şöyle sıralayabiliriz :

1. Emperyalist çağın tekellerinin elinde, ekonomik liberalizm döneminin girişimlerinden farklı olarak, bazı şartlar altında ve devlet cihazı üzerindeki egemenlikleri sayesinde, fiyat oyunlarıyla, diferansiyel kârlar elde etmek imkânı vardır;

2. Gittikçe daha büyük kârların varlığı, tekel rejiminde, işçi sınıfının, rekabet rejiminde olduğundan da daha fazla, fiyatlarda en küçük bir artışa sebebiyet vermeden ücret zamları alması imkânını verir.

Başka bir deyişle, tekel rejiminde bir ücret yükselişini takiben fiyatların da artmasına sebebiyet verecek ve rekabetçi rejimde mevcut olmıyan, hiçbir ekonomik zorunluluk yoktur.

«Cehennem çevrimi» teorisi, bu dönemlerin ne birinde ne ötekinde geçerli değildir. A. B. D. de 1942'de U. S. Bureau of Labor Statistics tarafından yapılan ve kâğıt, kundura, dokuma ve tarım makinaları sanayilerini kapsayan bir anket, fiyat değişiklerinin ücretlerdeki değişikliklerden tamamen bağımsız olduğunu ortaya koymuştu.

Fakat tröstlerin yüksek fiyatlar elde etmeleri için ekonomik bir zorunluluk yoksa da, bu tröstler Devlet'e el koymuş bulundukları için, yüksek fiyatlar elde etmelerine politik imkân vardır. Mesele politik olduğundan, ücretlerle fiyatlar arasındaki ilişkiye hiçbir ekonomik kaderin hükmetmediği ve bütün meselenin, son tahlilde işçi sınıfı ile kapitalist sınıf arasındaki kuvvet denemesine gelip dayandığı açıktır. Kapitalist kârların ve aşırı (ek) kârların varlığı, işçilerin, aynı zamanda hem ücretlerde bir artış, hem de fiyatlarda bir indirme elde etmek için mücadele etmelerine imkân verir. Böyle bir istemde demagojik hiçbir şey yoktur: bu istem, tekel kapitalizminin bizzat yapısının tahlilinden doğar.

Bununla beraber, tekellerin, Devlete egemen oldukları zaman bile, fiyatlar üzerinde istedikleri gibi oynıyabileceklerini sanmak da yanlış olur.

Gerçekten, Mme. Heinemann'ın dediği gibi :

«Sanayiin tekelleştirilmiş sektörünün kararlaştırdığı bir fiyat yükselişi, çoğu zaman, başka sanayilerde çalışan ve hayatın pahalılaştığını ileri süren işçilerin ücret zammı istemlerine yol açar.

Tekelleştirilmemiş sektörün kapitalistleri bir ücret zammı yaparlarsa, bunu tüketicilere yüklemek, hele işçiler de sendikaları içinde iyi örgütlenmiş durumdalarsa, daha da zordur. Sonuç, ne olur? Daha az tekelleşmiş sanayilerde gerçek ücretler yükselirken, kârlar, bir miktar azalır.» (111)

Şu halde, bu özel durumda, tekelleşmemiş sanayi sektöründen tröstleşmiş sanayi sektörüne bir gelir aktarması vardır.

(111) Aynı eser.

Fakat işin esası bu değildir. İşin temeli şudur : tekeller, tröstler ve karteller fiyatlarını piyasanın durumundan, yani değer kanunundan bağımsız olarak tesbit edemezler. Bunun en iyi kanıtını büyük 1929 krizinde buluruz; önceki krizlerle kıyaslanamıyacak kadar büyük bir tekelci gelişmeye rağmen, fiyatların genel seviyesi, tarihin eşini görmediği bir felâketli düşüşle düşmüştü. Tekellerin, Devlet'in faal ve etken desteklemesine dayanarak, fiyat seviyesini korumak için giriştikleri çabalar, özet olarak, krizin daha da ağırlaşmasında ifadesini buldu. Bir de şunu hatırlıyalım : krizin yoğunluğu, en yüksek dereceye, tekellerin en güçlü oldukları iki ülkede, yani Almanya'da ve ABD'de ulaştı.

Tröstlerin Devlet cihazına el koymaları ve tekelci durumları, onlara görünüşte artık işlemeyen, ekonomik kanunları ihlâl etmek imkânını verir. Fakat bu ekonomik kanunlar insanların hayatında, bilinmezden gelindikleri ve hor görüldükleri süre nekadar uzun sürmüşse o kadar fazla bir şiddet ve vahşetle kendilerini hatırlatırlar.

Fakat, Marx'ın dediği gibi :

«Krizler, mevcut çelişmelerin sert ve anî müeyyidelerinden, yıkılan dengeyi (equilibrium'u) bir an için yeniden kuran şiddetli patlamalardan ibarettir.» ([112])

Krizler kapitalizmin, demir alıp yeniden yola çıkmasına imkân verecek, bir çeşit arınıp temizlenmesi olmaktan uzaktırlar; aslında krizler, esasen var olan çelişmeleri daha yüksek bir düzeye çıkarırlar; bu daha yüksek yeni düzey, daha da şiddetli yeni çelişmelerle, hem de gittikçe daha ağırlaşacak yeni krizlerin habercisi olan yeni çelişmelerle doludur.

(112) Karl Marx : Kapital, III.

İnsanların kapitalizmin boyunduruğundan kurtulma hareketleri yararsız ve imkânsız olmaktan uzaktır ve (bu hareketler - ç.) bu krizlerde yeni imkânlar bulur. Fakat tabiat kanunlarını, mekanizmalarını anlamadan, ihlâl eden tekellerin eyleminden farklı olarak emekçilerin eylemi, etkili olabilmek için, önce, bu kanunları anlamak olmalıdır; çünkü :

«Bu faaliyet, daima zaruret (zorunluluk) ülkesini teşkil edecektir... ancak bu ülkede, bu zemin üzerinde, zorunluluk diyarında temel atarak açılıp yeşerebilen gerçek özgürlük ülkesi ise, bunun ötesinde başlar.» (113)

III. İşçi Sınıfının Mutlak Yoksullaşması :

Kapitalizmin başlangıcından bu yana ücretlerin, fiyatların ve kârların evrimini kıyaslamak, çekici olur. Ne yazık ki böyle bir inceleme, gerçekleştirilemez. Özellikle kârları gösteren istatistikler, fiilen, yoktur. Ücret istatistiklerinde de durum, hemen hemen aynıdır; bunlar da yetersizdir ve üstelik de, çoğu zaman, artık ortadan kalkmış olan zanaatlara aittir. (114) Bunlar da parça parçadırlar ve bu parçaları birleştirip mütecanis (homojen) diziler meydana getirme girişimleri, hep keyfe bağlı ve indî olmak lekesini taşır.

Bu güçlükler, önemli olmakla beraber, esaslı değildir. İhtiyaçlar kavramının evriminden doğan güçlükler, daha da ağırdır.

Yoksullaşma üzerinde yapılacak ve sadece fiyatlar - ücretler ilişkisinin evrimi sınırı içinde kalacak bir inceleme, başka bir deyişle, satın alma gücünün evrimi ile

(113) Aynı eser.
(114) Bununla beraber, Jeanne Singer - Kérel'in çok belgeli kitabını işaret edelim : Le cout de vie à Paris de 1840 à 1954 (Pariste 1840'tan 1954'e kadar hayat pahası). Paris, 1961.

sınırlanacak bir inceleme, elbette, tamamen geçerli ve değerli olur; fakat şu şartla ki, ele alınan dönem mütecanis (homojen) olmalı ve emekçinin iş - gücünü yenilemesi için giderilmesi gerekli olan esas ihtiyaçlar, yaklaşık olarak, aynı kalmış bulunmalıdır.

Çok uzun, örneğin bir yüzyıl içindeki evrimi düşünüyorsak, durum, elbette böyle değildir. Tersine, çok kısa bir zaman içinde, örneğin iki ilâ beş yıl içinde yapılmış olan kıyaslama, derin bir ekonomik öneme sahip olmamak tehlikesini taşır. (115)

Okuyucuya tavsiye etmek istediğimiz son küçük kitabımız : Qe'est - ce que la paupérisation? (Yoksullaşma nedir?) de bu konuda 1938 - 1960 dönemini ele aldık.

Olaylar Mahkemesi, bu dönem için ezici bir hüküm veriyor : Paris bölgesi madenî eşya sanayii işçilerinin, saat başına ücretlerinin düşmesinde ifadesini bulan, satınalma gücünün düşmesi (düşme oranı - ç.) % 32.5'ta karar kıldı. (Sıra işçilerinde % 36, uzman işçilerde % 33, profesyonellerde % 30.)

Haftalık çalışma süresinin 1938'deki 38 saattan 1960'ta 46 saata ve fazla mesaî zamanının 40 saatın ötesine uzatılması da hesaba katıldığı halde, satın alma gücündeki kayıp, gene de % 10'un üstünde olacaktır ..... İşçinin yorgunluğunun artması konusunda birşey söylemiyoruz.

Bununla beraber, yoksullaşma, satın alma gücünün sınırları içinde asla kalmaz. *Yoksullaşma olayı, sadece, insanın malik olduğu şeyleri ilgilendirmez; insanın bizzat varlığını da ilgilendirir; demek ki yoksullaşma, herşeyden önce, emekçinin, kapitalist sömürme tarafından sako-*

(115) Aynı eser.

lanması, insanlıktan çıkarılmasıdır. Bu «sakatlanma, insanlıktan çıkarılma, yabancılaşma vs.» terimleri de, ayrıca, *mecazî anlamda olduğu kadar asıl anlamlarında* da iyice anlaşılmalıdır :

— İş kazalarında sakatlanan ve organları kopan işçilerin sayısı gittikçe artmaktadır; fakat konut buhranı, taşıt zorlukları yüzünden olduğu kadar, gittikçe çoğalan ve ağırlaşan para endişesi, işsizlik korkusu, musallat olan savaşma fikri gibi endişelerle sakatlanan insanların sayısı da gittikçe artmaktadır. ([116])

— Patronlara «yabancılaşan» emekçiler, çok zahmetli ve bazan kahramanca bir çabanın sadece fiyatını almakla kalmıyorlar; bir de bu emekçileri, bazan geri dönülmez bir sinir ve zihin yorgunluğu bekliyor.

Oysa, kapitalist sömürünün bu dramatik sonuçları, tesadüfen meydana gelen olaylar değildir. *Bunların derinde yatan sebebi bizzat artı - değer mekanizmasındandır.*

İşçi, *iş - gücünü,* başka bir deyişle, *canlı ve bizzat kendisinin bir parçası* olan bir metaı satmaya, kelimenin sözlükteki anlamıyla, *mecbur* olduğu içindir ki, yoksullaşma, kapitalist sömürüden ayrılamaz.

— Ücret, sadece iş - gücünün karşılığını ödediği için, zorunlu olarak düşüktür;

— İş - gücünün işleyip görevini yapması artı - değeri yarattığı için, kapitalist, zorunlu olarak, iş - gücünü en fazla sömürmeye gider;

([116] «Dördüncü Plân Üretkenlik Komisyonunun Genel Raporu» na göre, Fransa'da iş kazaları şu sonuçları getirir : her 8 saniyede bir iş kesilmesi (inkıtaı); her 90 saniyede 1 ağır yaralı; her iki saatta 1 ölü. Üretim düzeyinde iş kazaları, yılda 127 milyon işgünü kaybı ile eş değerdedir.

— İşçi, iş - gücünü satmak zorunda olduğundan, gerçekten özgür değildir ve insan olarak tam gelişip açılamaz.

Bunun içindir ki, bütün mücadeleci işçilerin artı - değer mekanizmasını açıkça anlaması, olağanüstü bir önem taşır; bunun içindir ki *artı - değer kanunu, kapitalizmin temel kanunudur.*

SONUÇ

İş - gücünün sömürülmesi, kapitalizmin iç çelişmelerinin temelidir.

Ücretin mahiyeti ve artı - değerin kaynağı konusundaki incelememizin sonuna vardığımız şu sırada, «sermaye ile emek» arasındaki ilişkilerin, gerçekte nasıl belirdiğini kendi kendimize gene sormamız gerekir.

Bu alanda kendini kabul ettiren ilk gözlem, bu ilişkilerin soyut olarak meydana gelmedikleri, tamamen somut bir tarzda, belli bir alanda, «kapitalist işletme» de düğümlendikleridir. Bu kapitalistler girişim, metaların yapıldığı veya biçim değiştirdiği yer olmakla kalmaz; bir de özellikle :

Kapitalistin, ürünlerin satışından sonra, mümkün olan en fazla para kârını elde etmek amacıyla kiraladığı iş - gücünün yardımıyla işleyen üretim araçlarının organik birimidir.» (117)

Demek ki, son derece önemli bir iç çelişmeyle, bir kapitalist işletme aynı anda :

a) Sadece kapitalist iş - verenin değil, bütün insanların ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla meta üretiminin yapıldığı yerdir;

(117) J. Bénard : Cours d'économie politique à l'école nationale des assurances. (Millî sigortacılık okulunda ekonomi politik dersleri).

b) İşçilerin iş - gücü sömürülerek, sadece kapitalist mal sahibinin kârı için, artı - değerin hazırlanıp meydana çıkarıldığı yerdir.

Toplumun bir kutbunda zenginliğin, öteki kutbunda da sefaletin birikmesi ve bunun sonucu olarak, üretilen zenginliklerin eşit olmayan bölüşümü, krizlerin derinde yatan sebeplerinden biridir ve bunun da kaynağı, bizzat kapitalist işletmededir.

«Üretim faktörleri» denilen toprak, sermaye ve emeği, «müteşebbis» denilen modern yaratıcının (dünyayı yaradanının - ç.) yönetimi altında, âhenkli olsun olmasın, toplıyabilmekten uzak olan kapitalist işletme, üretim araçlarının üretim yapmıyan sahipleriyle, üretim araçları kendilerine ait olmıyan üreticiler arasındaki, azalma bilmeyen zıtlığın savaş alanıdır.

Bilimsel bir tahlil böylece, bize hergün sermaye ile emek arasındaki ilişkileri «normalleştirmek», «âhenkli kılmak», «insanîleştirmek» diye yırtınan, kimi içten kimi çıkarcı, sayısız teorilerin hepsinin hiçliğini göstermektedir.

Roma vatandaşı (patrisyen) bir filozofun kölesinin kaderi, kanlı bir zalimin eline düşmüş olan bahtsız bir kölenin kaderinden elbette daha iyidir. Bununla beraber, açıkça bellidir ki, kölelik meselesinin çözüm yolu, kat'iyen, köle sahiplerinin gittikçe daha çok insanîleştirilmesi veya bu köle sahiplerinin keyiflerine göre hareket etmelerini sınırlandıran kanunların yapılması değildi; köle emeğine dayanan sistemin kaldırılmasından ibaretti.

Bunun gibi, «sosyal» bir patronun ücretini ödediği bir işçinin durumunun, mücadeleci bir patron hesabına çalışan bir işçinin durumundan daha iyi olduğu da söz götürmez. Ama gene de aralarında kapitalist istismarın

mahiyetini değiştirmeyen, derece farklarından başka hiç bir ayrım yoktur.

Kapitalist patron, ister iyi olsun ister kötü, başkalarının emeğiyle yaşıyan insan diye tanımlanmakta devam eder. Patronun ödediği ücret çok az olsun veya yüksek olsun, o sadece işçinin iş - gücünün ödülünü öder; işçinin emeğinin bir kısmı, her hal ve kârda, ödenmemiş olarak kalır ve müteşebbisin kârını sağlıyan işte bu bedava emek, yani bu artı - emektir.

İşçi sınıfının günlük mücadelesiyle, kan ve gözyaşı bahasına kazanılmış olan çalışma mevzuatı, aralıksız tehdit ve tehlikeler karşısında bulunmakla beraber, işçi sınıfına, gene de küçümsenemiyecek kazançlar temin etmiştir. Fakat böyle elde edilen bu kazançlar, ne kadar önemli olursa olsun, «proleterliğin» özünü değiştirmez, dönüştürmez. Proleterlik durumunu, yani ücretli emek sistemini ortadan kaldırmak için, artı - emeği ve artı - değeri ortadan kaldırmak, daha doğrusu, bu artı - emek ve artı - değerin, bundan böyle, sömürücü bir sınıfın değil bütün milletin malı olmasını, yani bütün emekçi halkı doğrudan doyruya yararlandırmasını temin edecek durumu meydana getirmek gerekir. Bu durum ise, sosyal sınıfların, yani sınıflı toplumun ve kapitalist sistemin son bulmasını gerektirir. ([118])

(118) «...akla gelebilecek hiçbir toplum düzeninde işçi, ürününün bütün değerini tüketmek için alamaz. Ekonomik bakımdan üretken olmuyan fakat gerekli bir dizi görevin üretilen fondan karşılanması ve şu halde bu görevleri yapan kişilerin bakımının da karşılanması zorunludur. Bu, sadece, bugünkü iş - bölümü sürdüğü kadar doğrudur. Gene akla uygun olan genel üretken çalışmanın mecburî olacağı bir toplumda ise, bu, yerlere serilir. Fakat bir sosyal ihtiyat ve birikim fonu zarureti gene kalır ve öyleyse, bu halde bile bir bütün olarak işçiler, yani **herkes**, kendi toplam ürünlerinin sahibi olarak kalmakla ve bundan yararlanmakla beraber, teker teker her işçi (emeğinin bütün ürünü) nden yararlanamaz.» (Felsefenin Sefaleti'ne F. Engels'in ön sözü. Sol Yayınları s. 22).

Bir taraftan kapitalist rejimi muhafaza ederken bir taraftan da proleterliği ortadan kaldırmaktan bahsetmek, mutlak bir saçmalıktır, saf bir akılsızlıktır, kaba bir demagojidir. Ve böyle düşünebilmek, ancak halkın bir kısmının, bütün çabalara rağmen, halâ içinde bulunduğu bilgi ve eğitim yokluğu sayesinde mümkün olabilir.

Fakat bugünkü proleterya, yüzyıl önceki proleterya değildir. İşçilerin sayısı ve sermaye ile emek arasında «ortaklık» veya «birlik» in, atla binici arasındaki ünlü ittifaktan farklı olmadığını anlıyan işçilerin sayısı artmaktadır.

Sendikalar içinde sağlam ve kuvvetli bir tarzda örgütlenmiş, birleşik oldukları takdirde yenilmez olacaklarını — gittikçe daha çok aydınlanan bir bilinçle — bilen bugünkü emekçileri, sermayenin ardı sırası kesilmeyen saldırılarına karşı zaferle direnmekten daha fazlasını da yapabilirler.

İşletmelerde işçi komiteleri kurmak hakkını koparmak suretiyle sağladıkları zafer, bundan böyle işçi kudretini hafife almanın mümkün olmadığını ispat eder. Bilindiği gibi, işletme komitelerinin elinde, kendilerinin tayin edeceği bir hesap uzmanına, işletmenin hesaplarını ve blânçosunu inceletmek ve denetletmek kanunî imkânı vardır. Böyle bir durumu önermek, yüzyıl önce ne korkunç bir skandala sebep olurdu? Dünkü hayalin bugün gerçek olması, alınan yolu gösteriyor.

Fakat herşeyde, onun karşıtını da birlikte görmek gerekli olduğuna göre, bu ileri 'Komiteler' kurumunun da, tedbir alınmazsa, hissedilmeden, işçi sınıfına karşı bir baskı âleti haline dönebileceğini bilmek gerekir.

Emekçileri tehdit edebilecek en büyük tehlike, gerçekten emekçileri sermayeye bağlıyan bağların tam ma-

hiyetini gözden kaçırmalarıdır. Bu, bazı kapitalistlerin, işletme komitelerinin varlığından, sözde «ortaklık» kurarak ve az çok göze çarpıcı sosyal hizmetleri gerçekleştirerek, proleteryanın kurtuluşa doğru yürüyüşünü yoldan çıkarmak amacıyla işçileri kâra iştirak ettirerek Komitelerin varlığından yararlanmaya girişmelerini izah eder.

Fakat tarihin hareketini durdurmaya kalkışmak boşunadır. Bu yönde yapılmış en korkunç girişimin, yani faşizmin, kan ve çamur içinde çöküp yıkılması, bunun unutulamıyacak bir örneğini teşkil eder.

Kapitalizmin ortadan kalkması ve yerini sosyalizme bırakması zorunluğunu tescil eden kanunlar, bu olacağı önlemeye hiç kimsenin gücünün yetmiyeceğini de bildiriyorlar.

Kapitalizmi ortadan kaldırarak, bütün insanlığın kurtuluşunu gerçekleştirmek şerefi, sınıf bilincine ve birliğe sahip, mücadeleci emekçilere aittir.

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

5 Kapitalist Faaliyetin Ayırdedici Nitelikleri Unsurları

İKİNCİ BÖLÜM

12 Artı - değerin kaynağı
I. Burjuva Kâr Teorileri

25 II. Artı - değerin Kaynağının Bilimsel Açıklanması : İş - gücü ve Bunun Satınalınması (ücret)

36 III. İkinci Bölüme Ek Notlar

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

41 Artı - değerin Ölçüsü ve Şumülü (kapsamı)
I. Artı - değer oranı ve İşgücünün Sömürülme Derecesi

51 II. İş - gücünün Sömürülmesinin Doğrudan Doğruya Arttırılması : Mutlak Artı - değer Elde Etmek İçin Çabalar

59 III. İş - gücünün Sömürülmesinin Dolaylı Arttırılması : Nisbî Artı - değer Elde Etmek İçin Çabalar

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

70 Teknik Ücret Formulleri ve Bunların Önemi

72 I. Zamana Göre Ücret

75 II. Parça Başına Göre Ücret

81 III. Primli Ücret ve «Taylorizm»

87 IV. «Görev Gruplarına Göre» [Jop - Evaluation] ve Kollektif Verime Göre Ücretler

97 V. «Mütenasip» Ücret (Orantılı ücret)

100 VI. «Kâra katılma» Yararlandırma v.s.

BEŞİNCİ BÖLÜM

109 Kapitalist Rejimde Ücretlerle Kârların Mücadelesi

112 I. Serbest Rekabetçi Kapitalist Rejimde Ücretlerin, Fiyatların ve Kârların Birbirleriyle İlişkisi. (19. yüzyıl başından, 1880 yılı yörelerine kadar)

125 II. Tekelci Kapitalist Rejimde Ücretlerin, Fiyatların ve Kârların Birbirleriyle İlişkisi. (1880 yörelerinden günümüze kadar)

131 a) Tarım Gelirlerinin Aktarılması

133 b) Millîleştirilmiş (Kamu) Sektörden Özel Sektöre Gelir Aktarılması

135 c) Fiyatların Enflasyonist Yükselişi Yoluyla Gelir Aktarılması

141 III. İşçi Sınıfının Mutlak Yoksullaşması

SONUÇ

144 İş - gücünün Sömürülmesi, Kapitalizmin İç Çelişmelerinin temelidir.

KAPİTALİST SÖMÜRME

Fransa Ekonomi ve Sosyal Konseyi üyesi André Barjonet'nin bu son kitabı, daha önce yayımlanmış ve kısa zamanda tükenmiş olan «Plus-value et salaire» (Artı - değer ve Ücret) kitabının yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş ikinci baskısı sayılabilir.

Yazar burada, kapitalizmin ortaya çıkardığı önemli ve çoğu zaman tartışma konusu kimi sorunları bilimsel bir çözümlemeye ve olayların doğrulanmasına tabi tutmaktadır. Böylece şu sorulara açık ve kanıtlı bir cevap getirmektedir :

— Kapitalizm nedir?
— Kâr, hangi temel üzerinde gerçekleşir?
— Ücret, işçinin emeğinin değerini gösterir mi?
— Sermaye ile emek arasında uyum mümkün müdür?
— Fiyatlar yükseltilmeden ücretler yükseltilebilir mi?

Yazar, çeşitli girişimlerde ve çeşitli ülkelerde uygulanan değişik ücret biçimlerini incelemekte, bunların dürtüsünü ve amacını ortaya koymaktadır.

Bu kitap, ciddiyeti ve niteliği ile, hiçbir iktisatçıyı kayıtsız bırakmaz. Çözümlediği sorunların tabiatı ve günümüze ait olmaları, bunu bütün emekçiler için de değerli kılmaktadır. Onlar, bundan, gündelik işlerine karşılık veren kanıtlar, bilgiler bulup çıkaracaklardır.

TOPLUM YAYINEVİ

7,5 lira